

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

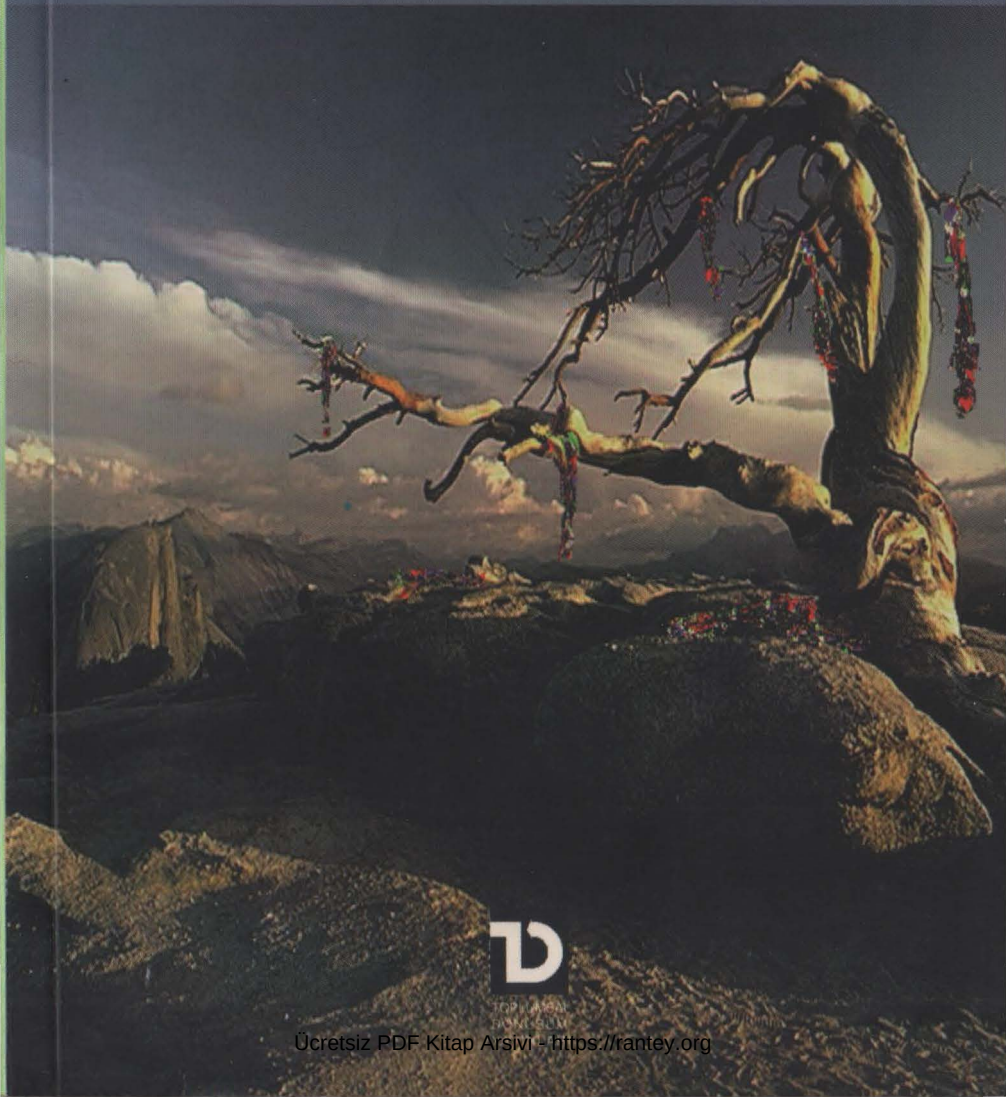
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ANADOLU İSMET ZEKİ İNANÇLARI EYUBOĞLU

“ANADOLU ÜÇLEMESİ 1”

TOPRAK
EYUBOĞLU

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://ranney.org>

SUNUŞ

Yapıtlarında, Türkiye'nin aydınlanmasına büyük önem veren İsmet Zeki Eyuboğlu, “ülkemizde, geçmişe dönük bütün gelenekler geçerlidir. Bu durağan bir ortamı yaratmaya elverişli gelenekler - alışkanlıklar yasal güçlerle de korunmaktadır... Din verilerine dayanan bilgi, bir buyruk niteliği taşıdığından, araştırmaya - imgelemeye elverişliliği yoktur. Bilgiyi bir değişmez buyruk niteliğine dönüştürerek toplumu aydınlatmaya kalkışmak yozlaşmaktır... Kişiyi değer yapan topluma getirdiği aydınlıktır...” cümleleriyle aydınlanmacı bilimsel bir geleneğin oluşmasına katkılar vermeye devam etmektedir.

Anadolu inançları, günümüz Türkiye'sinde insanlarımızın tüm davranışlarını derinden etkilemeye devam eden boş inanç haline gelmiş inançları da kapsayan, ay, yılan, yıldız, albastı, uğur, sünnet, dövme, yediler ve bilmeceler konularında temel bir inceleme yapıtıdır. Önünden kara kedi geçmesini uğursuzluk sayarak yaşamını köreltenlerin de okuması dileğiyle.

Anadolu ilaçları, insanın sağaltılmasında doğayla uyumun gerekliliğini kavrayan ilk insandan, toplum ve yaşam süzgecinden geçerek günümüze dek gelen bitkisel karışımlar ve psikolojik etkilere neden olan yerel kimi tipik inançların derlenmesi ve günümüzdeki tarafsız gözde hemen hemen ilk yazılı kayıttır.

Bütün eserlerinde aydınlanmanın da temelini geçmişte ve günümüzde insan ve insan faaliyetlerinin anlaşılmasını koyan yazar. Anadolu Mitolojisi'nde de aynı kaygıları güdürek söylenceye gizli gerçeği - insan gerçeğini bütün çıplaklığı ile gözler önüne seriyor; “söylencenin biçimi yapısı doğaya sorulan sorunun ortaya konan, doğadan alınan karşılığıdır.”

İsmet Zeki Eyuboğlu'nun Anadolu'nun yerli bakışının ürünü olan bu üç kitabı ayrı ayrı ama özüne uygun olarak yayınevimizce, “Anadolu Üçlemesi” temelinde okura sunuluyor.

ANADOLU İNANÇLARI

Anadolu Üçlemesi - 1

İsmet Zeki Eyuboğlu

TOPLUMSAL
DÖNÜŞÜM
YAYINLARI

Toplumsal Dönüşüm Yayınları
Kurucusu: Hayri Bildik/Hatice Bahtiyar

Toplumsal Dönüşüm Yayınları : 80

Araştırma İnceleme:11

Eyuboğlu, İsmet Zeki : "Anadolu İnançları, 1987"
"Anadolu İnançları ,Anadolu Üçlemesi:1"

1.Baskı: 1500 adet Toplumsal Dönüşüm Yayınları

Mayıs 1998, İstanbul

ISBN : 975-8269-14-3

Yayın Yönetmeni :Hayri Bildik

Yayın Koordinatörü: Hatice Bahtiyar

Kapak : Ömür Bahtiyar

Reprödiksiyon: Göksu Grafik

© *İsmet Zeki Eyuboğlu/Toplumsal Dönüşüm Yayınları*

Baskı Cilt: Gökkuşluğu Matbaacılık

Tel: 0212. 637 83 63-64

Genel Dağıtım: KARDAK-Narlı Bahçe Sok. No.6 / 3

Cağaloğlu - İstanbul

Telefaks : 512 45 91- Tel: 512 31 61

Toplumsal Dönüşüm Yayınları ve 2B / Bilgi Birikim, Kardak Eğitim ve Kültür Hizm. Ltd. Şti. yan kuruluşlarıdır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

ANADOLU İNANÇLARI - ...anadolu Üçlemesi 1

İÇİNDEKİLER

İnançlar Söylenceler Üstüne. -I-	7
İnançlar Söylenceler Üstüne -II-	15
İnançlar Söylenceler Üstüne -III-	20
İnançlar Söylenceler Üstüne -IV-	22
Giriş	29
Toplumlar - İnançlar	35
İnanç Nedir.	37
İnanç Türleri	40
İnançların Kaynakları	42
Anadolu İnançlarının Genel Nitelikleri	46
İnanç Kaynaşması	51
Ay'la İlgili inançların kaynağı	54
Türkülerde Ay	54
Ay İle Su	62
Karanlıklar, Kötü Tinler	66
Şeytan Düğünü	68
Güneşin İğneleri	71
Günler	74
Yılan.	77
Ateş	82
Kurt	87
Yıldız.	92
Demiri Isırmak	96
Çarpılma Nazar (Göz Değmesi)	99
Hortlak	104
Cadı	109
Davara	111
Sacayağı Kıvılcımları	114

İÇİNDEKİLER

Uğursuz Baykuş İle Örümcek	118
Albası	121
Karalar	124
Yeşil	128
Nisan Yağmuru	129
Ebem Kuşağı (Gök Kuşağı)	132
Minare	134
Domuz Neden Kargılanmış	138
Akrep Deyip Geçme	142
Bizden İyiler	145
Aylar	150
Uğur Dedikleri	154
Kemikler	161
Kedi	164
Yıkanma	168
Sünnet .	170
And içmek Hayvan Döğüştürmek	172
Döğmeler	175
Üç	176
Yaban Adamı	176
İl - Köy inançları	179
Halk inançları	187
Yediler	197
Babillilerde Yedi	218
Bilmeceler	229

İNANÇLAR SÖYLENCER ÜSTÜNE - I -

Bu çalışmanın birinci bölümü daha önce “*Anadolu İnançları*” adıyla yayınlanmıştır. İkinci bölümünü oluşturan söylenceler de “*Anadolu Mitolojisi*” başlığı altında toplanmıştır. İnançlarla söylenceler (mitoloji varlıkları) arasında köken birliği vardır. Ne inanç olmadan söylence, ne de söylenceden kopuk bir inanç sözkonusu edilebilir. Bu iki öge, ilk bakışta ayrı nitelikler taşırmış gibi görülürse de, özü oluşturan öğeler birdir, başkalık sürenin geçişiyle gerçekleşen biçimlenmededir. Bu olayda çoktanrıci dinlerden tektanrıci dinlere geçişin de büyük etkisi vardır. Bugün söylence türüne giren inanç türlerinin hep çoktanrıci dönemlerle ilgili olduğu bilinmektedir artık. Tektanrıci dinlerin daha kesin bir tanımı olması yazıya geçen kuralları, koşulları bulunması nedeniyle söylenceye yönelme pek seyrek görülür. Söylence niteliği taşıyanlarda çoktanrıci dönemden kalıp bi-

çim değiştirenlerdir.

Türkçemizde “*söylence*” diye anılan ürünlerin eski Anadolu dillerindeki karşılığı “*mitos*”ur. Bu sözcük son çağa değin Grekçe sanılmış, yazıya öyle geçirilmiştir. Oysa, yapılan dil araştırmalarında, bu sözcüğün; köken olarak Grekçeyle açıklanamadığı, daha çok Doğu kaynaklı olduğu anlaşılmıştır. Özellikle bu “*mit*”kökü Grek dilinin yapısına pek uymamaktadır. Grekçede “*mitos*” sözcüğü, ayrıca, “*iplik*” anlamına da gelmektedir. Öte yandan “*mydos*” sözcüğü “*ıslaklık*”, “*küf*” “*mythos*” “*söz*”, “*söylev*” karşılığıdır, söylence ise “*mythos*” ile “*logos*” sözcüklerinden oluşmuş, yeniçağlara özgü bir kavramdır, “*söylence-bilim*” karşılığıdır. Bu sözcük, bugünkü söylenişiyile, Türkçe’ye Fransızca’dan geçmiştir, “g” sesinin Fransız dilinde “j” diye söylenmesi sonucudur; dahası bu “*logos*” sözcüğünü “*loji*” biçiminde söylemek dilbilim bakımından yanlıştır, sözcüğün kökünü değiştirmektedir. Öte yandan, Arapça’dan Osmanlıca ya geçen, söylence karşılığı söylenen “*usture*” (“*çoğulu esastır*”) sözcüğü de Grekçe “*araştırma*”, “*öykü*”, “*söylentî*” anlamlarını içeren “*historia*” sözcüğünden değiştirilerek alınmıştır. Bu kısa açıklama, Arap-İran - Osmanlı dillerinde, kökensel olarak, bir “*söylence*” kavramının doğmadığını, bu kavramın anlamına yakın anlamlar içeren, ancak sözcüğün bütün gerçeğini kapsamayan, başka dil varlıklarının türetildiğini göstermektedir.

İran-Arap uluslarının, çoktanrıci dönemlerinden kalma, bir takım özgün söylenceleri vardır, ancak bunların da eski Hind-Mezopotamya kökenli olduğu (*inanç ürünü olarak*) bilinmektedir. İnsanların tanrılaştırılması, tanrıların kişileştirilmesi bütün doğu dinlerinde vardır (*çoktanrıci dönemde*), özellikle Mısır toplumunda bu olay çok yaygındı. Babil-Mısır-Sümer inançlarında kralların, doğrudan doğruya, tanrıların

la konuştuklarını, onlardan toplum yönetimiyle ilgili buyruklar aldıklarını gösteren kabartmalar, yazılı belgeler elimize geçmiştir. İslâm dininde, tanrıya yükletilen nitelikler, tanrı adları incelenince, bunların insanla, insan eylemleriyle bağlantılı olduğu anlaşılır. Bir insan eylemi, insan niteliği aşırı soyutlaştırılarak, anlam sınırları genişletilerek tanrısal kılığa sokulmaktadır. Bu olay, bu tektanrıci dinin doğuşunda, çoktanrıci inançların güçlü etkisini sergilenmektedir. Son üç tektanrıci dinin kutsal kitabı, tanrının elçilerine, doğrudan doğruya bildirdiği buyruklar bütünü olarak nitelebilir, saygı görür. Bu buyrukların oluşturduğu bütün bir yasa niteliğindedir. Kesindir, tartışılmaz, genel geçerlik taşır, ölümsüzdür. Bu tanrı elçileri de “yüce” kişilerdir., saygınlıklarının sınırı yoktur. İmdi bu olaydan yola çıkarak, daha eski dönemlere gittiğimizde bir benzeriyle karşılaşırız. İÖ.18.yy. da yaşadığı bilinen, ünlü yasa koyucu *Hammurabi*’nin tanrılardan buyruk aldığını simgeleyen bir kabartma vardır. Bu kabartmada *Hammurabi*, tanrısıyla konuşur, ondan yasa niteliğinde buyruklar alır, diye gösterilmektedir. Bu yasanın özellikle on bölümü çok ilginçtir. Bu on bölümü *Hammurabi*’den en az dört yüz yıl sonra gelmiş tanrı elçisi Musa’nın kurduğu dinde de bulmaktayız, buna, “On Buyruk” denmektedir. *Musa* da, *Hammurabi* gibi tanrıyla konuşur, ondan buyruk alır, aldığı buyruklar bir kesin yasa niteliği taşırdı, öyle inanılır. Ondandır gelen tektanrıci dinlerin kurucuları da tanrı ile konuşmuş, ondan kesin yasa geçerliği taşıyan buyruklar almıştır. Bunun benzeri olaylar, eski İran inançlarında da Hind inançlarında da somut olarak görülür. Öte yandan , bu tür inançlarla bağlantılı olarak yeni bir olay ortaya çıkar. Tektanrıci dinlerin doğuşundan sonra, tanrısal özellikler taşınan birtakım kişiler toplumda boy gösterir. Bunlara bilici, ermiş, kutlu bğ. nitelikler yüklenir. Bu kişiler yerle, süreyle bağlantılı sayılmaz, bir süre içinde değişik

yerlerde görülebilir, geleceği bilebilir, bir olayı oluşundan yıllarca önce açıklayabilir. Bunları inanç böyle söyler, böyle yayar. Üzerinde ilgiyle durulursa bu tür olayların çoktanrıci dinlerden kaldığı kolayca anlaşılır. Demek inanç, söylene ortadan kalkmıyor, yalnız giysi değiştiriyor, başka bir boyaya bürünerek etkinliğini sürdürüyor. Bu olayları, daha sonra bu çalışmanın iki bölümünde, konuların ayrılığı nedeniyle yeniden ele alacağız. İmdi başka bir soruna geçelim.

Uygarlığın gelişimiyle atbaşı yürüyen önemli bir olay vardır, o da kişinin uygarlığa karşı çıkması yanında onun ürünlerinden alabildiğine yararlanması, uygarlığa aykırı düşüncelerini-inançlarını yine uygarlığın verileriyle beslemeye, sürdürmeye çalışmasıdır. Bir inanç, kişiye karşı çıktığı akımın verilerinden yararlan, işine gelen yanını al, gelmeye ni yer, kötüle, geçersiz sayarak suçla diye öğütler verirse, bu öğütleri yerine getirmeye çalışanların sayısı çoğalırsa, böyle bir toplumda inanç-düşünce bunalımı, çöküntü var demektir. Bir inanç kurumu, etkinliğini sürdürmek için, karşı çıktığı bir gelişim odağından yararlanmada sakınca görmüyorsa, onda tutarsızlık, kendi kendine yetersizlik, sığlık, çözülme son sınırlarına varmıştır. Kimi kavramları, karşıt yorumlarla besleme-geliştirme-ayakta tutma eğilimi kişide aktöre sarıntısından, dengesizlikten kaynaklanır. Aktöre denen, bütün diriler arasında yalnız kişioğlunda bulunan, davranış düzeni karşı çıktığından yararlanmayı olumlu gördüğü yerde özünden kopmuş, gücünü yitirmiş, daha güçlünün elinde tutsak olmuştur, bunun başka türlü bir yorumu açıklanışı yoktur. Zaman bütün güçlerin üstünde bir erkle donanmıştır, bu da doğasının gereğidir. Zamanın özdeğe bağlı bir kavram olması, kaynağının kesinlikle bilinmeyişi ya da bilinişi, konuyu değiştirmez. Bugün, ne denli yetersiz sayılsa bile, kimi yönleriyle dünden çok daha güçlüdür. Gelecek ise bugünden daha sağlıklı, daha etkilidir. Bu nedenle zamanın değiştirmeye-

ceği, eskitmeyeceği bir kurum yoktur. Bu “*eskitme*” iki anlamlıdır. Biri, geçersiz kılma, değerden düşürme, ötesi ise geçmişte ortaya konmuş bir başarı ürünü olarak uygarlığın gelişiminde etkisini sürdürme. Birinci anlamda olumsuz, ikincisinde olumlu, örneklandırıcı bir öge vardır. Bizce önem taşıyan da ikincisidir. Geleceğe ışık tutmayan, gelişmeyi önlerken ondan yararlanmadan da geri kalmayan bir düşünce öbeği olumsuzdur, geçersizdir, kişinin tinsel varlığını gerileticidir. Düşünce-inanç kurumları, yalnız tarlaların verimli kılınması için evlerden uzak tutulması gereken gübre değildir. Kendini ayakta tutabilmek için, kendine aykırı gelenlerden yararlanma yolunu geçerli sayan bir inanaç , birdüşünce ancak verimsiz başların içindeki acıklı boşluğu doldurmaya, kişiyi yeterli gösterip yetersizliğe sürüklemeye yarar.

İmdi, kişiyi, belli değişmezlikler içine iterek, kendi yararı adına değişmeye elverişli kılan, ancak görünüşte değişmez bir tutumu benimseyen bir yaratığın izini sürmek, bir insan olarak kendi değerini bilmemek, başkalarının elinde bir değnek olmaktan öteye geçemez. Kişi kendine yetersizliği yüzünden bir değnek olunca onun vurulmayacağı baş yok demektir. Bu değnek kırılıp kendini tutanın elini kanatuncaya değin işgörür, sonra ya bir kıyıya atılıp çürümeye bırakılır ya da ocakta yazgısının yargısına boyun eğiverir. Uygarlığın en büyük başarısı, felsefenin temel sorunlarından biri olan insanı değnek olmaktan kurtarmak , ona evren bütününde saygıdeğer yerini göstermektir. Bu yeri görmekten kaçınıp değnek olmayı yeğleyenlerin-yeğletenlerin günün birinde daha kötü birer değnek olacaklarına kuşku yoktur. İnsan, bütün eksikleri, güçsüzlükleri ile de “*insan*”dır, doğada özel bir yeri, başka varlıklarla değiştirilemeyen değeri vardır. Bilim, bilgi bu değeri kavramayı sağlar. Bu değeri kavramak da insanın kendini bilmesidir, başka nesneler arasında

bir nesne olmadığını, olamayacağını anlamasıdır. Bir düşünce çıkırına, bir felsefe öğretisine, bir inanç-söylence kurumuna bağlanmak yalnız insanın başarabileceği biridir. Ancak bu akımın, bu öğretinin, bu inanç-söylence kurumunun kurucusu elinde, başkalarının başına vurulmak için değnek olmak “*insan değeri*” yle bağdaşmaz, bağdaştığını söyleyenlerin önce bir insan olarak kendilerini eksiksiz anlamaları gerekir. Bunu anlayamayan, çevresinde toplananları; gönlünün uyarınca kullanılması gereken birer değnek, sayanların “*insanlığı*” çok mu çok tartışmaya götürür. Bilim, insanı karanlıklara itmek, onları birer araç gibi kullanmak için değil, onları aydınlatıp karanlıklardan kurtarmak içindir. Öte yandan bilgi debir süstakısı değildir, bir yük gibi geçmişten geleceğe taşınmaz, birtakım değişmezlikler içinde yüzdürülmez. Yine bilgi, başkalarını baskı altına alarak değnekleştirme, birer araç durumuna getirmek için değil, geliştirmek, ilerletmek, bir “*tarih varlığı*” olarak özünün bilincine vardırmak içindir. En verimli felsefe öğretisi bile , değişmezlik kazandığı sürede kendi kendine geçersiz kılar, bir kıyıya atılmasına yolaçar. Doğurucu olmayan, yalnız kendi kendisiyle ayakta durmaya çalışan bir düşünce akımı, bir inanç kurumu uygarlığının gelişim yolunda ayaklara takılan yararsız taşlardır. Kimi kurumlar, insanları bu ayaklara takılan taşlar durumuna getirmeyi, bu taşların sayısını çoğaltmayı başarı sayacak ölçüde bilinçsizdir. Bu bilinçsizlik, önce kendi özünün öğelerini bilmekten, kaynağını tanımamaktan gelir.

Söylenceler, tanrılaştırılmış insanların, insanlaştırılmış tanrıların-tanrıçaların egemenlik sürdükleri geniş bir varlık alanıdır. Bu alanın yaratıcısı da, yaşatıcısı da yine insandır. İnsan yarattığının “*kulu*” olunca kendi özünden uzaklaşır; varlığını biçimlendiren öğeler, düzenleyen değerler çözülür. Bu çözülme insanın kendinden kopması, kendine yabancı-

laşmasıdır. Kişi kendine yabancılaşırsa, başkalarının elinde değnek olması da kolaylaşır. Çağımızda, kimi toplumlar, çağdaş uygarlık ışığından uzaklaştıkça, bilimsel verilerden yoksun kalma sonucu bir inanç bunalımına sürüklenmektedir. Bu bunalım, çağın ışığından yararlanmayı yeğleyen bir takım söylence ürünleri yaratmaktadır. Çağın gidişine ayak uyduramadığı, insan değerlerini yeterince kavrayamadığı için ayakları yerden kesilen kişiler, bilinmeyen bir uçuruma doğru sürüklenen insanımıza, kendini kurtarmanın tek yolu diye geçmişe sığınmayı önermekte, öğütlemektedir. Oysa sığınılmak istenen geçmiş, daha önce ortaya konmuş, bir söylence döneminden kaynaklanış, kendini ayakta tutabilmek için eskiyi yeni giysilerle ortaya çıkarmaktan öte bir iş yapmamıştır. Söylence çağı doğayı anlamada yetersizdir, söylenceler yeni doğumlarla yeni çocuklar ortaya çıkardı, birer tarih ürünü olarak kıyıya çekildi. Bu çocuklar büyüdü, geliştiler, ancak tuttıkları yol atalarınınkinden ayrı değildi. Sonunda onların da başına atalarınınkilere gelenler geliverdi. Artık, geçmişe dönerek, sığınarak, yaslanarak yeni bir söylence çağı yaratmaya kalkışmanın gereği yoktur. Söylence çağını bitirmiş, kabuğuna çekilmiştir; çağımız kendine göre söylenceler yaratabilir.

Söylence-inanç bağlantısı güncel olayları etkileyecek bir içerik kazanmakta eski, daha önceki eskiyle beslenerek, etkinliğini sürdürmeye çalışmaktadır. Bu olay ,uygarlığın gelişim içinde ona uzaktan bakmaya alışmış kimselerin, söylenecesiz yaşama olanağı bulamadığı kanısını uyandırmaktadır. Kişi, bunu yapmakla, kurtuluşu, kalkınmayı geçmişin yıpranmış öğelerine güncel geçerlik kazandırmakta bulacağını sanmaktadır. Bu durum, düşünmeyen başların aşınması, ancak aşınmışlığını da geçmişe sığınarak gidermeye çalışması demektir. Biz buna çağdaş gelişiminden sapma, söylenceye sığınma diyoruz. Bu sığınma eskiyi öğrenerek, uygarlığın

geçirdiği gelişim aşamalarını sergileme anlamına gelmez, geleceğe korkuyla bakışın yarattığı bir kaygının doğal sonucudur. Eski, yeninin karşısına daha güçlü , güncelleştirilmesi gereken bir nesne diye çıkarılırsa yıkıcıdır. Söylence bile olsa, değişmezlik, dokunulmazlık kılığına girince sakıncalıdır.

Peki, bu olumsuz durumlara karşılık, insan inançsız-söylencesiz yaşayabilir mi? Kuşkusuz yaşayamaz. En gerçekçi, deneye en çok bağlı kalan kimsenin bile usla bağdaşmayan alışkanlıkları, bilimin özüne karşıt eğilimleri olabilir. Bu konuda toplumsal yapının etkinliği açıktır. Ancak bu etkinlik, bilimsel çalışmada saptırıcı, engelleyici olmaya başladığı gün bilginin , bilgenin işi güçleşmiş demektir, bilimsel anlayıştan ödün verme yolu açılmıştır. Yeterince gelişmemiş toplumlarda söylence-inanç birikimlerini “kurtarıcı öge” olarak anlama, sürdürme geleneği yaygındır. Bu tutumun bir başarı sayıldığını ileri sürenlerin sayısı da az değildir .Oysa bilimselgerçek bambaşkadır.

Söylenceler, birer yaratı ürünü olarak kaldığı sürece, toplulukların düşgücünü, yaşama anlayışını, evrene hangi gözle baktıklarını gösterme bakımından üzerinde durulmaya değer varlıklardır. Ancak bir söylence, biçim değiştirerek, inanç kılığına girer de güncel yaşamı yönlendirmeye kalkışırsa sınırları dışına taşmış, sakıncalı duruma gelmiş demektir. En güçlü söylence bile, bilimin başladığı yerde biter, kendi ortamına çekilir. Bunun karşıtı, toplumsal çöküşün ilk belirtilerini gösteren, bir kanıt niteliğindedir.

- II -

Söylence-inanç bağlantısının dille ilgili olduğunu, bu iki tür ürünün dilden kaynaklandığını, daha önce söylemiştik. Bir toplumun söylence-inanç konusundaki yaratıcılığını anlamak için, dilinin gelişme olanağını kavramak gerekir. Dil, kendi doğal ortamında, söylence-inanç alanında yaratıcı olduğu sürece ilerler, serpilir. Söylence-inanç yaratamayan, başkalarından aktarmalarla yetinen bir toplumda yaratıcı düşüncenin pek gelişemediği de görülmektedir. Büyük söylencelerin, büyük düşünce ürünleri ortaya kayabilen dillerde doğduğu açık bir gerçektir. Söylenceleri az, yetersiz, doyurucu olmayan topluluklarda dil yönünden de bir elverişsizlik vardır. Söylence-inanç denen ürün, sözcüklerin genişleme olanağıyla bağlantılıdır. Anlam bakımından genişlemeye, türetime elverişli bir dille bu tür ürünlerin çoğalması da kolaydır. Üstelik yeni verilerin ortaya konmasında da yardımcı öğedir. Dilin yaratı alanı genişledikçe söylence-inanç ürünlerinde, sanat bakımından etkinlik artarken, yeni buluşlar ortaya koyma çabası da güçlenir. Ancak bu çaba, inançla ilgili kavramları sınırlandırır, onlara “*değişmezlik*” kazandırma eğilimi güderse düşüncede duraklama, gerileme başlar. Söylence ürünleri belli bir yaratıcı gücün gelişmesi doğrultusunda yardımcı öğe olarak kullanılır da, kimi sorunların çözümünde başlangıç sayılırsa felsefe alanında ışık tutucu olabilir. Sözgelişi evrenin oluşu, insanın orta-

ya çıkışı, düşünmenin başlangıcı, amacı, ereği bg. “*soru sorma*” biçiminde bir ilerleme görülebilir. Bu soru sorma felsefenin uyanmasına tutulan ilk ışık, ilk uyarı niteliğindedir. Sorulara usa dayalı çözüm aranırsa, bulunan yanıt ne denli ilkel olursa olsun, gelişime açıktır.

Söylencede görülen bu geliştirici özellik inançlarda da vardır. Bütün güçlük, soru sormanın katılaştırılmasında kendini gösterir. Soru sorma denetim altına alınır, bulunacak yanıtların yönü önceden belirlenirse gelişme değil gerileme başlar. Bu da söylencenin, inancın kaynağına aykırı bir olaydır. İnancın da, söylencenin de kaynağı ilkel bir soru sormadır. Bu soru sorma ona yanıt bulma uygarlığının ilk verileridir. Öte yandan sorulan soruyla verilen yanıtın niteliği toplumun irasını belirler, o iranın olduğu toprağın uygarlık bakımından verim aşamasını gösterir. *Kişinin yeğlediği olay, söylence, nesne onun irasını ortaya koyar*, bu düşünce toplum için de geçerlidir. *Kant’ın* esinlettiği bu düşünce, felsefeyle söylence arasında bir bağlantı kurmaya da yarar. Gerek söylence, gerekse inanç insanın mutluluğuna değin ürünlerinin de kaynağıdır. Yine *Kant’ın* söyleyişine göre “us taşıyan her sonlu varlığın dileği mutlu olmaktır” Bu görüşten yola çıkılırsa söylencelerin içerdiği mutluluk öğeleri kişisel-toplumsal yaşamın bir yanını açıklamak içindir, kanısına varılır. İnançlarda, söylencelerde yalan ile gerçek arasında sürekli bir çatışma görülür. Bu iki karşıt öğe söylencenin de, inancın da temel taşı niteliğindedir. Bunu da yalnız insan başarabilir. Nitekim yalanın bir insan ürünü olduğunu söyleyen *Dostoyevski* “*Suç ve Ceza*” adlı yapıtında “*yalan, insanların bütün öteki yaratıklara karşı biricik üstünlüğüdür: Yalan söylersin ve böylece gerçeğe ulaşırsın : Ben yalan söylediğim için insanım.*” demektedir. İşte inancın, söylencenin temelinde de bu yalan saklıdır. Yalan, söylence yaratan insanın bir buluşudur, an-

cak genel geçerli değildir, bir örnek-kural durumuna getirilemez. Söylence geçeri yalan, insanın ırasını ortaya koyan, çelişik durumlarını gösteren bir olaydır. Dahası, bu olay kişinin doğüstü olana karşı duyduğu eğilimin belirtisidir. İnsan bu olayda yücelmek, doğal sınırlarının ötesine geçmek kendini aşmak ister.

Söylence varlıkları sanatın, insandaki yaratıcı gücün ilk ürünleridir. Bu ürünlerde inanç verileri, doğüstü alana sıçrayarak etkinliğini sürdürür. Bu veriler, insanın ne denli sınırsız bir alanda yaşamayı sevdiğini gösteren bir öğedir. Bu öğede yaratıcı gücün bütün olanakları sergilenir, özellikle düşgücü bütün yetisini ortaya koyar. Bu nedenle söylence varlıkları toplumların; yaratı alanının, kimliği niteliğindedir.

Anadolu inançları-Anadolu söylenceleri yukarıda anlatılan olaylar dizisinde görülmelidir. İnançla söylenceyi birbirinde ayırmak, başka başka kaynaklardan geldiğini sanmak yanıltıcıdır. Burada, daha doğrusu bu yanıltıcı durumda, etkili olan tektanrıci inançların daha öncekileri geçersiz saymasıdır. Tektanrıci inançlar; daha öncekileri geçersiz sayınca, yeni bir öze ortaya çıkmış diye görülür. Oysa, gerçekte, yanıltıcı olan bu durumdur. Tektanrıci inancın, başka bir ülkeden gelmesi özgünlüğünü göstermeye yetmez, o ülkede de çoktanrıci inançların varlığı biliniyor. Yeryüzünde, çoktanrıci dönemlerden esinlenmeyen, beslenmeyen bir inanç alanı bulmak kolay değildir (*bilimsel olanların dışında*)

İmdi, burada, yeni bir soru gündeme gelmektedir: Söylencenin inanca dönüşmesinde başlıca etken nedir? Bu sorunun yanıtı, ortaya konuş biçimindedir. Önce söylence, özü gereği, kurumlaşmış, genel geçerlik kazanmış, nerdeyse bağımsız bir alan oluşturmuş inançlar birikimidir. Onun başlangıcını, gelişim basamaklarını bilecek durumda değiliz. Uygarlığın elinde yalnız son biçimini almış, ilkel de ol-

sa, yaygın bir din niteliği kazanmış söylence birikimi vardır. Bugün kimse çıkıp, Sümer söylencelerinin başladığı dönemin sınırlarını çizemez. Yine kimse Hind söylencelerinin başlangıç yılını saptadığını ileri süremez. Durum Mısır, Fenike, Anadolu, İran içinde öyledir. Tarihin derinliklerinden gelen söylencelerin yoğunluk kazandığı, egemenlik sağladığı çağlar az çok bilinebilir. Bu çağlar başlangıç değil sonuçtur, söylenebilecek tek sözcük inançla söylencenin; eşkökenli olmakla birlikte, değişik doğrultuda yürüdüğüdür. Bu yürüyüşün kılavuzu da, yukarda söylendiği gibi, sonradan ortaya çıkan tektanrıci inanç kurumlarıdır. Sözgeleşi, Anadolu söylenceleri arasında önemli bir yeri olan *Olimpos Tanrıları* çoktanrıci dinin en ünlü kurumunu oluşturur. Oysa bunların hangi dönemde ortaya çıktığı, hangi dönemde günümüze gelen biçimini aldığı söylenemez. Öte yandan bu tanrıların, tanrıçaların hep birlikte ortaya konduğu da ileri sürülemez. İkinci bölümde açıklanacağı gibi, *Olimpos Tanrıları*'nın adları üzerinde yapılan dil araştırmaları bunların değişik kaynakla olduğunu, pek de batı kökenli olmadığını ortaya koymuştur. Bugün kimse *Zeus*'un doğum-ölüm yılları şöyle dursun, çağlarını bile bilemez, bilebileceğini ileri süremez, sürerse ancak kendi kendini kandırır. Bugün *Kubaba-Kübebe-Kibele* gibi değişik adlarla anılan *Ana - Tanrıça*'nın Anadolu kökenli olduğu biliniyorsa da , ortaya çıkışı dönemi bilinmiyor. Buluntular onun en eski döneminin bile epey gelişmiş kurumlaşmış bir inanç birikiminin sonucu olduğunu gösteriyor. Durum *Urartu* tanrıları içinde öyledir. O tanrılar da *Urartu* insanlarıyla bir inanç kurumu niteliği kazanmış görünüyorsa da, onlarla doğduğunu kanıtlamıyor. *Urartu* insanların yaşadıkları bölgede, çok önceleri de insanların bulunduklarını biliyoruz.

Burada tek gerçek söylencenin varlığıdır, kaynağının bilindiği, yılının saptandığı değil. Bir topluluk başkasından aldığına da, kendi özünden yarattığına da kendince bir ad verebilir. Tektanrıci dinlerin ortaya çıkışından sonra bir “*değişmezlik*” geleneği doğmuştur, ancak bu çoktanrıci dinler için geçerli değildir. Geçerli olsa söylenceler türlü türlü adlar altında yaşatılamazdı. Bu ad değişikliği bugün için kesinlikle açıklanmıyor, ortaya çözümünü güç bir köken sorunu çıkıyor. Tek çözüm, elde bulunan verilerin en eskisine dayanarak açıklama yapmakla kalıyor. İşte Anadolu’nun özelliği de burada, verimin yaşına göre kanıyı bildirmek.

Söylencelerin açıklanması için dil çalışmalarının gerekliliğini vurgulamıştık. Dil çalışmaları, elden geldiğince, sözcüklerin kökenine varmayı amaçlar. Bulunan kaynak, söylence varlığının başlangıcı değilse de, gelişim yeri konusunda bilgi verebilir. İnançlarla ilgili birinci bölümde açıklandığı gibi, bu tür ürünlerde, sürekli bir değişme-dönüşme görülmektedir. İncanın kaynağı doğal yapıyla, üzerinde yaşanan toprağın durumuyla ilgili görülüyor. Sözgeleşi timsahın yaşamadığı bir yörede timsahla ilgili incanın, söylencenin doğamayacağı gibi. Durum bitkiler için de böyledir. İşte Anadolu inançları, Anadolu söylenceleri bu doğa varlıklarıyla bağlantılı bir çalışma yönetimiyle ele alınırsa önemli sonuçlara varılır.

-III-

Anadolu İnançları-Anadolu Söylencelerini içeren bu çalışmada ele alınan konular, gelişigüzel bir seçmenin değil, elde bulunan belgelere, kanıtlara dayanan bir araştırmanın ürünüdür. Kiminin kökeni Anadolu değilse de Anadolu'da yaşamış, yaşayan insanların güncel işlerine karışmış, o işleri yönlendirmiş, etkilemiş olduğu gözönünde tutularak buraya alınmıştır. Önemli olan, bizce, bu inanç ürünlerini, “mitoloji” kavramı altında toplanan söylenceleri Anadolu insanının bugün yaşaması, geçmişte benimsenmesidir. İkinci bölümü oluşturan söylencelerin taş, kayaya, toprak araç-gereçlere işlenmiş kalıntıları elimizdedir, müzelerimizde sergilenmektedir. Bu nedenle, bu çalışmayı okuyucuya sunanın özel buluşu, düş ürünü değildir. Anadolu uygarlığını yaratanların, yaşatanların Anadolu oldukları görüşünü bir daha vurgulayalım. Anadolu dışından gelen yoktur gibi bir sav söz konusu edilemez. Ancak, Anadolu'da ne varsa dışa bağlamanın geçersizliği de tartışamayacak nitelikte açıktır. Bu nedenle kimi araştırmacıların “Anadolu Uygarlıkları” kanısına karşıyız, bizce söylenmesi gereken o değil, yalnız “Anadolu Uygarlığı”dır. Bu uygarlığın belli dönemlerini vurgulamak için söylenen “Uygarlıklar” sözcüğüne bir diyeceğimiz yok. Ancak bu “Uygarlıklar” sözcüğünden anlaşılmak-anlatılmak istenen, Anadolu'da değişik toplulukların yaşadığı, birbirinden

bağımsız-özgün uygarlıklar kurduğu savıysa buna katılma olanağı yoktur. Bunu ileri sürenlerin, Anadolu'ya sonradan geldiklerini söyledikleri toplulukların, geldikleri yerlerde de özdeş başarılarını gösterdiklerini somut kanıtlarla-belgelerle ortaya koymaları gerekir. Yoksa bir tarih bütününü bölerek ayrı başarılar diye görmenin göstermenin anlamı olmasa gerek.

İnanç değişiklerine dayanılarak bir toprağın tarihini, uygarlığını bölümlere ayırmak, başka kaynaklara bağlamak, üstelik bu konuda birtakım varsayımlardan öte kanıt göstermemek bilimsel bir tutum değildir. Bilimsel tutumun temeli varsayım değil sağlam kanıttır, güvenilir belgedir. Anadolu'nun hangi bucağı hangi kuyusu gezilirse gezilsin, araştırmacı-inceleyici bir göz için umulmadık anlaşılamayan bu kalıntıların açıklanışı da yöresel tutumla bağdaşmaz. Tarihin derinlerinden gelen, ağır işiten kulakların duyamadığı, güçlü sesi dinlemek, onu izleyerek bilinmeyen kaynağa doğru adım adım yürümek gerek.

Bu önsözü bitirirken sevgili okuyucudan bir dileğim var, o da şudur: Anadolu uygarlığı konusunda, benim düşünceme katılmayan kimi araştırmacılar, benim için *“söylediklerine kanıt göstermiyor”* derler. Bu sözleri *Halikarnas Balıkcısı* için de çok mu söylediler. Okuyucu böyle düşünüyor, onların söylediklerine güveniyorsa, gelsin kendisiyle şöyle Van'dan Urfa'ya doğru doğu illerimizi gezerek bir yürüşü eyleyelim. Nemrut Dağı'nın doruğundan güneye doğru bakalım, sonra Fırat'ın ülkemizden ayrıldığı yere inelim, Akdeniz kıyılarından Orta Anadolu'ya Batı Anadolu'ya yönelelim, Çanakkale'ye geldikten sonra yine doğuya doğru uzun, yorucu bir geziye çıkalım, Amasra'dan içerlere girelim, Kastamonu üzerinden İç Anadolu'ya uzanalım, sözün kısası Anadolu'yu yer yer, müze müze tanıyalım. İstenen kanıtları, belgeleri ona gösteririm. Öyle sıcaşık odalarda,

yumuşacık koltuklarda oturarak, başkalarının , yine kendileri gibi görkemli görüşlere dayanarak aktardıklarına değil de toprağın sunduklarına bakalım. Müzede gördüğü bir uygarlık ürününün üzerindeki süslemeyi, işlemeyi başkasının yazdığına bakarak yorumlamaya çalışan, toprağın söylediğine kulaklarını tıkayan bir kimseye sözümüz yok burada. Dinlediği bir Karadeniz türküsünün ne olduğunu anlamak için Avrupalı uzmanların açıklamalarını gerekseyen bir bilginin sözlerine inanmak için, onun anlayışında olmak gerekir. İstanbul'dan ayrılmaksızın Sivas tarihi yazan, Urartu'yu anlatmaya kalkışan, Selçuklular konusunda uzman kesilen nice aydınlar biliriz. Bir uygarlık ortaya çıktığı yerde, ürünlerini verdiği alanda öğrenilebilir, kuru yazılardan değil. Denilecek ki, bir Hindistan tarihi yazmak için Hindistan'a mı gitmeli? Evet gitmeli sevgili okuyucu, gidemezse gidenlerin yazdıklarıyla yetinmeli, özel bir görüş, kişisel bir kanı ortaya atmamalı. Hindlilerin ünlü *Krişna*'sını tanımak için o destanı evinize getirebiliriz, ancak Hind insanını anlamak için oraya gitmeden söyleyecek sözümüz olamaz (*özgün nitelikte*) .

-IV-

Çalışmamızın ikinci bölümünün büyük bir kesimde düzyazıdan uzaklaşmış, sanat bakımından şiir denemese bile, ona yakın bir biçim yeğlenmiştir. Bunu yapmamızın nedeni, söylencelerde şiirin düzyazıdan önce gelmesidir. Eskiçağ inançlarından günümüze kalan yazılı ürünlerin çoğu şiir biçimindedir. Tapınaklarda düzenlenen törenlerde söylenen övgüler, yakarışlar, adak sunmalarla ilgili sözler şiir türündedir. Ancak, burada, “şiir” sözcüğünden bir sanat ürünü değil, bir söyleyiş biçimi anlaşılmalıdır. Bunları söyleyen din görevlilerinin bir sanat

kaygısı yoktu, şiiri de günümüzdeki anlamda düşünmüyorlardı. Bunda hangi amacın güdüldüğünü kesinlikle saptamak güçse de, şiir dilinin daha etkili olduğu kanısı günde me gelmektedir. Nitekim Tevrat'ın en etkili, dokunaklı duygulu bölümleri de düzyazıdan çok şiire yakındır. Mısır firavunlarından birinin tanrı Aton'a söylediği övgü bir şiirdir. Kimi uzmanlar buna “*eşsiz bir şiir*” bile demektedirler. Bu nedenle, bu çalışmanın ikinci bölümü, şiir söylemek kaygısıyla öyle yazılmış diye düşünölmeli, bir “*şiir*” olarak görölmeli. Yazar, ikinci bölümün girişinde “*şiir*” sözcüğünü kullanırken daha dar bir anlamı gözönünde bulundurmuştur.

Peki, bu eskiçağ dinleriyle ilgili yazılı belgelerde, şiir türüne yakın bir söyleyiş biçiminin seçilmesinde başka neden yok mudur? Vardır kuşkusuz. Düzyazı kişinin içinden taşan, birdenbire doğan duyguları yansıtmaya pek elverişli değildir, az da olsa birtakım kuralları gerektirir. Oysa şiirde öyle bir koşul yoktur, ölçüye uyma gereği duyulmaz. Şiirin bellekte daha kolay kalır gibi bir düşüncenin tutarlılığından yana değiliz. Güçlü bir bellek için şiirle düzyazı ayrımı yoktur, ayırım olsa olsa alışkanlıktadır. Kur'an'ı baştan sona değin belleğine yerleştirmiş, ancak birkaç dörtlükten oluşan bir şiiri eş ölçüde söyleyebilecek durumda olmayan kimse ler biliriz çevremizde. Bir de şu vardır : Şiir için “*büyük*” derler, ozanları da büyücü olarak nitelerler, Kur'ân böyle bir kanıyı ortaya atmıştır. Bu durum şiirin daha etkili olmasındandır. Çoktanrıci dinlerin egemen olduğu çağlarda, tapınaklarda bulunan görevlilerin, hepsinin değ ilse de önemli bir bölümünün büyücü olduğu bilinmektedir. Bu büyücölük bu günkü anlamda değildi, dinleyenler üzerindeki etki gücünden kaynaklanıyordu. Görevli, ölümden sonra tinlerin yaşadığına, başka bir gövdeye geçtiğini ya da ölü nün yakınları çevresinde dolaştığına inanıyordu. Onlara etkili,

duygulu bir dille sesleniyor, kötülük etmemelerini, koruyucu, iyilikçi olmalarını istiyordu. İşte görevlinin bu tutumu, tinlere sesleniş biçimi, sonradan “büyücü” olarak nitelenmesine yolaçmış olsa gerek. Onun birtakım bitkilerden, köklerden , yapraklardan , kemiklerden yaptığı emler (ilaçlar) sağlık korumada etkiliydi. Bu etki görevlinin sözlerinden değil, em yapımında kullanılan nesnenin doğal özünden geliyordu. Görevlinin sözleri de bu etkinin gizli güçlerinden kaynaklandığı izlenimini yaratıyordu. Büyüye inanmanın kaynağı bu durum olabilir. Etki altında kalan, bozulmuş sağlığı düzelen kimse, bunu kullandığı emden çok yapanın sözlerinden biliyordu. Bir olayın doğal nedeni bilinmeyince onu büyüye, gizli güçlere bağlamak çok kolaydır, üstelik bilimin gelişemediği , kişilerin yeterince aydınlanmadığı çağlarda bu eğilim daha hızlıdır. Şimdi, bunları yazarken, önümde “*El-Kevakibûl-Dürriye fî Usul’l-cifriye, 1144*” adlı Arapça bir yazma vardır, sayılar kutsallığı, birtakım gizemler (esrar) taşıdığını ileri sürüyor, bunları açıklamaya çalışıyor, kendine göre bilimsil (!) kanıtlar ileri sürüyor, görüşler sergiliyor. Bu tür inançların yeni olmadığı gibi islâm dininin temel ilkelerine aykırı düştüğü, dahası yasaklandığı da biliniyor. Oysa adı geçen yapıtın yazarı, söze “*bismillahirrahmanirrahim*” diyerek tanrının adıyla başladıktan sonra, “*Esrârü hadisat fî künûzi’ li huruf*” sözlerine geçiyor. Bunların anlamı da şudur: “Harflerin gömüleri içinde olayların gizemleri”. Yazar, daha sonra sayıları ele alıyor, onların da gizemlerini, onlayları hangi etkinlikle ortaya çıkardığını, her olayın belli bir harf ya da sayıya dayandığını açıklamaya koyuluyor. Günümüzden en az 262 yıl önce yazılan bu yapıtın ortaya koyduğu dönemde Avrupa’da doğa araştırmaları, o çağa göre, en parlak dönemini yaşıyordu. Gökbilim büyük bir gelişme göstererek güneş, ay, yıldız gibi gökvarlıklarının

devinim aşamaları, yörüngeleri, yapıları, devinim hızları, çekim yasaları aydınlığa kavuşturulmuş, Doğu insanının “gizem/sır” diye nitelediği olayların birer doğal olgu olduğu ortaya konmuştur. Oysa günümüzde bile, sayılarla harflerin birtakım gizemler taşıdığına inananlar az değildir. Bunlar arasında yükseköğrenim görmüş, deney bilimleri okumuş, uygarlığın en gelişmiş verilerinden yararlanmada, o verileri ortaya koyanları bile geride bırakmış kişiler görülmektedir. Bu olay insanın somut gerçeklerden çok, gizemli saydığı işlere inandığını sergiliyor. İnsan, çağının bilimsel gelişim aşamalarından uzaklaşmayı, bilim-dışı olanın gerçek sayılmasını istiyor, öte yandan da benimsediğine aykırı düşenden yararlanmayı seviyor, böyle bir çelişkiden tedirgin olmuyor, tutarsızlığının bilincine varamıyor. Dahası sayılarda, yazılarda birtakım gizemler bulunduğunu ileri sürerek islâm dinine bağlılığını da vurgulamaktan, din geleneklerine uymaktan geri kalmayan bu tür kimseler, bu sayıların harflerin Hind kökenli olduğunu, İslâm ülkelerine çok sonradan geldiğini bile bilemiyorlar. Kur'an'ın yayımlandığı bugünkü yazı Hind yazısıdır, peygamber çağında bu yazı bilinmiyordu, 18 harfli “*hurufu enbar*” adı verilen, İbrani kökenli bir yazı kullanılıyordu. Yabancı kökenli bir yazıda; İslâm dini ilkelerine uyduğunu söyleyerek, gizemler aramanın, birtakım tanrısal gerçeklerin gizlendiğini ileri sürmenin ne anlama geldiğini kestirmek kolay değil. Kolay olan, kişide bilimle bağdaşmasa, bile birtakım usdışı eğilimlerin bulunduğu, bunların sökülüp atılamayacağıdır. Bu eğilimlerin etkisi altında kalan insan çağının dışına çıktığını bile anlayamaz, çağının içinde olduğunu, bütün yapıp ettiklerinin doğruluğunu savunur. Yanılmanın başlıca kaynağı da budur. Kendi yanlışının doğru olduğuna inanan bir kimse, gerçekte başkalarının doğruluğunu göremediğinden yanlışlığa düştüklerini ileri sürer, onların kendisine uymaları

gerektiğini bile ile sürmekten kaçınmaz.

Oysa sayılarla, harflerle gizlilikleri öğrenmeye çalışmak ilkçağ çoktanrıcılığının yaygın işlemlerinden biridir. Felsefede *pythagoras* sayı ile varlığın açıklanabileceğini, sayıların birer oluş ilkesi niteliği taşıdığını ileri sürmüştür. Ancak onun düşüncesi dinle bağlantılı değildi, daha çok matematiğe dayanıyordu. Çoktanrıcı inançlara karşı çıkan tektanrıcı islâm dinine bu geleneği sokanlar, dinin özüne yaptıkları kötülüğün bilincinde bile değildi, öyleyse gerçekleri kavramaktan uzaktaydılar. İmdi bu tür inançlarla yeni bir olayın açıklanacağını ileri sürenin nasıl bir anlayış ortamında bulunduğunu açıklamak pek kolay değildir, bunda düşünmenin sağlıklılığı olmayışına yolaçan olaylarla ilgili uzmanlara söz düşer.

Anadolu insanı, Anadolu'nun doğal konumu nedeniyle, çok değişik toplulukların uğrağı, konağı olmuş, onlardan birçok izlenim almıştır. Bu izlenimlerin inançlarla, özellikle son tektanrıcı dinlerle gelenleri gibi sarsıcı, doğa gerçeğinden koparıcısı görülmemiştir. Kutsal kitapların dokunulmazlığı, halk çoğunluğunun anlayamadığı bir nitelikte ya da dilde yazıya geçirilmişliği yanılmaların, dinle getirilmek istenenin saptırılmasının başlıca nedenidir. Halka seslenen bir dinin halka yabancı bir dille kendini benimsetmesi insanı tanrıya yaklaştırmaz, ondan uzaklaştırır, sonunda böyle büyücülerin, üfürükçülerin, sayılarla harflerle gizli güçler bulunduğu sanısını yaymaya çalışanların çoğalmasına olanak sağlar. Toplumun diliyle konuşmayan bir tanrının topluma öğreteceği de yoktur. Kişinin tanrıdan uzaklaşması, tanrıyı anlamadığı bir dille konuşturmasından kaynaklanır. Tanrının diliyle kişinin dili arasında kopukluk başlayınca büyücünün, üfürükçünün, harflerle-sayılarla işgörenlerin etkinliği çoğalır. Geri kalmış toplumların değişmeyen yazgısını besleyen de bu kişi-tanrı arasındaki dil kopukluğudur.

ANADOLU İNANÇLARI

Anadolu Üçlemesi-1

- Gelenekler
- Alışkanlıklar
- Toplantılar
- Dernekler
- Düğünler
- Bayramlar
- Eğlenceler
- Uygulamalar
- Bilmeceler

GİRİŞ

Anadolu inançları, Anadolu'nun kendi tarih akışı içinde, yansıyan bir kimliği, kişiliğidir. Bir ülkenin tarihi, onda yaşayan insanların başından geçen başarılı ya da başarısız olayların bir öykü niteliğinde **dizilmesi**, anlatılması değildir. Tarih bir yaratmalar dizisi , bir gelişim doğrultusudur. Onun özünde öykülerin, gerçekdışı **türetimlerin**, övünmelerin, öykünmelerin yeri yoktur. Bir gerçektir tarih. Övünmenin başköşeye kurulduğu, bir çengel **sakızı** gibi boyuna çiğnendiği yerde tarih, tarih bilinci, tarih anlayışı, daha açığı tarih özünü oluşturan uygarlık öğeleri **yoktur**. Geçmişle boşuna övünenlerin çoğaldığı, yaygınlaştığı yerde bilim bilinci, gerçek sevgisi cılızlaşmaya, ortadan **kalkmaya** yüztutar. Övünmeden, gerçek gibi tiksinen öğrenen bir varlık yoktur, olamaz da. Gerçek övünmeyi, böbürlenmeyi gerektirmez. Övünen, boyuna “*şunu yaptık bunu yaptık, geçmişte böyleydik*” diyenlerin çoğaldığı bir ortamda insanlık duygusu, insanlık sevgisi ortadan kalkar. Övünme başarısızların , geriye dönmeyi başarı sayanların sığınağıdır. Bir boş avuntudur onlar için. Başaran övünmez, övünemez. Övünmeyi ortaya konan başarı ürünleri, yaratmalar **gereksiz** kılar. Başaran için bir ağır yükür övünme, utançtır.

Böyledir Anadolu'nun tarihi de. Onunla gerçekten onu sevenler, değerini bilenler övünmüyor, övünme gereğinde kalmıyor. Anadolu'nun eski, geniş, verimli uygarlıklarını bilmeyenler, onları benimseme **bilincinden** yoksun olan, bilinçsizler başkalarının yaratmalarıyla övünmeyi bir görev edinmişler kendilerine. Anadolu'nun tarihini 1071 savaşıyla

başlatacak ölçüde bilim ışığından, bilim bilincinden, tarih gerçeğinden uzak kalmışlar, neylesinler başka...

En eski tarihi, en eski geçmişi, en eski uygarlıklarıyla bir bölünmez bütündür Anadolu. Hangi taşı kaldırsanız altından bu toprağın en eski yerlerinden kalma bir yaratma ürünü, bir başarı kalıntısı, bir düşünce belgesi bulursunuz. Bu varlıklar, bu kalıntı niteliği taşıyan buluntular Anadolu'nun gerçek tarih belgeleri, kanıtlarıdır bizim için.

Bu açıdan , bu anlayış ölçüleri içinde bakınca Anadolu'nun *bütünlüğü* çıkar ortaya boylu boyunca. Bilmece-siyle, masalıyla, inançlarıyla sağlar bu bölünmez *bütünlüğü* Anadolu. Bunlardır onun toprağından fıskıran insanla-rın yarattıkları düşünce varlıkları. Gün olur bilmecelerle, inançlarla konuşur Anadolu. Gün olur sayısız tanrıları, tanrı-çaları toplar bilimin ışılan harmanında. Ekinler gibi, yemiş-ler gibi döker ortaya düşünce ürünlerini. Bu ürünlerin yara-tılmsında,bilim harmanına konmasında kadını, kızı, erkeği, çocuğu ile çalışmış, emek tüketmiş Anadolu. Bilmeceler, inançlar, öyküler daha çok kadınlarımızın, bacılarımızın ni-nelerimizin dillerinde, gönüllerinde yaşamış, çağdan çağa, dilden dile, gönülden gönüle akagelmiş bir ışılan su yumu-şaklığınca.

Anadolu'yu başındaki yaşmağa, giydiği çoraba, evlenece-ği gün güveğine sunacağı mendile işleyen, kadınlar sevmiş, yaşatmış. Kara taşla, ışılan mermere, *Yazılıkaya*'ya oyan-lar, elindeki güğüme, testiye, su içtiği ağaç kaba, evinin ta-vanına, kapısının üstünü, ocağının yan taşına, kaşığına, bakı-rına, süs takılarına oyanlar bildirmiş, öğretmiş bize. Onların alınlarından dökülen terden fıskırmış Anadolu'nun yeşili, onların gözlerinden süzölüp saçılan ışınlarla aydınlanmış, ışımış Anadolu'nun gerçek tarihi. Onların omuzları üstünde yükselmiş *Side* , *Aspendos*, *Bergama* tiyatroları, anıtları.

Onların başları üstünde durmuş eskiçağ Anadolu uygarlık yapıtları. Hitit öncesi dönemden günümüze değin kalan insan kokuşlu, bilgi gülüşlü ne varsa Anadolu'nun eski yerlilerinden gelir bize, gelecekler de var bilmediğimiz nicesinden.

Anadolu, bütünlüğü içinde, bir tarih sürecidir. Tükenmeye, boyuna kendi kendini yenileyen, besleyen, geçmişten geleceğe doğru kesintisiz bir ışık ırmağı gibi akıp giden bir süreç. Bugünün araştırmaları sonucu elde edilen eski uygarlık buluntularına, kalıntılarına göre en azından dokuzbin yıllık bir tarih geçmişi var Anadolu'nun. Oysa, birtakım Batı ülkelerinden mitos'ların ikibinbeşyüz yıllık başlangıcı vardır. Özellikle Roma'da böyledir.

İnanç, insanı bir yerde durdurur, geleceğe karşı gözlerine ağ gererse yıkıcıdır. Anadolu'da, eski çağlardan kalan, inançlar arasında böyle bir nitelik taşıyanı pek yoktur. Bu onların doğadan fıskırmaları, halkın yaşamına karışmaları yüzündendir. Tektanrıci dönemlerin inançları böyle değildir. Bırakılmaz, atılmaz birer yasa niteliği taşıyan bu tektanrıci dinlerin inanç varlıkları insanı olduğu yere çakıyor, onun düşünce özgürlüğünü, bağımsızlığını baskıya alıyor, bir oluyor ortadan kaldırıyor. İncanın en kötüsü değişmez bir yasa niteliğine bürünenidir. Bir inanç sessiz diliyle kişiye, *sen benim gösterdiğim yolda gitme gereğindesin, benim dışımda bir gerçek yoktur, bana uymadığın gün yerin altında binlerce yıl yanacaksın, katranların kızgınlığında cırpınacaksın, akla gelmedik acılar, sızılar çekeceksin, ben şaşmaz, değişmez bir yasayım*, derse insanın güme gittiği gündür. Bir de o inanç, *bak ben bir tanrı buyruğuyum*; diye ortaya atılırsa, insan insanlıktan çıkar. İnanç, günümüzde, kaynağı kesinlikle, bilinmediği için insan kokuşludur. Yoksa tanrı buyruğu olduğu bütün çıplaklığı ile bilinirse, gö-

rünürse ondan insan emeği yoktur artık. O, bir değişmez kuraldır, insanı baskılarla inleyen, titreten bir yasadır.

Üzerinde durduğumuz Anadolu inançlarının böyle bir niteliği yoktur. Başlangıçta onlar da doğa dinlerinden doğmuştur. Ancak doğadışı birer varlık olmaktan uzaktırlar. Onların özünde değişmez, şaşmaz bir yasa, bir kural niteliği, genel geçerliği yoktur. Onlar zamanla, çevreyle değişir. Tektanrıci inançlar ise zamanla, çevreyle değişmez, ya da öyle oldukları ileri sürülür, öyle kalmaları istenir. İşte böyle başlar inancın insan yiyiciliği inceden inceden. Oysa, bir inanç insanı yediği oranda kendi kendini yer, tüketir. Anadolu inançları, zamanla, çevrenin anlayış ölçülerine göre bir takım değişikliklere uğramış ancak özünden, temel yapısından büsbütün uzaklaşmamıştır. Öyle olsa günümüze değin gelmezdi, gelemezdi. Bu tür inançların çağları aşması boyuna değişen yaşamla orantılı, bağlantılı olması yüzündendir. İnanç kesin bir yasa niteliğine bürünürse zamanla insanı sıkar, bırakılır, unutulur. Yahudi dininden müslümanlığa değin gelen tektanrıci dinlerin doğuşu, birbirine karşı çıkışı bu yasalaşan, değişmezliği ileri sürülen inanç yoğunlaşması yüzündendir. İnanç dinin tekeline girince ergeç batır, söner. Anadolu inançları dinlerin (tektanrıci dinlerin) tekeline değildir. Zamana, çevreye, insan yaşamına göre karşı olanların, tektanrıci dinlerin getirdiği anlayışla açıktan açığa çatışmaların bile halk düşüncesinde yaşaması bundan dolayıdır. Halkın yaratıcı gücü çağları aşıp gelen yığın yığın inanca kendi yaşama koşullarına göre bir anlam veriyor, onu yeni yaşam koşulları içinde yoğuruyor, yorumluyor. Yeni düşünce verileriyle yoğrulan inançların yaşama güçleri de artıyor. İnançların çoğalmasının özelliklerini taşımasının nedeni de budur. Bir bakarsınız bir kutsal suyun (*ayazma'nın*) başında Yahudisi, Hıristiyanı, Müslümanı, Yezidisi toplanıverir. Ona saygı duyar, ondan kendi anlayışına göre bir şeyler

umar, bekler. Bu durum inancın çevreden çevreye, insandan insana yorum değiştirmesi sonucudur. Buna karşıt durumlarda böyle özlü, yaygın bir kaynaşma olmaz. Sözelimi, birçok değişik inançta insan gider kutsal sayılan bir sudan içer, onun içinde çocuğunu yıkar, ondan bir uğur bekler de papaza yalnız Hıristiyan, hocaya yalnız Müslüman hahama yalnız Musevi gider okunur, ondan yardım umar, sıkıntısına bir giderim yolu arar. Bu örneklerden ilki çoktanrıci doğa dinlerinden, ikincisi inançları tekelinde insan anlayışına göre yoğrulma, ikincilerde ise tanrıdan geldiği söylenen bir *buyruk* niteliği vardır. Din görevlisi işini yaparken *kitabı* dayandığını, tanrı buyruğunu yerine getirdiğini söyler. Doğa ise anladığını, dilediğini, düşündüğünü kendi gönlünce yap, yorumla der.

TOPLUMLAR-İNANÇLAR

İNANÇ NEDİR?

İnanç, bir kimsenin günlük yaşamını, davranışlarını etkileyen, başkalarından öğrenme yoluyla kazanılan düşünce varlığıdır. Onun edinilmesinde kişinin deneme yoluna sapması, geçerliğini kendi yaşamasında geçen bir olayla tanınması gerekli değildir. İnanç denenmeden, us kurallarına, mantık ilkelerine uygulamadan benimsenen genel geçerliğini yalnızca başkalarından aktarılan olaylara, söylentilere borçlu olan bir düşünce ürünüdür. İnançların en genel, en yaygın olanları bile deneyle saptanamaz. Bütün inançlar kaynakları dışına çıktıkça, deney dışı, us dışı bir nitelik taşır. (1) İnançla doğa olayları arasında, gerçekleştirici nitelikte, bir bağlaşım yoktur. (Burada sözü geçen günümüzdeki inançlardır). Bütün inançların özünde doğa olayları vardır, ancak bu olaylar inancın doğruluğunu, kesinliğini, genel geçerliliğini gerektirmez. İnanç doğa olayları karşısında bir sanı olmak tan öteye geçemez. İncanın doğa olaylarından doğmasına karşılık, doğa olayı inancın yaşanan bir gerçekle bağlantılı olduğunu da göstermez. İnanç doğa olayının nedenini bilmeme yüzünden yapılan özel bir yorumdur.

(1) Burada sözkonusu olan bilim verilerinin, felsefe sorunlarının doğrduğu görüş anlamına gelen inanç değildir...

Gece sokağa su atan çarpılır” diyen inancın doğuş nedeni, çok eski çağda böyle yapan bir kimsenin bir yerinin çarpılması (bir yerine inme inmesi) olabilir. Ancak bu çarpılmanın nedeni bilinmediği için su atma olayına bağlandığı açıktır. Yoksa çarpılma korkudan, sinir bozukluğundan, gövdede başka bir hastalıktan olmuştur. İşte bu nedeni bilinmeyen çarpılma olayı zamanla dilden dile aktarıla aktarıla bir inanç kılıfına bürünmüştür. Bu nedenle inanç, nedeni bilinmeyen, bir olayın *yorumu* oluyor.

Evet, inanç ikinci anlamda, bir yorumdur. Birinci anlamda sanıydı. Bir yorum, bir sanı olan inanç kişiden kişiye, çevreden çevreye toplumdan topluma, ulustan ulusa göre değişir; sanıların, yorumların değiştiği gibi. Bu yüzden ulusların inançları da kendi özelliklerini yansıttıcı nitelikler taşır. İnançlar, bir bakıma, ulusların, toplumların kimlikleridir. Topluluklara özellik, nitelik kazandıran bu inançlardır. Bir ulus, uygarlık alanında, hangi aşamada ise inançları da o orandadır. Gene bir ulusun inançlarının niteliği yapısı neyse, uygarlık alanındaki başarı oranı da öyledir. İnançlar uygarlıkların ölçü taşlarıdır. İnançların alabildiğine soyut, doğadışı olan bir toplumda uygarlık başarıları da öylesine soyut doğadışıdır. O toplumda yaratıcı bir atılım, geliştirici bir fışkırtma yoktur. Bunun en açık örneğini İslâm ülkelerinde görüyoruz. İnançların yüzde sekseni tanrıya, din verilerine, kutsal kitaba, değişmez din kurallarına dayanan İslâm topluluğu yüzyıllar boyunca kendini kurtarıcı, komşu uygarlıkları açıcı bir atılım gösterememiştir. İslâm toplumunun *yazgı*'ya dayanan inançları bu konuda çürütülmez birer kanıttır. *Yazgı*'ya dayanan bütün inançlarda başarı tanrıdan, doğaüstü bir güçten beklenir. İnsanın yapacağı bütün işler, eylemler, atılımlar *alinyazısı* ile sınırlandırılmıştır. İnsan ancak kendine *önceden belirlenerek verileni* yapabilir, onun dışına çıkamaz

Tanrı büyüktür, Tanrı'nın dilediği olur, Kişi alnına ne yazılmışsa onu yapar; onu görür, kişi alını yazısını değiştiremez. İşte böyle bir yığın inanç insanı olduğu yere çakar, onu durgunluğa iter. Ondaki ileri atılım gücünü, yaratma çabasını engeller. Batı uygarlığının yükselişi, ulusların birbirine eklenen sayısız başarıları kendi alını yazılarını yenmelerinde, tanrının dilediği değil, çalışan insanın istediği olur diyebilmelerindedir. En güçlü inanç, en yaratıcı, atılım sağlayıcı inanç insanın kendine inanması kendi özünü ortaya koyabilmesidir.

İnanç insanın kendi kendine koyduğu bir sınırdır. Başarılı insan o sınırı aşan, başarısız insan da o sınırın içinde sıkışıp kalandır. Batı insanı bu sınırı aşmış, Doğu insanı bu uydurma sınırın içinde sıkışıp kalmıştır. İnanç bir atılım kaynağı olduğu sürece yararlı, yere çakılıp kalmayı önerdiği, sağladığı sürece zararlıdır.

İsteme sen yarat
Görme sen göster

diyen ozanın sözlerini böyle atılım yapmayı öngören bir açıdan değerlendirirsek, insan özündeki gücün önemini daha iyi kavrarız. Bu dizelerde dile gelen düşüncüyü boyuna başkalarından bekleyen, şunun bunun eline bakan, ondan bundan yardım uman bir kimseye yol gösterecek anlamda yorumlarsak Doğu'dan kopup Batı'ya yönelmiş bir anlayışın açıklanışı olarak kavrarız. İnançların en kötüsü olduğu gibi kalan, insanı durduran, en güzeli de çağın başarılarına ayak uydurarak değişeni, insanı ileriye, yeniye, güzele, doğru çekenidir.

İNANÇ TÜRLERİ

İnançlar genellikle iki türdür. Bir, somut varlıklarla ilgili olan inançlar öteki soyut varlıklara bağlanan inançlar. İkinci türden olanlar daha çok Doğu inançlarıdır.

Somut varlıklara dayananlar doğa olayları ile ilgili inançlardır. Bunlar ekin ekip biçmek (tarıma bağlı olanlar), ev yapmak, insan yaşamına karışan, günlük yaşama olaylarına yön veren, evlenme, komşuluk, karşılıklı yardım, çalışma gibi toplum olaylarına dayanan inançlardır. Bu tür inançlar doğa olaylarını izler. Güneşin, ayın, yıldızların yörüngeleri üzerindeki devinimlerine, yellerin esişine, hava değişimlerine mevsimlere uyarak yaşamı düzenlemeye yarayan inançlar kaynak bakımından genellikle somut niteliktedir. Bunlar doğa varlıklarından doğduğu için, doğa olayları karşısında, insan davranışlarını, yaşamın gerekli kıldığı atılımları, eylemleri etkiler. Eski mısır, Sümer, Babil, Akad Anadolu inançları bu türdendir. O çağların inasaları bütün davranışlarını işlemlerini, savaşlarını toplum ilişkilerini bile doğa olaylarına, adı geçen somut varlıkların durumuna göre düzenlerlerdi. İnanç ile doğa arasında birbirini gerekli kılan sürekli bağlaşımlar vardır.

Soyut varlıklarla ilgili inançlar birtakım düşüncelerin yorumundan, sanıların açıklanışından doğan inançlardır.

Bunlar insan düşüncesinin yarattığı, doğadan kopuk inançlardır. *Ermiş*, kutsal sayılan bir kimsenin sözü, bir düşün yorumu zamanla inanç niteliği kazanınca soyut kaynaklı inançlar doğar. Tektanrıci dinlerin yarattığı inançlar bu niteliktedir. Gerçi ne denli soyut kaynaklı olursa olsun insan yaratması olan bir inanç belli bir yerde doğaya dayanır, onun da kaynağı doğadır. Ancak bu tür inançlar doğa olaylarıyla bağlantılarını büsbütün kopardığı için soyut kaynaklılardan ayrılıyor. Özleri, yapıları, yorumları onlara pek benzemiyor. Bu soyut kaynaklı inançlara doğadan kopuk inançlar da denebilir belli bir anlamda.

İNANÇLARIN KAYNAKLARI

Anadolu inançlarının da, öteki uluslardaki inançların da üç büyük kaynağı vardır. Çoktanrıçı dinler, tektanrıçı dinler, günlük yaşam olayları. Bu kaynakları birbirinden ayrı olarak inceleme gereği yoktur. Üç kaynak da birbirini gerekli kılar, öylesine içiçe, özözedir.

Çoktanrıçı dinler doğa dinleri olduğundan bu dönemle, bu kaynakla ilgili bütün inançlar doğa varlıklarına bağlıdır. Doğa varlıklarının birer tanrı, yardımcı tanrı olarak nitelendiği dönemlerde onlarla ilgili edimler, eylemler, görevler zamanla birer inanç niteliği kazanmıştır. Güneşin, ayın, yıldızların tanrı olduğu çağlarda onlarla bağlantılı işler de birer gerekim niteliğindeydi. Onların durumuna göre davranma görev yapma gereği vardır. Güneş tanrı olunca ona karşı saygı gösterme de bir din göreviydi. İşte bu gibi görevleri gerektiren eylemler, davranışlar zamanla özünden, gerçek anlamından uzaklaşarak birer inanç kılıfına girdi. Ay bir tanrıydı, ona karşı tükürmek, sövmek, saygısızlık etmek suçtu, uğursuzluk, cezayı gerektiren bir eylem sayılırdı. Çağların akışı içinde bunun anlamı birtakım değişikliklere uğradı. Ayla ilgili davranışlar birer inanç oldu. Halk bu inançları, özünü bilmediği için, olduğu gibi benimsedi, kendi yaşamına uyguladı. Durum öteki doğa varlıkları, doğa olayları için de böyledir. Yıldırım, şimşek, rüzgar, yağmur, ırmaklar, dağlar kayalar eskiden kutsaldı, sonradan bu kutsallığı doğuran anlam unutuldu, yalnız onlarla ilgili inançlar kaldı.

Tektanrıçı dinlerle ilgili inançların özünde de bu çok tan-

rıncı dönem dinlerinin etkileri vardır. Zamanla çoktanrı dönemlerin inançları, din kurumları biçim, öz değiştirerek tektanrı dinlere geçti. O dinlerde *birer buyruk, birer tanrı buyruğu, bir bakıma din görevi niteliği* kazandı. Eskiden doğa olayı ile bağlantılı olan bir inanç sonradan kataba geçti. Eskidoğacı özünden uzaklaştı, eski dönemdeki anlamı zamanla unutuldu. Sözel geliş *camî duvarına işeyen çarpılır* inancı çok eskidir. Çoktanrı dönemlerden kalmaz. Eski tapınaklara, kutsal varlıklara karşı işlenen saygısızlığın yıkımla sonuçlanacağını bildiren eski bir inancın zamanla değişen kalıntısıdır. Ekmeğin kutsallığı, onunla ilgili inançlar buğdayın tanrısal bir varlık olarak saygı gördüğü çağlardan kalmaz. Hitit, Urartu dinlerinde buğday kutsaldı, tanrısal bir özle donatılmıştır. Bundan dolayı ona karşı büyük bir saygı gösterilirdi. Bu inanç zamanla değişe değişe tek tanrı dinlere geçti. İslâm dininde büyük bir önem kazandı, nimet (*yenecek kutsal varlık*) olarak nitelendi. Tektanrı dinlerde yalvaçların (peygamberlerin) kutsal sayılması bile çoktanrı dönemlerdeki tanrı krallardan kalmaz. Yalvaçlar, tanrı kırılların birer kalıntısıdır. Çoktanrı dönemlerde kiral kutsaldı, tanrılık bir özü, yüce bir gücü olduğuna inanılırdı. Bu inanç sonradan tanrı adına konuştuğu, tanrı katından gönderildiği söylenen yalvaçlara geçti. Tanrı kırılların yerlerini yalvaçlar aldı. Bunun en açık örneği İslâm dininde görülür. *Muhammed*, tanrının evreni düzene koymak için gönderdiği bir görevlidir, bundan dolayı onun bütün sözleri bir yasa niteliğindedir. O yalvaç olduğu oranda bir yönetici, bir devlet başkanıdır da. Onunla ilgili inançları geri geçmişe götürdükçe *İsa'ya, Musa'ya*, daha eski yalvaçlara, sonunda tanrı kırıllara varılır. Tanrı kırıllar tanrı ile konuşur, tartışır, yemek yer, içki içer, yeryüzünü tanrı adına yönetir, insanları gerektiğinde cezalandırır. Hitit kırılları, Mısır Firavunları,

Sümer, Asur, Akad, Babil kıralları birer tanrıydı, tanrı adına insanları yöneten birer yüce görevliydi. Zamanla onların yerlerini *Davud, Süleyman, Musa, İsa, Muhammed* gibi yalvaçlar aldı. Bunların da sözleri, eylemleri, davranışları uyulması, uygulanması gereken birer yasa, birer inanç oldu.

İnançların doğuşunda etkili olan üçüncü kaynak günlük yaşam olaylarıdır. Bunlar ardarda sıralanan birtakım gelişim güzel oluşların zamanla bir ilke niteliği kazanması sonucu kesinleşmiştir. İnsanın başından geçen bir olayla bir doğa olayı arasında benzerlik, bağlantı zamanla inanç olmuş. Söz-gelişim cevizağacının altında uyuyan bir kimsenin hastalanması, meşe ağacının gölgesinde oturan bir kimsenin başının düşen kozalakla yarılması ilkel insanın düşüncesinde gizli bir gücün etkisi diye yorumlandı. Bundan o ağaçlarla ilgili inanç doğup gelişti. Bugün Doğu Karadeniz kıyılarında, özellikle Trabzon, Maçka çevrelerinde, yaylada, köyde yayık çalkanırken kaymak kolayca yağa dönüşmezse *zifin* (zafinos) denen ağaççığın ince dalından bir parça alınır, küçük bir çocuğun üreme organı boyunca kırılıp yayığa atılır. Böylece kaymak kolayca yağa dönüşür, yayık vurma işi bitirmiş. Bunun kendi yaşamı süresince görenler, uygulayanlar vardır (1).İnançların doğuşu, gelişimi bakımından bu olay çok ilginçtir. Bunu biraz eşeleyince, eski çağlara gidince erkek üreme organının kutsal bir nitelik taşıdığına inanıldığı,

(1) Bu olay, bundan kırk yıl önce, bizim yaylamız olan, Maçka'nın *Ağralaksa* yaylasında bana uygulandı. Yayığın erken olup olmadığını bilemiyorum, yalnız olayı bir türlü unutamadım. Bu eylemin ilginç bir yanı da yalnız sünnet edilmiş küçük çocuklara uygulanıştır. Sünnet edilmiş çocuklarla böyle bir deney yapılmaz. Bunun da çok eski dinlerle yakın bir bağlantısı olduğu görülüyor. Bugün bile adı geçen yaylada , ona komşu yaylalarda olan yayıklar için, bu inanç, gelenek sürdürülür

fallos adı altında saygı gördüğünü, ona tapıldığını anlarız. İşte bugün yaşamla yanyana yürüyen bu inancın özünde böyle bir nitelik, böyle bir anlam saklıdır. Zamanla değişen, boyası başkalaşan bu inanç insan yaşamı ile sıkı bir bağlantı içindedir.

İnançların en çok bilgisiz çevrelerde tutunduğu, geliştiği göz önünde bulundurulursa açıklanışları daha kolay olur. Bir köylünün yaşamında iki gizli güç önemlidir, *iyi* ile *kötü*. Köylüye yararı dokunan bütün olaylar onun için *iyi*'dir. *Kötü* ona yıkım getiren durumlardır.

Başkasına yararlı olan ona zararlı olursa gene kötü'dür. İyinin de kötünün de ölçüsü onun kendidir. Köylünün bir kayadan bir bayırdan hayvanı mı yuvarlandı, orası *uğursuz*'dur, *tekin değildir*. İçtiği bir soğuk sudan, yediği bir ottan, yemiştin mi hastalandığı o nesne, o su *uğursuz*'dur. İşte tek tek deneyler zamanla genellik kazanır, yayılır. Böyle bir olay başından geçmeyen kimse bile başkalarının etkisi altında kalarak onun *iyilik*, ya da *kötülük*'üne inanır. Yöreden yöreye, dilden, dile yayılan bu olay bir süre sonra inanç oluverir.

Köylerde doğan, gelişen bir inanç zamanla kente iner. Bu iniş kente gelen, şehirde yerleşen, ya da köye giden, köy yaşamının etkisinde kalan kimselerle gerçekleşir. Bu bakımdan köy kaynaklı inançlar çokluk günlük yaşamla, köy gerçekleriyle bağlantılıdır. Kent inançları ise daha çok soyut kaynaklara dayanır. Bir bakarsınız köyde, kırdan, yaylada, ağaç, dağ, taş kutsaldır, uğurludur, uğursuzdur. Kentte ise falan *ermiş*'in soluğu, filan hocanın okuyup üflemesi. Köyde doğadan fışkıran inançlar, kentte daha çok yazınla yayılır.

ANADOLU İNANÇLARININ GENEL NİTELİKLERİ

Anadolu inançları, Anadolu halkının yaşamıyla, tarihiyle, özellikleri ile yakından ilgilidir. Öyleki, inançla Anadolu'yu, Anadolu ile bu inanç düzenini birbirinden ayırma olanağı yoktur. Anadolu inançları Anadolu'nun genel özelliği durumundadır. Nereye gitseniz Anadolu kaynaklı bir inancı onun kokusundan, boyasından, dokusundan kolayca tanırırsınız, seçersiniz. Bu inançlar bir bütün olarak yaşamla, doğa oluşumlarıyla sıkı sıkıya bağlantılıdır. Ekinden, yemiştan tapınmalara değin bütün inanç türlerinin dünya ile, içinde yaşanan evrenle, yaşama ortamı ile ilintisi bağlaşımı vardır. Anadolu halkının inancı yaşamına karışmış, bütün eylemlerine, davranışlarına yön verici bir nitelik kazanmıştır. İnanç yaşamdan kopmuş, arada bir uygulanan bir varlık değildir ona göre. Su içerken, ineğini sağarken, ağaç keserken, evinin duvarını örerken, evlenirken, çocuğunu yetiştirirken, yola giderken sözün kısası bütün davranışlarında, tutumlarında inançlarla içiçedir. Halkın türküsüne, düğününe, derneğine, bayramına inanç girmiş, bütün çevresini inançlar örmüş kuşatmıştır. Anadolu inançlarının bu durumu eskiçağdan geliyor. Eski Anadolu uluslarında bir din kurumu, din kuruluşu biçiminde gelişen varlıklar zamanla değışe değışe

inanç olarak günümüze gelmiş, toplumun bütün katlarına yayılmıştır. İnançların böylesine değişik, böylesine türlü türlü oluşu Anadolu'da yaşayan ulusların, kurulan uygarlıkların değişik oluşundan ileri geliyor. Zaman bu değişik ulusları, onların yarattıkları ayrı ayrı uygarlıkları belli bir düşünce düzeyinde eritmiş, sindirmiş, ondan yeni bir *bütün* yaratmıştır. İşte binlerce yıldır unutulmayan, değişik toplum kesitlerinde sürüp giden inançlar bu *bütün'* ün etkisi yüzündendir. Onları yaşatan, yayan, geliştiren, özünde saklayan bu *bütün'dür*. Bütün inanç türlerinin saklandığı bir kaynaktır bu *bütün*. Anadolu'nun inanç bakımından kimliği, kişiliği bu *bütün'de* saklıdır. Bu *bütün* birbakıma Anadolu'dur. Anadolu toplumdur.

Anadolu'yu ayakta tutan, ona genel özelliğini kazandıran, çağların süzgeçinden geçerek günümüze değin gelen, bu insan yaratmaları, bu inanç biçimine giren düşünce varlıklarıdır. Bundan dolayı Anadolu inançlarına Anadolu'nun yaşamı diyebiliyoruz. Ancak burada inançlarla gelenekleri, görenekleri ayırmak, eş düşünce ortamında ele almamak gerekir. Gelenekle inanç ayrı ayrı düşünce düzeyince oluşan varlıklardır. Özleri de, biçimleri de, ortamları da başkadır.

Anadolu inançları bir bütünlük içinde, doğadan, doğa olaylarından, fışkıran varlıklardır. Anadolu'ya dışardan, komşu uluslardan gelen, Anadolu'da özümlenen inançlarda, genellikle, bu nitelik yoktur. Onlar daha çok soyut kaynaklara dayanır. Bu türden inançların günlük yaşamla pek ilgisi yoktur. Bunlar, daha çok yorumla, gerçek üstü bir evrenin, var sanılan varlığı ile, oluşumu ile bağlantılıdır. İnançlar oluşurken yaşam olaylarıyla olan bağlantıları içten içe sürüp gidiyor. İnançlar Anadolu'da yaşamın bir gerektirimi niteliğine bürünüyor. Bir bakıma inançlar yaşamın düzenleyicisi durumuna geliyor. Anadolu insanı çevresini kuşatan inançların örgüsü içinde bütünlüğe varıyor, kendi kendini

bütünlüyor. Anadolu'da yaşamdan kopuk, boşlukta inanç yoktur. Bütün inançların belli ölçüler içinde yaşama yardımcı bir yanları vardır, halk içinde.

Anadolu inançlarının oluşumunda üç ayrı kaynağın bulunduğu, bunlardan birinin eskiçağ Anadolu dinleri, ikincisinin Sümer, Akad, Mısır gibi komşu ulusların düşünce kalıntıları, üçüncüsünün de tektanrıci dinlerin etkisi olduğu görülüyor. Yunan-Roma döneminden kalan inançlarda o ulusların özelliklerini yansıtan yanlar olduğu gibi Fenike uygarlığının izleri de vardı. İ.Ö. üçüncü bin yılında İ.S.V.yy. kadar süre bir dönem içinde inançlar arasında yoğun bir karışım kaynaşma görülür. Lidya, Frigya, Bergama, Libya, Trakya uluslarının yarattıkları inançları, özellikle *Orpheus*, *Pythagoras* düşünce çığırılarının karışımı sonucu ortaya çıkan inançları bugün başka Bektaşilik olmak üzere birçok İslâm tarikatlarında açıkça görüyoruz. Bu tür inançlar yalnız yaşam yoluyla, halk düşüncesinde yerleşme, yaşama uygulanma sonucu sürüp gidiyor. Onlar yazılı kaynaklarla, belgelerle kalmıyor. Halkın böyle bir özelliği, böyle gizli bir gücü vardı işte. İnançların yaşamak, çağdan çağa geçmek için belli bir dili gereksediği de pek belli değil, görenekler, gelenekler gibi. Onlar da dille (konuşma aracı olan dille, sözlerle) değil görünen davranışların uygulanışı, benimsenişiyle kalıyor boyuna.

Anadolu halkının yoğunlaşmış, değişik soylardan gelen insan topluluklarının karışmış, özümlemiş bir bütün olduğu besbelli. Anadolu inançları da böyledir. Kaynakların değişikliğine, türüne göre biçimlenir, halk elinde, hak dilinde özümlenir. Sözcüleri ekinle, ekip biçmekte, tarımla ilgili inançların çoğu Hititlerden, Urartulardan kalmadır. Bunlar arasında Sümerlerden, Mısırlılardan gelenler de vardır. Anadolu inançlarının Anadolu'nun tarihi ile de yakın bir bağlaşımı vardır. Anadolu tarihinin üç dönemli oluşu gibi inançları

da üç dönemlidir.

Tarımla ilgili inançlar, tarım işlerinin yürütülmesi sonucu doğmuştur. Bunlar için belli belirli bir zaman söylenemez. İnançlar zamanın çocuklarıdır, ancak doğuş yılları, çağları belli değildir. Bir inancın yaşını bulmaya kalkmak kendi kendini aldatmaktan öteye geçemez (1))

İşte Anadolu inançlarının özelliklerinden biri de budur. Anadolu dışında (çok eski çağlar bir yana) bir kaynakları yoktur. Yukarda da söylendiği gibi ortaçağda İslâm dininin yayılışı ile güneyden gelen birçok inanç bile Anadolu'da erimiş, özümlenmiş yeni bir biçim, apayrı bir nitelik kazanmıştır. Asya'dan geldiği ileri sürülen inançların en belirginini çocuklara, lohusalara bağlanan, onlarla ilgili olan albastı'dır. Bu bile eskiçağ Anadolu dinleriyle, dinlerin *iyi ile kötü* diye ikiye ayrılmasıyla bağlantılıdır. *Albastı'dakötü in* yeni doğan çocuğa, anasına yıkım getirir. Eskiçağ dinlerinde de durum böyledir. Kötü tinler çocukların, annelerinin başına üşür, onlara kötülük eder.

Anadolu'da özellikle Alevi, Kızılbaş, Yezidi, topluluklarında yaşayan inançların kökünde bir yandan Batı Anadolu uygarlıklarının, bir yandan da eski Anadolu dinlerin derin izleri görülür. Bu toplulukların inançlarının İslâm diniyle bağdaşmamasının nedenlerinden biri de budur. Halife Ali'nin varlığında bir tanrının bulunduğunu, görünüş alanına çıktığını ileri süren düşüncenin kökeni insanın, kiralın bir tanrı olarak saygı gördüğü, kutladığı dönemlerin evren anlayışı, insan görünüşüdür.

(1) Bundan altmış yıl önce böyle dil varlıklarının kaynaklarını araştırırken yaşlarını (doğuş yıllarını) bile bulmaya, gö steremeye kalkanlar olmuştur. Anadolu'da yaşayan bütün gelenekleri, görenekleri, inançları Asya'dan getirmeye kalkan, Anadolu'da bulduğu bütün düşünce ürünlerini Asya'dan gelmiş gösteren, Anadolu'nun tarihini 1071 yılıyla başlatan bu çürük düşünce zamanla bir güldürü olup kalmış.

İsmet Zeki Eyuboğlu

Anadolu inançlarının başka bir özelliği, bir bölümlenişi daha vardır. Bu da *aktöre* ile ilgili inançlar, *tüze* ile ilgili inançlar, *üretim-tüketim* ile ilgili inançlar diye ayrımlanabilir. Bu son türden olan inançlar bir yandan tarımla da ilgisi bulunan inançlardır.

İNANÇ KAYNAŞMALARI

Anadolu, inançların kaynaşıp karıştığı, harman olduğu bir yerdir. Bu yüzden bütün inançların kökenini genel bir geçerliği olan kesinlikle sınırlandırma olanağı yoktur. Üç kökeni olduğunu söylediğimiz inançları bir bir ayırıp, kesinlikle belirleyemeyiz. Sümerlerden geldiği söylenen bir inancın benzerini Mısır'da da bulabiliriz. Kaynağı kesinlikle bilinen pek sayılı inançların dışında kalan sürekli bir karışıp kaynaşma sonucu doğmuş da olabilir. Yalnız Asya kaynaklı olduğu söylenen pek az sayıda inanç için bir belirleme yapılabilir. Bunlar özleri, nitelikleri bakımından Asya uluslarının genel görüşlerini,aktöre anlayışlarını yansıtıcı bir yapıdadır. Şaman diniyle ilgili inançlar bu türdendir.

Alevi, Kızılbaş,Yezîdi, Bektaşî inançları ise genellikle eskiçağ Anadolu inançlarının özümlemesi sonucu yeni bir yapı, yeni bir biçim kazanmıştır. Bunlarda yalnız İslâmlığın, eskiçağ Anadolu uygarlıklarının değil, Hint dinlerinin bile açık etkileri olduğu görülür. Hint diniyle olan yakınlaşmanın İ.Ö.IV.yy.da İskender'in Asya savaşları sonucu olduğu söylenirse de bu kesin değildir. Daha önceki çağlarda İran-Hint yakınlaşmaları dolayısıyla birtakım inanç alış-verişlerinin olduğu bir gerçektir. Bunu, bu iki eski ulusun dillerindeki benzerlik (Fars-Sanskrit dilleri benzerliği) ortaya koyuyor açıkça.

Anadolu'da inanç kaynaşmaları en eski çağlardan başlayıp Yunan, Roma dönemine değin sürmüştür, Bir olmuş Anadolu'dan Batı'ya yığın yığın inanç gitmiş bir olmuş Anadolu'dan giden inançlar Batı'da yeni bir biçime girerek, değişip dönüşerek yine Anadolu'ya gelmiş, yeniden özümle-

miştir. Frigya, Bergama, Lidya, Pontos uluslarıyla Yunan-Latin ulusları arasında kurulan ilişki inanç kaynaşmalarını da besbelli kolaylaştırmıştır.

Homeros'da, *Herodotos*'da, göze çarpan inançlar bunu gösteriyor. Bunlardan başka, *Hesiodos*, *Kallinos*, *Tyrtaios*, *Theognis*, *Arkahilokhos*, *Simonides*, *Sappho*, *Anakreon*, *Pindaros* gibi İ.Ö.VII.yy.larda yaşamış Yunan ozanları ile *Vergilius*, *Ovidius* gibi İ.Ö. İ.S. I.yy.da yaşamış Latin ozanlarının şiirlerinde görülen inanç benzerlikleri, tıpkılıkları Anadolu uygarlıklarının etkisi sonucu gelişen inanç kaynaşmalarının, özümlemelerin ürünüdür.

Bu inançların örgüsünde kullanılan düşünce iplikleri Anadolu keteninden eğrilmiştir. İnançların böyle kaynaşmasında, özümlemesinde ilkçağ bilgilerinin, bilginlerinin, ozanlarının, yazarlarının da katkıları olmuştur. *Platon*'un yazılarında görülen birçok inanç örnekleri, *Ksenophon*'un *Anabasis* adlı yapıtında açıklanan tutumlar, davranışlar (Anadolu'da bulundğu süreyi içerenler) bu kaynaşmaların açık örnekleridir.

Platon'un yazılarında sık sık geçen *yeraltı dünyası* (Tartaros) en eski Anadolu dinlerinde de vardır (başka adlarla). Yunan yazınında görülün *Yedi Bilge*'nin benzerini Sümer dininde de buluyoruz. Onlarda da yeraltı dünyasında yedi bilge vardır. Bunlar zaman zaman yeryüzüne çıkar, insanlara doğruluk, bilgelik, öğretir, iyilik yollarını gösterirler. Tarih bakımından Sümerlerin Greklerden çok önce yaşadıkları göz önüne getirilirse inançların nereden nereye gidebileceği daha kolay anlaşılır. *Üç*, *yedi*, *dokuz*, *oniki*, *kırk* gibi kutsal sayılan sayılarla ilgili inançların çoğunu eski Anadolu dinlerinde, Mezopotamya dinlerinde buluyoruz.

Olympos tanrılarının on iki oluşu, Anadolu'da bulunuşu, çoğunun adının Yunan dili ile açıklanamayışı, eski Anadolu dilleriyle açıklanışı bunu gösteriyor açıkça. Sözceliği pey-

gamber *Muhammed* 'in düşmanlarından kaçıp saklandığı *Hira* dağındaki mağaranın ağzına ağ veren *orümcek eskiçağ Anadolu inançlarında da vardır*. *Ovidius*'un onların bir çoğunu konu edinen şiirlerinde de.

İnançlar, arasında görülen yoğunlaşma, içiçe geçip *yoğurulma* daha çok Anadolu'da gerçekleşmiştir. Bunu elimize geçen yazılı belgelerden öğreniyoruz kolayca. "*Dedem Korkud Kitabı*"nda geçen kahramanlık öyküleriyle ilgili, özellikle *Tepegöz*'deki inançların, dokusunu inceleyince kuzeydoğu Anadolu ile karşılaşıyoruz.

AY'LA İLGİLİ İNANÇLARIN KAYNAĞI

TÜRKÜLERDE AY

Bugün, *Anadolu'nun birçok yerinde*, özellikle ekin ek-meye, tarıma elverişli bölgelerinde, yazları yaylalara çıkan topluluklarda, hayvan besleyen yörelerde ayla ilgili pek çok inanç vardır. Ayın doğuşu, büyüyüp küşülmesi, batışı birtakım olaylarla, oluşumlarla bağlantılı sayılır. Yalnız zamanın düzenlenmesi yolunda değil bu ayla ilgili oluşumlar, daha başka nedenle var özünde. Ay, Anadolu insanının yüreğinde sevilen, sayılan, kutsallık taşıyan birgök varlığıdır. Ay'da çocukları güldüren, sevgilileri ağlatan, falcıları düşündüren inançlar, gizlilikler saklıdır.

Bizim, bir zaman ölçüsü olarak kullandığımız otuz ya da otuzbir günlük sürenin adı bile bu gökteki ay'dan gelir. İ.S. IV.yy. da doğan, VIII.yy. da Doğu'ya, Anadolu'ya değin yayılan İslâm dininin birçok inanç kurumları Ay'ın gökte devinmesine bağlıdır. Ramazan denen oruç zamanı bile ay'ın doğuşu batışına göre düzenlenir. Ay'ın doğuşu aybaşı, batışı ay sonu olur birçoklarının dilinde. Kadınlarla ilgili birtakım özel durumlar bile bu ayla belirlenen süre içinde olur.

Ay, eski çağlardan beri insanların ilgisini çeken, kimine korku, kimine sevgi salan bir gök varlığıdır. Güneşin, karşıtı, yıldızların en yakın can yoldaşısıdır. En eski çağlardan beri bu gizli durum böyle gelmiş böyle gider. Ay tarımcıların,

ekin ekip biçenlerin dilinde bir uğur varlığı, ozanların, yazarların gönlünde sevgilinin yansıması,örneğidir. Ay, bütün dünya yazınlarında sevgilinin yüzüdür. Anadolu halk türkülerinde de özel bir yeri vardır. Ay'ın bu özelliği Ay'a karşı duyulan ilgi, ona gösterilen saygı, sevgi Doğa dinleriyle bağlantılı bir inançtan gelir.

Anadolu'nun en eski uluslarında, Hurrilerde, Hititlerde, Urartularda, onların batışından sonra doğan Yunan-Roma dönemine değin yaşayan uluslarda Ay bir tanrı, tanrıça olarak saygı görür; birçok kutsallık taşıdığına, yeryüzü olaylarıyla yakın ilgisi bulunduğuna inanılırdı. Ay bir ışık kaynağı, yıldızları, karanlıkları aydınlatan bir gök varlığı olarak nitelenirdi. Ay gelince karanlıklara saklanan, insanların ödünü patlatan kötülükler giderdi. Ay'ın sayısız göktanrıları arasında önemli bir yeri vardı. Hurrilerin *kaşuh* dedikleri ay tanrısı, yıldızların başkanı, yöneticisi durumundaydı. Geceleri göklerde, sularda, yeryüzünde olup bitenler ondan sorulurdu.

Bugün, Anadolu'da gerek tarım alanında, gerekse halk yazınında geniş bir yer tutan ay konusu çağların içinden süzülüp gelen bu eski inançların zamanla değişmiş bir kalıntısıdır. Özellikle tarıma elverişli bölgelerde Ay bambaşka bir saygı görür. Doğu Karadeniz köylerinde Ay'la ilgili pek çok inanç vardır.

Ay yeniye geçmeden tohum ekilmez. Bu halk arasında ekin zamanını belirleyen, Ayla, Ay'ın yörüngesi üzerindeki yürüyüşü ile ilgili yaygın bir inançtır. İster ilkbaharda, ister sonbaharda olsun, ekin ekilirken Ay'ın *yeniye geçmesi*'ne, gökte yeni görünmesine büyük bir önem verilir. Ay'ın yeni doğuşu bir uğur, bir verimlilik belirtisi sayılır.

Ay yeniye geçmeden tarla biçilmez. Bu inanç da tarlaların biçilme zamanını belirleme konusunda yaygın

İsmet Zeki Eyuboğlu

bir nitelik taşır. Genellikle Ay'ın yenisi önemlidir. Ay ortasında tarım yapmayı uğursuz sayarlar.

Ay kesiminde tarla ekilmez. Ay kesimi, ayın yavaş yavaş küçülmesi, bitime yönelmesidir. Bu dönemde tarla ekmek, e k i n b i ç m e k u ğ u r s u z s a y ı l ı r .

- * *Aysız patates ekilmez,*
- * *Aysız tütün dikilmez,*
- * *Ay kesiminde çayır biçilmez,*
- * *Aysız soğan ekilmez,*
- * *Aysız tarlagübrelenmez,*
- * *Aysız fīdan dikilmez,*

bunlar ekin ekmekle, tarım yapmakla, çayır biçmekle ilgili inançlardır. Genellikle bunlara uyulur. Bunlara uymayan bir kimse çokluk kendisine imece yoluyla yardımcı da bulamaz.

Peki nereden gelir, nereye gider bu inançlar? Bunlar belli bir zaman süresi içinde ortaya çıkacak, geniş bir alana yayılabilecek nitelikte değildir. Anadolu'da bu inançların yoğunlaştığı yer genellikle Hititlerin egemen olduğu bölgelerdir.

Ay'la ilgili inançların bir başka türü de insan davranışları, toplumsal bağlantılar konusundadır.

- * *Aysız diş çekilmez,*
- * *Aybaşı evlere girilmez,*
- * *Ay başlarında çorap örülmez,*
dikiş dikilmez,
- * *Aysız aşı (ağaç aşısı) yapılmaz,*
- * *Aysız kuluçka oturtulmaz,*
- * *Aysız yaylaya çıkılmaz,*
- * *Aysız yayladan inilmez.*

Bütün bu inançların özünde Ay'ın kutsal bir varlık bir

tanrı, ya da tanrıça olarak saygı gördüğü çağların kalıntıları vardı. (1)

Yalnız tarım, toplumsal ilişkiler değil, köylerde ev yaparken bile kesilmesi gereken kerestelik ağaçlar için ormana Ay'la gidilme geleneği vardır. *Aysız ormana gidilmez.*

aysız ağaç kesilmez, der Anadolu köylüsü. Evin yapımında uğur arar Ay'da, Ay'ın doğup batışında. Halk inançlarında da daha çok Ay'ın doğuşu, dolunay biçimine girişi önemlidir, uğurludur.

Ay'ın biçiminde, durumunda bir anlam gören köylüye göre, *Ay hilal biçiminde iken iki ucu aşağı olursa o ay yağmurlu, yukarı olursa kurak olur.*Bu inanç yaygındır. Ancak iki ucunun yukarı, ya da aşağı olması doğru mu, değil mi, bunun incelenmesi ayrı bir konudur. Burada önemli olan Ay'ın devinimiyle halk inancında yerleşen köklü ilişkidir.

Ay'la ilgili inançlar arasında çok önemli yeri olan bir de düğünler vardır. Anadolu'da özellikle yaz aylarında düğünler (gece yapılanlar) harmanlarda gerçekleştirilir. Bu bakımdan Ay'ın en parlak zamanı kollanır. Bunda bir uğur aranır. Evliliğin sürdürülmesi, yuvanın mutluluğu buna bağlanır. Mutsuz olan karı-kocanın Aylı gecede mi, Aysız gecede mi evlendiğine bile büyük bir ilgi duyulur. Birtakım üfürükçüler, hacılar, hocalar fal bakarken, kitap açarken evliliğin, çocuk doğurmanın, kuraklığın Ay'ın doğup batışı ile bağlantısını arar dururlar. Bir evde mutsuzluk, geçimsizlik mi var? Hoca düşüncesini-bildirir:

(1) Eskiçağ uluslarında olduğu gibi, ilkçağ uluslarında da Ay'ın devinmesine bakarak, onunla fal açarak eyleme geçme inancı vardır. Savaşların açılmasında. kazanılıp kazanılamayacağına Ay'a yıldızlara bakılırdı. Bu inanç Hitit, Lidya, Frigya, Bergama, Roma, Grek,Fenike uluslarında çok yaygındır.

İsmet Zeki Eyuboğlu

“Bu evde Ay batarken düğün yapılmış, gerdeğe girilmiş, tarlaya varılmış” Bu fallar uzayıp gider. Bu inanç düzeni yeni değildir.

Ay'la ilgili inançlar türkölere değin girmiştir. Özellikle kemençe, kaval gibi halk çalgıları çalınırken söylenen türkölere (daha çok Karadeniz türköllerinde) Ay'ın ayrı bir yeri vardır. Birçok türkölüne Ay ile başlanır. Ay, türkölünün bir giriş ögesi'dir. Türkölünün ilk bölümü Ay'la örölür, sonra ikinci bölüme, gerçek konuya geçilir. Bunun da Ay'ın taşıdığı kutsallıkla (değişmiş, kaynağından, özünden uzaklaşmış da olsa) yakın bir bağlantısı vardır.

**Ay vurudi bacadan
Gün gibi yüzlerine
Haçan eperdum oni
Bakardi gözlerume
(Ay vururdu bacadan
Gün gibi yüzlerine
Onu öptüğüm zaman
Bakardı gözlerime)**

**Ay vuruyi vuruyi
Vuruyi da duruyi
Ey gız senunle beni
Bi gıran ayiruyi
(Ay parlıyor parlıyor
Parlıyorda duruyor
Ey kız seninle beni
Bir tepe ayırıyor)**

**Ay doğar sini sini
Severum birisini
İplan assalar beni
Deyemem doğrusini**

**Ay doğdı gıranlara
Bak cama vuranlara
Ey gız gurban olayım
Koyunda duranlara**

**Bir ay doğdı gırandan
Olayım şefağına
Bi evde iki güzel
V uruldum ufağına
(Bir Ay doğdu tepeden
Bayıldım parlaklığına
Bi evde iki güzel
Tutuldum küçüğüne**

**Ay vuranda vuranda
Memen kokar maranda
Gağur imana gelu
Gız sağa yalvaranda
(Ay doğanda doğanda
Memen kokar maranda (2)
Kafir imana gelir
Kız sana yalvaranda**

**Ay vurur ayancuğa
Goyin çıkdı açuğa
İsdedum da gelmedin
Azacuk bu yancuğa
(Ay doğar açık yere
Koyun çıktı ağaçsız yere
İstedim de gelmedin
Azıcık bu yana doğru)**

(2) Maranda yaylalarda biten sarı, çok parlak leblebi büyüklüğünde tomurcuk gibi bir çiçektir.

Ayla ilgili daha pek çok türkü vardı. Gerek eski Türklerde, gerekse Anadolu Türklerinde bu inanç çok yaygındır. Şaman dininde, Şaman törenlerini yöneten görevlilerin ayla ilgili duaları, şiirleri okuyup üflemeleri vardır. Bütün Asya şiirinde, İran, Çin, Hind yazınında Ay geniş bir yer kaplar. Çöl Araplarında, daha çok sıcağın bunalıp gece yolculuk ettikleri için, Ay'la ilgili pek çok şiir vardır. Divan şiirinde, halk şiirinde en çok adı geçen, en yaygın konu Aydır.

Ay sevgilinin yüzüdür, mutluluğun görünüşüdür. Güzelin yüzü, alnı göğsü, yanağı Aydır. Mutluluğun yüzü Aydır. Barış, seviş, gönüldeşlik Ay'la yansıtılır. Geceleri çeşmeden su almaya Ay 'la gider kızlar. Yaylalarda gece toplantıları (kadınların, kızların) Ay ışığında düzenlenir. Türkülere Ay'la başlanmasının bir nedeni de bu olsa gerek.

Anadolu'da Ay'ın dolunay biçimine girdiği gece doğan çocuklar genellikle mutlu, geleceği ışıklı sayılır. Bu gece doğan kızların Ay gibi parlak, Ay gibi güzel olacağına inanılır. Geceleri sokağa çıkmak, yolculuk yapmak gerekirse kapıdan çıkar çıkmaz Ay'a karşı dönülür, dua edilir, okunur üflenir, *bismillah* denir. Çok eski çağlardan, Ay'ın bir kut sal varlık, bir tanrı olarak saygı gördüğü dönemlerden kalma bir inanç kalıntısıdır. Bugün bile Anadolu'nun birçok yerinde ay'a karşı tükürme, küçüksü dökme, ya da başka tek başına yapılması gereken bir gizli eylemde bulunma uğursuz sayılır. Birçok yerde yeni doğan çocuklar güzel olsun diye gece dolunaya karşı tutulur.

**Ay vurur ayan ayan
Çık pençereye dayan
Geluyirum ufağum
Uykudayisan uyan**

(Ay açık açık doğuyor
Sen de çık pencereye dayan
Geliyorum küçüğüm
Uykuda isen uyan)

Burada gelişi güzel, şiir ölçüsü, uyak gereği Ay'la ilgili bir bağlantı var sanılabilir. Ancak, bu bağlantının özellikle Ay'la kurulması gelişi güzellekle açıklanamaz. Bu bağlantı bir değil pek çoktur da ondan. Öteki gök varlıklarının da yer aldığı türkülerde böylesine çok inanç yoktur.

AY İLE SU

Genellikle ırmaklarda, derelerde oluşan küçük göllerle ilgili bir inanç vardır. Bu inanç iki yönlüdür: Biri uğurlu, biri uğursuz. Uğurlusuna göre gece gizlice, ay ışığında, gölgede yıkananlar Ay gibi parlak olurmuş. Uğursuz sayılan bölüme göre de geceleri göllere girmek iyi değilmiş. Geceleri cinler, peri kızları göllerde yıkanmışlar. Bu inanca uymayan kimseyi, özellikle genci (ister kız, ister erkek olsun) periler çalmış. Çalmasalar bile insanın yanına bir inme iner, çarpılıverirmiş.

Bir başka söylenti de geceleri ay ışığında peri kızları toplanır, göllerin kıyısında düğün dernek düzenlerlirmiş. Suyun şırıltısı onların sesi, sudaki gölgeler onların yüzlerinin yansımasıymış.

Bu göller çok derin olur da dipleri görünmezse orada devler bile bulunur, insana kötülük eder, suyun dibine, yerin altına çekip götürürlermiş. Karanlık göllerin birer devi, ya da perisi varmış. Ay böyle korkulu yerlere pek sokulmazmış. Bu inancın özünde geceleri çevrenin doğal durumu gereği, Ay ışığından yoksun kalması yüzünden doğan ürküntü vardır.

Halk arasında yaşayan bir söylentiye göre Ay suya düştüğü zaman ona bakan (sudaki yansımasına) çarpılmış. Bunun nedeni de Ay'ın bu durumundan üzülmeymiş. Göklerde dolaşan, bütün gök varlıklarını en güzeli, sevgilisi olan Ay suya düşmeden dolayı utanır, onu öyle görmek isteyenlere kızarmış.

Bir başka masal daha vardır Ay üstüne: Ay'ın annesi nin bir gece çok işi varmış. Gökyüzünde çıkıp evreni aydınlatmak onun göreviymiş, ya da sıra onunmuş. Bütün yıldızlar sıra ile evreni aydınlatmış. Gündüz bu işi Güneş yapmış. Ay ise sıranın kendinde değil annesinde olduğunu ileri sürerek o gece evreni aydınlatmaya çıkmamış. Ay'ın annesi ise: *"Kızım çık evreni benim yerime bu gece sen aydınlat, bak benim işim var, öteki kardeşlerine ekmek yapmak için*

hamur yoğuruyorum, ellerim unlu, hamurlu.” Ay gene direnmiş, “evreni aydınlatma sırası senindir” deyip durmuş. Buna kızan anneside hamurlu eliyle Ay’ın yüzüne tokatı yapıştırmış Ay’ın yüzü hamurla sıvanmış. İşte geceleri Ay’da görülen bu leke bu hamur bulaşığı imiş. Ay yüzüne ne denli yıkamışsa su, annesinden korkarak, bu bulaşığı çıkarmamış. Bu bakımdan Ay da suya darılmış.

Bu masalın özünde de Ay’ın çok eski zamanlarda gök varlıklarının, tanrıların sevgilisi, gözdesi olduğu inancı vardır. Eski Anadolu dinlerinde, Mezopotamya dinlerinde Ay göklerin en güzel varlığıdır, en sevgilisi, en gözde güzelidir. Gece pınarları, suları koruyan, onlara sağlık, esenlik bağışlayan Ay’dır.

Ay’ın yansması suya vurunca o su içilmezmiş, içenin başına ergeç bir yıkım gelirmiş. Suyu giren kimse birde Ay’ın yansmasına çarptı mı, onu bozdu mu bu yıkımdan onu kimse kurtaramamış.

Ay suda yansıyınca ona bakanın gözleri kamaşmış. Suyun inceden inceden dalgalanması sonucu gözü yoran bu görüntünün nedenini halk inançları şöyle açıklar: Ay yüzündeki lekenin görünmesinden utanç duyduğu için ona bakanın gözüne iğnelerini batırmış. Bu inanç Güneş için de söylenir.

Ay geceleri gökte dolaşmış durmuş kendisiyle evlenmek isteyenleri beğenmemiş. Bunun üzerine yeryüzüne inmiş, sularda gezinye başlamış. Kim beni yakalarsa onunla evleneceğim, demiş. Oysa gene onu kimse yakalayamamış. İşte çağlar boyunca Ay’ın sularda gezinmesi, yalnız kalması onu yakalayacak kimsenin bulunmayışından dolayı imiş.

Ay’la ilgili inançların çoğu eski Anadolu dinlerinden kalmadır. Birtakımı ise sonradan, özellikle XII.yy.dan sonra Asya’dan Türklerle, Şaman dinini benimsemiş toplulukla gelmiştir. Ancak Şaman dininde önemli bir yeri olan Ay’ın çevresinde örülen inanç dokusu da bir yandan eski Anadolu dinlerine, bir yandan Hind inançlarına dayanır. Şamanlıkta,

Anadolu'daki inanç bolluğu yoktur. Sonra Şamanlık, eski Anadolu dinlerine oranla çok yenidir. Ancak Yörükler, Tah-tacılar arasında yaşayan Ay'la ilgili inançların kaynağıdır Şa-man dini. O inançlar da zamanla Anadolu inançlarıyla karışıp kaynaşmıştır bugün .

Eski Anadolu dinlerinde, özellikle Hititlerde ay'la ilgili birçok tören düzenlenir, Ay'a adaklar sunulurdu. Ay bir tan-rıydı. Geceleri kralın yönetiminde Ay için büyük törenler, şölenler düzenlenirdi. Bu inançlar daha sonraki çağlarda ya-şayan uluslara, özellikle Bergama, Frigya, Lidya, Yunan, Roma uluslarına geçmiştir. *Olympos* tanrıları arasında Ay'ın önemli bir yeri vardır. Bu yeri ona daha önceki Ana-dolu dinleri sağlamıştır. Bu inançların (*Ay'la ilgili olanla-rın*) çoğu eskiden olduğu gibi bugün de sularla yakın bir bağlantı içindedir. Ay ile su inanç bakımından yanyana yü-rüyor. Nitekim ayın suya varmasını türkülerin giriş bölü-münde sık sık görürüz.

**Ay vuranda sulara
Yar dalar uykulara
Gece aydınlığında
Düşti göynüm yollara**

**Göğde ay gelin oldı
Girdi suyun goynına
Beşibirlik yapturdum
Astum yarun boynına**

Ay'ın su ile görülen bağlantısında bugün için bir yarar, bir çıkar yoktur. Çağların süzgecinden süzülen, zamanla çev-relere, insan yaşayışlarına göre boyuna değişen bu inançlar, bugün için az da olsa, özünden uzaklaşmış,kaynağına yaban-cılaşmıştır. Bugün *çarpılma, nazar değme* gibi inançların

gerçekle en küçük bir ilgili yoktur. Eskidense birtakım olaylar bunlara bağlanır bunlarla açıklanırdı.

Ay'la ilgili inançlar da öyledir. Eskiden Ay'ın kutsal bir varlık oduğu inancının kalıntısı olmaktan öteye geçemezler. Ancak bu, inanç kalıntıları bugün büsbütün bırakılamaz, halkın özüne işlemiş, yüreğinde yerleşmiştir. Halkın içdünyası onlarla örülüdür. Onlar halk yaşamını dokuyan bırakılmaz ipliklerdir. Birtakım bilginler, bu inançlar arasında, özellikle tarımla ilgili olanlarla gerçeklerin bulunduğunu ileri sürüyor. Ay'ın kendi yörüngesi üzerindeki dolaşımı mevsimlerle, burçlarla, hava değişimleriyle, yeryüzünde geçen olaylarla ilgili görülüyor. Denizlerde görülen gel-git olayının Ay'la bağlantılı olduğu açıktır. Ancak eskiçağ insanı bunu bir doğa olayı değil de tanrısal oluşum diye yorumlar, değerlendirirdi. Mevsim değişimleri de böyledir, Ay'la birtakım ilgileri vardır. Bu inançlar bu ilgilerin, Ay'ın bir tanrı olarak saygı gördüğü dönemden kalma bölümleriyle bağlantılıdır. Doğal oluşumlarla içten ilişkileri vardır.

Halk yaşamı ile sıkı sıkı bir bağlantı içinde bulunan bu inançlar, halkın günlük yaşayışını düzenler niteliktedir. Halkı bu gibi inançlara karşıt bir davranışa itmek, ona inancına uymayan bir eylemi yaptırmak elde değildir. İnançların genel geçerliği, bu günlük yaşamı, etkilemesi yüzündendir.

KARANLIKLAR, KÖTÜ TİNLER

Ay doğunca, karanlıklarda barınan, insanlara kötülük etmek için, pusuya yatan tinler kaçır, ormanlara, karanlık yerlere, engin kayalıklara, ışık girmeyen kuytulara sığınır. Kötü tinleri, cinleri, insanları çarpan, onlara inme indiren perileri ay ışığı dağıtır, kovar. Bu yüzden bir iyilik kaynağıdır Ay

İnsanlara yıkım getiren hastalıkları, tutarik denen sar'alar, inmeleri, çarpmaları doğuran kötü tinler karanlıklarda, gecenin derinliklerinde barınmış. Güneş çekilip ortalık kararınca bütün bu kötülük taşıyan varlıklar yeryüzüne yayılmış. Karanlıklar kötülüklerin anası, barınağı imiş. Ay, gecenin korkunçluğunu giderir, ışıklarını insanlara kötülük saçan cinlerin üzerine döker, onları kaçırılmış. Bundan dolayı sever sayar Ay'ı insanlar.

Bu inançların kaynağı, Ay'ın bir *iyilik* tanrısı olarak kutlandığı çağlardan kalmadır. Zamanla anlamları, yorumları değişmiş, ancak özleri olduğu gibi kalıvermiş, bir inanç olarak sürüp gider olmuşlar.

En eski Anadolu dinlerinde bu inançlar vardır. O çağların insanları günlük yaşamlarını bu sayısız inançlara göre düzenlerlelerdi. Ay, onlar için, insan yaşamına düzen veren, ışık tutan kutsal bir güçtür.

**Ay aldı karanluğa
Kaçurdi perileri
Korkma kız yemem seni
Gelbirazacuk beri**

(Ay karanlığın üstüne doğdu
Perileri kaçırıldı
Korkma seni yemem
Biraz bana doğru gel)

Bu Karadeniz türküsünün özünde çok eski çağlardan kalma bir inanç saklıdır: Karanlıkların üzerine doğru Ay insanlara kötülük eden perileri kaçırıyor. Bu inanç Hititlerde de, onlardan sonra ortaya çıkan bütün Anadolu uluslarında da vardı. Eskiden olduğu gibi günüzde de halk düşüncesinde anlamı bilinmese bile yaşıyor olduğu gibi.

Halk inançlarına göre perilerde ikiye ayrılır. Birtakım insanlara iyilik eder, koruyucu görevleri vardır. Bunlar Ay'ın buyruğu altındadır. Birtakım periler de insanlara kötülük eder, bunlar Ay'a karşıdır. Ancak onlarda korkarlar. Onun ışığı, yeryüzüne vurunca karalıklara kaçarlar.

Halk arasında Ay'la ilgili bilmeceler, bulmacalar da vardır. Bunlar da eskiden kalma inançların değişik düşünce varlıkları içinde ortaya konması sonucu oluşan halk ürünleridir.

Bir tavada iki balık

Biri soğuk biri sıcak

Güneşle ay karşılığı olan bu iki balık'tan sıcak Güneş, soğuğu ise Ay'dır. Güneş gündüz doğup ortalığı ısıttığı için sıcak, Ay gece karanlığında, soğukta doğduğu için soğuk sayılır. Dam üstündü yarım çörek.

Ay'ın yarım Ay durumuna girdiğinde aldığı biçimi yansıtan bir bilmecedir bu. Halk arasında bunun gibi daha birçok bilmece, bulmaca vardır. Bunlar özellikle gece toplantılarında, eğlencelerde, karşılıklı konuşmalarda söylenir.

Uzun kış geceleri kadınlar arasında düzenlenen toplantılarda bu gibi bilmecelerin söylendiği, yarışmaların yapıldığı çok olur.

ŞEYTAN DÜĞÜNÜ

Özellikle yaz aylarında, kırlarda, yaylalarda ortalık günlük güneşlikken birden bire yağmurun bastırıldığı olur. İplik iplik yağın yağmur genellikle ısıltılıdır, pırıl pırıldır. Gökte bulutlar bile ışıldar, parlar dudur. İşte bir yandan yağmur yağar, bir yandan da güneş pırıl pırıl ışınlarını ortalığa yayarsa buna *şeytan düğün* ediyor derler.

Şeytan düğünü yalnız yağmurla güneş karışımı bir havada olur. Kışın şeytan pek düğün etmez, genellikle yazın parlak güneşlerini seçer. Şeytan düğünü birkaç türdür. Biri günlük güneşlik, yağmurlu davada, biri eski tapınak, eski ev yıkıntılarının olduğu yerlerde; biri de ıssız ormanlarda, insanı ürperten yerlerde; Bunlar insanlar için kaçınılması gereken yerlerdir yaygın bir inança göre. Şeytan düğün ederken cinlerin arasına karışanları cinler alır götürürmüş. Cinlerin

kaçırdığı bir kimseyi geri almak, kurtarmak çok güç bir işmiş. bunu ancak onlarla konuşabilen cinciler hacalar başarabilirmiş.

İssız yerlerde, ormanlardan arada bir iceden inceye sesler. uğultular duyulur. Değişik hava akımlarının, yaprak kımıldışlarının hışırtıların doğurduğu bu seslerin görünür bir nedeni olmadığı için şeytan düşününde çalınan çalgıların çıkardığı sesler diye yorumlama geleneği, inancı vardır. Bu gibi sesler duyulunca ses çıkarılmaz, konuşulmaz, türkü çığırılmaz. Böyle birses çıktığında türkü çığıran kimsenin sesi güzelse onun sesini cinler çalar, bir daha güzel türkü söyleyemezmiş.

Kaval kemençe, tulum, çalpara gibi çalgılarla benzerleri. bütün çalgı araçları şeytanın düşününde kullanılırmış. Bu yüzden iyi çalgı çalanların da kendilerini korumaları gerekirmiş. Sonra gece uyurken insanın başına cinler üşüşürmü. Cinlerden korunmak için hamayıl kullanma gereği vardır. Şeytan düşününde yalnız güzel sesli inasanlar, güzel kızlar değil, güzel atlar koyunlar, buzağalar bile çalışırmış. onlara da insanlar gibi Şeytan nazarı değermiş. Bundan dolayı onların da başlarına, boyunlarına nazarlık takılır, mavi boncuk bağlanır.

Tutarık (sar'a) denen sinir hastalığına yakalananların başına gelen yıkıma da şeytan çalması, cin çalması, ya da çarpılma adı verilir. Bunun da çok değişik nedenleri vardır. Bunlar genellikle yasaklara uymamaktan olur. Bu yasaklar da genellikle dinsel (eski dinlerde olduğu gibi, tektarıncı dinlerde de bu yasaklar çoktur) nitelik taşır.

Ceviz, incir türünden ağaçların altında uyuyanların şeytanca çalındığı, ıssız ormanlarda türkü çığıran güzel kızların seslerinin bozulduğu görülürse şeytan çalınması sonucu bir olayın varlığına inanılır.

İsmet Zeki Eyuboğlu

Birçok din adamının çalgıyı, türküyü çığırmayı yasaklaması, özellikle kemençe, kaval gibi çalgıların sesinden kaçınması yalnız dince konulmuş bir yasak sonucu değildir. Eski çağlardan kalmış, sonradan kılık değiştirmiş bir inanç gereğidir. Düğünde çalgı çalınıp oyun oynanmasını bile yasaklayan birtakım hocalar vardır. Onlara göre düğün, türkü çığırma, çalgı çalma şeytan işidir, daha doğrusu şeytan düğünü'dür.

**Güneş aldı yağmur var
Şeytan düğün edeyi
Gağurun gızı beni
Piraku da gideyi**

*

(Güneş açmış, yağmur yağıyor
Şeytan düğün ediyor
Kâfirin kızı beni
Bırakmış da gidiyor)

Bu karadeniz türküsünün özünde işte böyle eski bir inancın kalıntıları seziliyor açıkça.

Düğünlerde türkü çığırma, çalgı çalmak gibi içki içmek de *şeytan düğünü*'ne yaraşır bir davranış olduğundan yasaklanmıştır. İnsan içki içince özünü şeytan çalarmış. İçki içip sızanın kendinden geçmesi gerçek nedeni buymuş. Bu inanç, bugün aşırı ölçüde dine, din kurallarına bağlı çevrelerde yaygındır.

GÜNEŞİN İĞNELERİ

Güneş çok güzel bir kızmış. Bütün gözler ona çevrildiği için bir türlü yeryüzüne çıkmak, insanlara görünmek istemezmiş. Erkekler ona baktıkça utanırmış. Annesi bakmışki bu iş yürümeyecek. Düşünmüş taşınmış. Güneşe birçok iğne vermiş. Dünyaya çıktığında kim senin yüzüne bakarsa bu iğneyi batır demiş. İşte insan güneşe bakınca gözlerinin kamaşması bundanmış.

Bu inanç da Güneş'in bir tanrı olarak kutlandığı çağlardan kalmazdır. Hititöncesi dönemlerde de, Hititlerde de, onlardan sonra gelen Anadolu uluslarında da Güneş yüce bir tanrı ya da bir tanrıçadır. Yeryüzüne, insanlara, bütün canlılara iyilik eden, mutluluk sağlayan odur. Ona karşı yapılan en küçük saygısızlık cezasız, karşılıksız kalmaz. Güneş insanlar çalışsın diye doğar, dirlensinler diye batarmış. Güneş doğup ortalığı aydınlatınca, insanları çalışmaya çağırınca onun çağırısına uyma gereği varmış. Ona uymayan, güneşte yatıp uyuyan, uzanan, çalışmayan kimseleri güneş çarparmış. İşte bizim *güneş çarpması* dediğimiz olayın nedeni buymuş.

Çok tanrıci dinlerde güneşe karşı uyumak, yatmak, saygısızlık, suç sayılırdı. Güneş için kralların yönettiği törenler, şölenler düzenlenir, eli ayağı tutanlar bu toplantılara katılırdı. Güneşe kurbanlar kesilir, adaklar sunulur, saçılar saçılırdı. Bu gibi inançlar zamanla değişti. Onlardan yalnız güneş çarpmasının ilkel nedeni, ilkel yorumu kaldı. Anadolu'da güneş üstüne and içme geleneği vardır. Birtakımları, özellikle çocuklar, *güneş çarpsın* diye and içerler boyuna.

Güneş bugün de bolluk, verimlilik kaynağı sayılır. Ekinlerin olgunlaşması, biçilir duruma gelmesi, kurutulması, birçok hastalıkların giderilmesi onun sıcaklığı ile bağlantılıdır. Ye-

İsmet Zeki Eyuboğlu

mişlerin kızarması güneşin insanlara besin sağlaması olarak yorumlanır. Güneş bunu bilerek, isteyerek yaparmış. Güneş insanlara kızınca, gücünce kuraklık başlar, yağmur yağmazmış. İşte Anadolu'nun birçok yerinde bugün düzenlenen *yağmur duası* güneşin gönlünü yapmak, yağmur yağmayı sağlamak içindir. Bu inanç da eskiçağ Anadolu dinlerinden kalmadır.

Bugün bu kaynağı bilinmeyen, İslâm dinini etkisiyle yerleştiği sanılan bir inançtır. Kimse bunun çok eski çağlardan kaldığını, çok tanrıci dinlerle bağlatılı olduğunu bilmez bile. Halk bunu yaygın, gerekli bir inanç olarak sürdürür. Karadeniz kıyılarında, yazın yaylalarda güneşle ilgili eğlenceler düzenlenir, kırlara çıkılır, horonlar tepilir, türküler çığırılır, çalgılar çalınır, yemekler yenir, oyunlar oynanır.

Halk dilinde güneşle ilgili bilmeceleler, bulmacalar da vardır.

*Ateşe girer yanmaz
Suya düşer ıslanmaz*

*Su üstünde ıslanmaz
Yere düşer paslanmaz.*

*Şıp demeden
Dala konar.*

*Yürür yürür iz etemez
Hızlı gitse toz etmez.*

Güneş halk türkülerine de girmiş, değişik konuların işlenmesinde bir öz niteliği kazanmıştır.

*Sabahtan güneş alur
Camli pencerelere
Erittun yağlarımı
Kodun tencerelere.*

*O dayanmaz güneşe
Yarı yolladum işe
Yuri kara bulutum
Gölge eyle güneşe.*

*Çam altında çamaşur
Çam beni burdan aşur
Güneş gibi yarım var
Bakan gözler kamaşur*

Güneşin halk türkülerinde kapladığı yer oldukça geniştir. Bunun güneşle yaşam arasındaki sıkı bağlantı ile yakın bir ilişkisi olsa gerek. Halk inancına göre kutsal sayılmayan varlıkların türkülere pek girmediğini biliyoruz. İnsanların sevdiği, saygı duyduğu varlıkların çoğu kutsal bir nitelik taşır.

GÜNLER

Anadolu halkı yedi güne yedi ayrı anlam verir. Bunların çoğu dinlerle gelen, zamanla benimsenen inançlardır. Cuma günüyle ilgili olan bütün inançların kaynağı İslâm dinidir. O gün, bütün müslümanlar için dinlenme, camide toplama (*İslâm dininin doğuş yıllarında toplum işlerini görüşmek için yalnız erkekler mescitte toplanırlardı*) günüdür. Bu toplantıya, namaza kadınlar katılamaz. Ayrıca kadınlar evlerde de birtakım işleri yapmaz. Bugün Anadolu'da bir bütün olarak uygulanmayan böyle inançlar (*cuma günüyle ilgili*) vardır.

Cuma günü toz dışarı atılmaz,
Cuma akşamı soğan yenmez.

Cuma akşamı İslâm geleneklerine göre kadınla erkeğin sevişme gecesidir. Soğan ağzı kokuttuğu için sevişmeyi engeller. Bu yüzden bu akşam soğan yenmesi doğru değildir. Peygamber'in böyle bir buyruğu vardır ayrıca.

Cuma akşamı ana rahmine düşen çocuk bilgili olur. Peygamber Muhammed'e annesi cuma gecesi gebe kaldığı, doğum cuma günü olduğu için bu gece müslümanlarca kutsal, uğurlu sayılır. Ondan dolayı İslâm ülkelerinde evlenmeler, gerdeğe girmeler çokluk cuma gecesi olur.

Cumartesi günü çamaşır yıkanmaz. Bu inancın kaynağı Yahudi dinidir. Yahudiler sebt dedikleri cumartesi günü dinlenir, iş görmez. Onların inancına göre, evreni yaratan tanrı yedinci gün olan cumartesi günü dinlenirmiş. Onun için bütün Yahudiler cumartesi gününü kutsal sayar, iş yapmayı yasaklar.

Salı günü çamaşır yıkanmaz, yıkanan çamaşırı giyen onu üstünde kirlitemeden ölür. Eski Anadolu inançlarıyla

en küçük bir ilgisi yok bu inancın. Birtakım hıristiyanlar salı'yı uğursuz sayarlar? Bu uğursuzluk İstanbul'un salı gününü Türklerin eline geçmesinden dolayıdır. Ortaçağ'da İstanbul Hıristiyanlar için kutsal bir il sayılırdı. Onun Türklerin eline geçtiği günü; bütün hıristiyanlar büyük bir acı günü , üzüntü günü diye kutsuz, uğursuz sayarlar. O gün pek iş yapmazlar (Anadolulu Rumlar.).

Zamanla bu inanç Anadolu'da yanyana yaşayan Hıristiyanlardan müslümanlara da geçti. Bugün Anadolu'nun birçok yerinde salı gününün gerçekten uğursuz olduğuna inanılır.

Müslümanlar çokluk perşembe gününü iş günü diye seçerler. Çokluk çamaşır o gün yıkanır, ev, ortalık o gün süpürülür, düzenlenir.

Anadolu'da yaşayan hıristiyanlar da Avrupa'dakiler gibi pazar günü pek iş yapmaz, çalışmazlar. Müslümanlar ise Cuma günü dinlenir. Pazar günü de çalışırlar. Ancak Osmanlı imparatorluğu döneminde Türklerin belli bir dinlenme günleri yoktu. Haftanın yedi gününde de çalışılırdı. Yalnız din bayramlarında dinlenme olurdu. Bu da İslâm dininin etkisi yüzündendi.

Eski Anadolu uluslarının inançlarında günlerle ilgili olanlar bugün için pek bilinmiyor. Günlerle ilgili inançların çoğu tek tanrıcı dinlerin ortaya çıkışı ile bağlantılıdır. Evrenin tanrı eliyle belli bir zaman süresi içinde yaratıldığı inancı ilkin Tevrat'la ortaya atıldı. Eskicağ dinlerinde evrenin yaradılışı inancı bambaşka bir nitelik taşıyor.

Çoktanrıcı eski çağ dinleri böyle yoktan varolma olayına pek inanmaz. (1).

(1) Eski Anadolu inançlarında evrenin yoktan varedildiği konusu yoktur. Bütün Olympos tanrıları yaratıcı değil yöneticidir. Evren ne yaratılmış, ne de yok olacaktır. Bu düşünce sonradan Yunan felsefesine girmi, Bilge Eflatu'nu etkilemiştir.

Anadolu'ya günlerle ilgili inançların birçoğu da Romalılarla gelmiştir. Romalılar günlere belli birer anlam, özellik tanır. Bu da Roma dininde tanrıların ayrı ayrı günlerinin olmasından ileri gelir. Anadolu için böyle bir durum yoktur. Bugün, Anadolu'ya değişik yönlerden gelip yerleşen toplulukların etkileri yüzünden, günlerle ilgili pek çok inanç vardır. Bu inançlar yöreden yöreye değişir. Çamaşır yıkamaktan, gezintiye çıkmaktan tutun da hamama gidinceye değin belli günler vardır. Evlerde toplantı günleri bile ayrı ayrıdır. Yahudi, İslâm inançları ile karışan cuma, cumartesi günleriyle ilgili bütün inançlar Anadolu'ya daha çok Ortacağ'da gelmiştir.

Zamanla özelliklerini, niteliklerini yitiren bu inançlar yeni yeni anlamlar kazanmış, çevrelerin geleneklerine, göreneklerine uymuş, onlarla karışıp kaynaşmıştır.

Karadeniz kıyılarında yaz, bahar ayları yaklaşınca yaylalara çıkmanın bile belli günleri vardır. O belli günün dışında yola gidilmez, yaylaya çıkılmaz, uğursuzluk sayılır. Kimi yörelerde yeni doğan çocukların adları bile belli günlerde, özellikle cuma günlerinde konur (*daha çok müslümanlarda*).

YILAN

Yılanla ilgili bütün inançların kaynağı eskiçağ Anadolu dinleridir. Eskiçağ dinlerinde yılan kutsal bir varlıktı. Ona karşı korku ile karışık bir saygı gösterilirdi. Hititlerde *Illu-yanka* adı verilen büyük yılan ayrı bir özellik taşırdı. Zamanla bu inanç bütün yılanlara uygulandı. Yılanların kimi uğurlu, kimi uğursuz sayılır. Genellikle *angona* adı verilen *ev yılanı* uğursuz sayılmaz. Evlerde, duvar deliklerinde görüldüğü zaman ona kimse dokunmaz. Evin koruyucusu sayılır. Öyleki bu yılan öteki yılanları (*ondan biraz daha büyük olanları*) yutar.

Kara yılan, engerek yılanı, sarı yılan, alacalı yılan, boz yılan gibi değişik türde yılanlar uğursuz, korkulu sayılır. Onları görüldüğü yerde öldürmek bile iyilik olarak nitelebilir.

Bir yılanı öldürüp ağaca asınca yağmur yağar. Bu, Anadolu'da çok yaygın bir inançtır. Yağmur duasına çıkan köylüler buna büyük bir önem verirler. Yağmur yağsın diye yılanı öldürüp ağaca asarlar. Öldürülen yılan suya atılır da yitip giderse yağmur durmaz, gittitçe artar, ortalığı seller sular almış. Bu yüzden öldürülen yılanı (*yağmur yağdır-mak için*) bir ipe bağlar, öyle çıkarır toprağa gömerler. Yılanı öldürüp söylenen yapılsa yağmur yağar mı, yağmaz mı o da ayrı. Bu , hoş bir inanç olmaktan öteye geçmez besbelli.

Köylerde, küçük kasabalarda yılanla ilgili büyüler yapılır. Özellikle birtakım hastalıkların giderilmesinde, çarpılmalarda, sinir bozukluklarında yılanın yararlı olduğu inancı

yagındır. Yılan gömleği denen kalıntı, yılanın değiştirdiği ince deri büyüçölükte önemli bir yer tutar. Yılanın gözleri nazar değmelerinde yararlıymış. Karı-koca anlaşmazlıklarında, geçimsizlikte, sevgiyi elde etmede, kendine çekmede yılanın yararlanma geleneği vardır.

Yılanı canlı tutup, iplik geçmiş bir iğneyi gözünün birinden sokup ötekinden çıkardıktan sonra ipliği sevdiği kimsenin giysisine gizlici takma yoluyla sevdiği elde edilir, o iplik giysisinden durduğu sürece yanar tutuşur, sevgilisinin ardınca koşar, onu unutamazmış.

Kızdığı, sevmediği bir kimsenin evinin kapısının eşiği altına yılan gömleği, yılan kemiği gizlenir, büyü yapılan kimse o gömlek, ya da kemik üzerinden yedi kez geçerse, büyü yapanın dileği olur, büyü yapılan kimse istenen duruma sokulurmuş.

Ölen bir düşmanın ruhu yılanın gövdesine girer, insana kötölük edermiş. Bu yüzden yılanı öldürmek gerekirmiş. Yılan, insanları kandırma, onlara suç işletmek için, insan kılığına da girermiş. Bu inancın Havva-Adem masalı ile yakın bir ilgisi olsa gerek. Ancak ç ok eski , çoktanrıci dinlerde de buna benzer inançlar yaygındır. Sümerlerde, Urartularda, Kafkas uluslarında böyle inançlar vardır.

Yılanın kutsal bir varlık olduğuna inanan, ona dokunmayı suç sayan topluluklar da görülür (birtakım Hindistan ulusu).

Başka bir inanca göre; yılanın dili çatallı olduğu için dedikodu, arabozuculuk, geçimsizlik olaylarına yolaçarmış. Çatal dil bozguculuk belirtisi sayılır. Bu yüzden dedikoduyu, arabozuculuğu seven, boşboğaz kimselere genellikle yılan dilli denir. Anadolu'nun kimi yörelerinde yılan anlayışlı, kavrayışlı kimseleri yansıtan bir örnek niteliğindedir. Onda yılan zekası var sözü bu tür insanları anlatmak için söylenir. Halk arasında yaramaz, ancak kavrayışlı, anlayışlı

(zeki) çocuklar da yılan diye nitelenir.

Eski ev yıkıntılarının arasında yılan görülünce oralara sokulmak, oralarda gezinmek, öteberi almak uğursuz sayılır. Yılan o evin bekçisidir, derler. Böyle yıkıntılardan, yeni yapılan evlerde kullanmak için , taş almak bile doğru sayılmaz. Evin başına bir uğursuzluk gelir, eninde sonunda yıkılır, ıssız , kimsesiz kalırmış.

Karadeniz kıyılarında soyguncu, şunun bunun hakkını yiyici, çalıcı kimselere de *yılan kırkan* denir. Yılanın derisini yüzen, tüyünü kazıyıp alan (*gerçi yılanın tüyü yoktur*) kimse anlamına gelir. Yılan süt kokusunu çok severmiş. Yaylalarda, yaylıma çıkan inekleri yılanın emdiği bir gerçektir. Yılan sütünü emdiği ineği sahiplenirmiş, onun yanına başkalarını yaklaştırmazmış Bu yüzden öyle ineklere *sahipli* denir.

Karadeniz kıyılarında söylenen türkülerin çoğunda yılan kavramı vardır. Yılan, türkülerin daha çok giriş bölümlerinde geçer, konu ile doğrudan doğruya bir ilgisi yoktur.

*Yaşmagının istinde
Yılan alacaları
Güzel güzel kızların
Ağlasun gocaları
(Yaşmağının oyası
Yılan gibi alacalı
Güzel güzel kızların
Kocaları ağlasın*

*Derenun gıyısında
Gara yılanun foli
Geldi geçti garşimdan
Gözleri doli doli*

İsmet Zeki Eyuboğlu

*(Derenin kıyısında
Karayalanın yuvası
Geldi geçti karşımdan
Gözleri dolu dolu)*

*Yılana bak yılana
Ağaca sariluyi
Böyle idi yaziler
Nenen ne dariluyi
(Yılana bak yılana
Ağaca sarılıyor
Alın yazıları böyleydi
Annen neden darılıyor?)*

*İrmağın kıyısında
Yılanun gömükleri
Geldi geçti karşıma
Göpeğin enukleri
(İrmağın kıyısında
Yılanın kemikleri
Geldi geçti karşıma
Köpeğin yavruları)*

Yılanla ilgili inançlar Anadolu'nun bütün yörelerinde değişiktir. Bu da çevrelerin değişik dönemlerden gelen ayrı ayrı gelenekleri benimsemeleri sonucudur. Gene Anadolu'da yılanın saygı gördüğü, ona dokunulmadığı yerler de vardır.

Yılanın atasözlerinde de önemli bir yeri vardır. Bu da onun, ne denli geniş bir alana yayıldığını, etkili olduğunu gösterir. Burada o tür atasözlerinden örnekler verelim:yılan başını.

- Yılan adamın topuğunu gözler adam yılanın başını
- Yılan bile topprağını katık eder.
- Yılan deliği bin altına.
- Yılan hikayesi kırka sürer.
- Yılan kendi eğrilirse eğrilir, ini kapısında doğrulur
- Yılan kendi eğrisin bilmez deveye boynun eğri der.
- Yılan küçükken boğulur
- Yılan sokan uyumuş aç yatan uyumamış.
- Yılan yarpuzdan kaçır nereye gitse yarpuz karyı gelir
- Yılan yıldız görmeyince ölmez.
- Yılan yiyen hekim bulamaz.
- Yılana yavrusu düşman olur.
- Yılanı ben tutayım ki gözüne sen bakasın.
- Yılanı tüyünce.
- Yılanı yumuşak diye el sunma.
- Yılanın akına da lanet karasına da.
- Yılanın ayağını, karıncanın gözünü, molların ekmeğini gören olmamış.
- Yılanın başı ağrıyınca yolun ortasına çıkar.
- Yılanın başı küçükken ezilir.
- Yılanın sevmediği ot deliğinin ağzında biter(*)

* Ertuğrul Kemal Eyuboğlu : Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler, 1973.

ATEŞ

Birçok yerde ateşin de kendine göre bir dokunulmazlığı vardır. Ateş de kutsal sayılır birçoklarınca. Ateşe karşı tükürmek, ateşe sövmek, ateşe tırnak atmak, su dökmek uğursuz sayılır. Sabahleyin evinden başkasına ateş verenin ocağı sönermiş. Bu yüzden erkenden birine ateş vermek uğursuz bilinir. Anadolu'nun birçok köylerinde, daha doğrusu yazın yaylalarda, sabahları komşular ateş yakmak için birbirinden ateş isterler. Kibritle ateş yakmak biraz uzun sürdüğü için yanmış kor, ya da *tavlı* denen ucu yanmış odunla ocak tutuşturmak daha kolaydır. Bu nedenle birbirinden ateş ister komşular. Birçoğu bu isteği yerine getirmez, kibrit verir. Kimi de kendi ocağında yaktığı bir çırayı gönderir, kor, ya da *tavlı* vermez.

Ateş verenin *evinin bereketi*, ateş alanın evine geçermiş bu inanca göre. Bu inanç yeni değil, çok mu çok eskidir. Ateşin kutsal sayıldığı çağlardan kalmadır. İran'da Zerdüşti dinine göre ateş kutsal olduğu için ocak söndürülmez, tapınakta boyuna yanar. Bu inancı sürdüren İranlılar ateşe tapan (*ateşperest*) kimselerdir. Ancak ateşin kutsallığı İ.Ö.XX.yy. değin varır. Sümerlerde daha da eskiye gider. Eski Mısırlılarda da ateş kutsal sayılır. Anadolu'da ateşin kutsallığı Hitit öncesi uluslarda olduğu gibi, Hititlerde de vardır. Ateşe adak sunmak, saçını saçmak, kesilen kurbanın kanını dökmek değişmez bir gelenektir. İ.Ö.X.yy. dan sonra yaşayan Anadolu uluslarında da ateş kutsaldır. Birçok din törenleri ateşle, ocak başında yapılır. Tanrılara sunulan adaklar ateşe atılır, ateşte yakılır. Bunun en açık örneği ateşin üstünde duran *Üçayaklı kutsal kazan*'dır.

Ateş Hindlilerde de kutsaldır. Onlar da ateşe karşı özel bir saygı gösterirler, yılanlara gösterdikleri gibi.

Anadolu topluluklarında ateşin kutsallığı islâm dininin

benimsenmesinden sonra da sürüp gitmiştir. (1) Ahilerde, Bektaşilerde, Mevlevilerde ateş, ateşin bulunduğu ocak kut-saldır. Bütün bu inançların özünde çok eski çağ dinlerinin, ateşin bir tanrı olarak kutlandığı dönemlerin derin izleri, köklü kalıntıları vardır.

Bir evin yıkılması, bir kimsenin başına büyük bir yıkım gelmesi, halk arasında, "ocağı sönmek" deyiimiyle anlatılır. *Ocağı söndü, ocağına incir dikildi, ocağı tütmez oldu.* Gene halk arasında ev kurmaya, ev düzenlemeye *ev ocak sahibi olmak, ot ocak şenletmek, ocak tütürmek* denir. Ocak, dolayısıyla ateş, insan yaşamını sürdüren temel ilkelerden biridir halk gözünde.

Ocak gibi, *ocak taşı* da özel bir kutsallık taşır, saygı görür. Anadolu'da özellikle köylerde, ev yapılırken sıra ocak taşını yerine koymaya geldimi dua okunur, kurban kesilir, bağışlar dağıtılır.

Ocağın, ateşin kutsallığı ile ocakta pişen ekmek arasında da bağlantı vardır.

Köylerde , günlük ekmek çokluk düz, geniş bir taş olan ocak taşı üzerinde pişer.Taş, önceden yakılan ateşte ekmek pişiricek nitelikte kızdırılır.

Hamur bu taşın üstüne konur, üstü kubbeli bir saçla örtülür. *Ekmek saçı* denen bu saç aracın üstüne kül, daha üstüne de odun konup yakılır.

Buna ocak ekmeği, ya da poğaç denir. Karadeniz kıyılarında (*daha çok Doğu Karadeniz kıyılarında, köylerde*) ocak ekmeğine poğaç (*boğaca*) denir.

Bundan dolayı da ateş, onun yandığı ocak önemlidir. Birinin ocağına sövmek, gizlice ocağını kirletmek büyük suç sayılır. Bunu yapana düşman diye bakılır. Bu gibi olaylar öylesine önemli bilinir ki sonucu ölüme varan döğüşlere bile yolaçar.

(1) Bak :Tanrı yaratan toprak Anadolu: İ.Z.Eyuboğlu.

Geleneklerine, eski inançlarına çok bağlı köylerde, birinin ocağına öç almak için işeyenin öldürüldüğü bile olmuştur. Bir evin erkeğine en ağır sövgülerden biri de *senin ocağına işeyim* demektir. Bunu söyleyen bir kimsenin , derin bir öfke sırasında öldürülmesi işten bile değildir.

Ocak, ateş kutsallığının başka bir nedeni de evin canlılığını, şenlik oluşunu, yaşamı sürdürmeyi sağlamasıdır. Bir ev yapılırken ona ocak taşı vermek büyük bir dostluk, gönüldeşlik belirtisi sayılır. Gene Anadolu'nun değişik bölgelerinde yeni evlilerin ocağını yörenin en saygıdeğer yaşlısına yaktırma inancı vardır. Bu davranış yeni evlilere uğur getirmek, onlara mutluluk sağlamak içindir. *Bir kimsenin ocağı tüttüğü, ateşi yandığı sürece düşmanları kıskançlığından çatlar*'mış. Düşmanın ilk işi ateşi söndürmek imiş.

Ateş ormana girdiğinde ağaçlar ağlar'mış. Ağaçların rüzgarla çıkardığı hışırtıyı ateşten korkup ağlama olarak nitelenenin özünde yangın korkusu olsa gerek. *Ateş yanan yere cinler giremez*'miş. *Ateş sönünce cinler, periler ocak başına toplanır*'mış. Ocakta *ateş cızırtıya başlayınca düşmanların yüreği yanar*'mış. *Dost ateş yakar, düşman ateş söndürür*'müş. Ateşin, ocağın kutsallığından doğmuş bütün bu inançlar. İnsanla başlamış, gene insanla sürüp gidiyor.

Felsefe tarihinde ateşin, bütün varlıkların *özü, ilkesi* olduğunu söyleyen Anadolu'lu bilge *Herakleitos* sezmiş kutsallığını. Bu yüzden *fırında bile tanrılar vardır*, demiş.

Ateş yalnız halk düşüncesinde değil, Divan şiirinde de oldukça geniş bir yer tutar. Bütün Divan ozanları, ateşi değişmez bir konu olarak işlemiştir. Durum İran, Arap yazınında da öyledir. Gerek bu adı geçen yazın türlerinde, gerekse halk yazınında ateş tükenmez bir konudur. Bunun din inançlarıyla da özel bir bağlantısı vardır. Ancak dinde ateş korkutucu yokedici bir nesnedir. Ateşin en güçlüsü, dinde cehennem ateşidir.

Ateşin ,insanı ürkütücü bir anlam kazanması biraz da doğa olaylarının etkisiyledir. Yıldırımlar, güneş yakması, yangınlar bu korkunun doğmasına yol açmıştır. Dinlerin ileri sürdüğü *cehennem ateşi*'nin kaynağında bu doğa olayları olsa gerek.

Anadolu'nun bir çok yerinde, yaz aylarında yaylalarda, yüksek dağ doruklarında büyük ateş yakma, dağdan dağa ışıldak gösterme geleneği vardır. Bu, iki amaçla yapılır. Biri yabancı, yırtıcı hayvanları korkutma, sürüleri kollama, ötekiyle cinleri, perileri dağıtma. Halk arasında ateşten korunma için *hamayıl*, *muska* (nüsha) taşıma geleneği de vardır. Birtakım evlerin kapısı üstüne yangını önleme amacı ile *nazarlık* takılır. Bu *nazarlıklar* çokluk hayvanların baş kemikleri, boynuzları, ya da at nalı olur.

İllerde birçok evlerin kapıları üstüne yangından korunmak için "*Maaşallah*", "*ya hafız*", "*Ya Malikülmülk*" gibi arapça sözlerin yazıldığı levhalar asılır. Bunların asıldığı evler yangından korunurmuş.

Dere akar enişe
Ben giderum peşine
Gezel güzel kızların
Yanarum ateşine
(Dere akar inişe
Ben giderim peşine
Güzel güzel kızların
Yanarım ateşine)

İsmet Zeki Eyuboğlu

Yılanla olduğu gibi ateşle de ilgili atasözleri vardır halk dilinde.

- Ateş ateşle söndürülemez.
- Ateş avuçlanmaz.
- Ateş demekle ağız yanmaz.
- Ateş dumansız olmaz.
- Ateş düştüğü yeri yakar.
- Ateş olsa girmi kadar yer yakar.
- Ateşe düşünce göz yummak olmaz.
- Ateşi külde saklarlar.
- Ateşin dostluğu olmaz.
- Ateşin oğlu kül olur.
- Ateşle oyun olmaz.
- Ateşle su bir arada olmaz.
- Ateşten korkan tütünden sakınır.

KURT

Halk inançlarında ayrı, özel bir yeri vardır kurtun. En eski çağlardan beri Anadolu'da kutsal sayılır. Asya Türklerinde de kutsaldır, saygı değer bir hayvandır. Türklerin *on-gun*'u sayılır. Büyük saygı gösterirler. Adına adaklar sunar, törenler düzenler, şölenler verirler.

Anadolu'da kurt, ilkin Hititlerde ortaya çıkmış. Hititlerde kurt tanrıların yoldaşı, ayakdaşısıdır. Özellikle orman tanrıları, kurtu çok sever, yanlarından ayırmaz. Biri Asya, biri Anadolu kaynaklı iki inanç vardır kurtla ilgili. Aysa'dan gelen XII.yy. dan sonra girmiş halk inançları arasına. Anadolu kaynaklı olan ise eskiden beri sürüp gitmiş çağlar boyunca. Kurt, Hititlerde bir *totem* değildir, Asya Türklerindeyse *totem* 'dir.

Kurtlar uluyunca inekleri yemesinler diye, gökten ağızlarına yiyecek düşer'miş. Böyle söyler halk inançları. Bu inanç kurtun kutsallığından tanrısal bir nitelik taşımasından dolayıdır. Tanrısal niteliklerle donanmış birtakım *ermiş*'lerin *kurtla kuzuyu barıştırdıkları* söylenir. Bütün yırtıcı hayvanlar *ermiş*'in çevresinde toplanır, sonsuz bir barış, kardeşçe bir bağlaşımla içinde yaşamış. *Kurda ensen niçin kalın diye sormuşlar, o da, kendi işimi kendim görürüm de*

İsmet Zeki Eyuboğlu

ondan , demiş. Burada kurt, kendi işini kendince görmenin örneğidir.

Yazın sığırlar, koyunlar yaylalara çıkınca, kurtlar da onların izini sürer, yaylalara çıkar. Kurdun hayvanlara saldırmasını önlemek için özel bir büyü yapılır. Buna *kurdun ağzını bağlama* denir. Ağzı bağlanan kurt sürünün içine girse bile hayvanlara saldırmazmış. *Kurdun ağzını bağlama*, hayvanların yayıldığı yaylımı sınırlandırmakla olur. Evde, ocak başında, toprağa dörtgen, dikdörtgen biçiminde çizgiler çekilir. Hayvanların yayılacakları kırların sınır uçları belirtilir. Okunur, üflenir. Hayvan sınır çizgilerinin içinde kaldığı sürece kurt ona dokunmaz, sınır çizgileri dışına çıkınca parçalamış.

Kurt dumanlı havayı sever, derler. Yaylalarda ortalığa sis çökünce çevre görülmez. Kurtlar da kimseye görünmeden sürüye saldırır, yakaladığı hayvanı parçalar, orada, ya da ürkütüp sürüden ayırır, ıssız yerlere doğru kaçıır, yer. Aşağı yukarı yaz boyunca bu olay böyle olur.

Kurtlar uluyanda ya ayaz olur ya kar yağar'mış. Yazın uluyanda hava açılır, gece ayaz olur. Kışın uluyanda ise kar yağar. Bu inançların gerçeğe az çok ilgisi vardır. Kimbilir, havanın değişimi onu etkiliyor, bu yüzden uluyor. Köylerde de bu olayın gerçek olduğu, denendiği söylenir.

*Kufayı koydum suya
Su dolacak dolacak
Gene kurt uluşuyi
Hava ayaz olacak
(Kovayı koydum çeşmeye
Su dolacak dolacak
Gene kurt uluyor
Hava ayaz olacak)*

Hava tipi olunca, kurt tipinin geldiği yöne arkasını döner, öyle ulurmuş. Yüzünü tipiye döner de ulursa ağzına kar dolar onu boğar, derler. Böyle ağır tipilere ya da böyle tipilerin olduğu yerlere *kurtboğan* derler. Trabzon ilinin Maçka ilçesiyle ona bağlı Hamsiköy arasında *kurtboğan* diye anılan bir yer vardır. Burada yalnız kurdu değil, insanı bile boğacak nitelikte korkunç fırtına olur, kar çevrentileri (anaforları) insanın soluğunu keser.

*Hasta oldi ufağum
Oy elmesun elmesun
Bulgar haber yolladı
Kurt kulakli gelmesun
(Sevdiğim hastalandı
Oy ölmesin ölmesin
Bulgar haber yolladı
Kurt kulaklı gelmesin)*

Bu Karadeniz türküsü Bulgarlar için söylenmiştir. Karadeniz yiğitleri (*uşakları*) kurt kulaklarına benzeyen uçlu başlık giyerler, gugula (kukuleta) denen bu başlıkların iki yanında kurt kulağı gibi yukarı dikilmiş uçlar vardır. Bu başlık, Karadeniz uşaklarının çok eskiden kalma bir giyeceğidir. Bulgarlar buna kurt kulaklı derlerdi. Karadeniz balıkçıları Bulgar kıyılarına baskın yapıp onları ürküttükleri için bu türkü söylenirmiş. Yanları sırmalı *zıpka* (paçaları dar, ağı körüklü pantolon),önden ilikli, kavuşmalı yelek, başta kurt kulaklı gugula, belde, bıçak, tabanca, kama ayakta dolaklı çizme, ya da yün bağı *çarık*. Bu kılığa bürünen Karadenizli gerçekten insanı ürkütür. Kurt kulaklı gugula uzun süre giyildi. Cumhuriyetten sonra, giyim kuşamın bir yasa ile değiştirilmesi sonucu o da giyilmez oldu. Bu başlık çok eski bir Anadolu başlığıdır, Asya ile ilgisi

yoktur.

Bu tür başlık zamanla özünde, kaynağından uzaklaşmış bir inancın sürdürülmesinden başka bir anlam taşımaz. Düğünlerde, derneklerde, bayramlarda bugün bile bu başlık gizlice giyilir.

XIII.yy.'dan sonra Anadolu'da yayılmaya başlayan başka bir inanca göre; kurt, Türklerin *Ergenekon*'dan çıkışlarında onlara yol göstermiş, öncülük etmiş. Buyüzden kutsal bir nitelik kazanmış. Bu öykünün Anadolu uygarlığı ile pek ilgisi yoktur. Anadolu'da gelişen kurt inancı çok daha eski olduğu gibi öz bakımından da daha zengin, daha renklidir. Asya inancına benzer bir inanç Romalılarda da vardır. (1)

Yalnızca Anadolu'da gelişen inanç en eski, günümüze bir bütünlük içinde kalanıdır.

(1) Burada bir açıklama yapmak, bir konuyu aydınlatmak gereği vardır: Türklerin XII.yy. dan sonra 1071 Malazgirt savaşı ardından, Anadolu'ya, gelip yerleştiğini söyleyenlerde bütün Anadolu inançlarını, geleneklerini, göreneklerini Asya'dan gelmiş gösterme eğilimi vardır. Onlara göre Türklerin gelişinden sonra Anadolu'nun eski uygarlıkları, düşünce varlıkları yok olmuş. Anadolu'yu bir bütün Türkler (Asya'dan gelenler) yaratmıştır. Duygusal, köksüz bir eğilimden öteye geçemeyen bu düşüncenin gerçekle ilgisi yoktur. Asya'dan gelenler, uygarlık getirmek şöyle dursun, yemek pişirmeyi bile bilmiyorlardı. Anadolu'yu "1071'den önce, sonra" diye ikiye bölenlerin Asya kaynaklı bir yemekleri olmadığı gibi, yemek adları bile yoktur. Nitekim bugün *Türk mutfağı* dendiğinde yalnız Anadolu yemekleri ortaya konur. Asya'dan gelen Şamanlıkla ilgili inançlar bile Anadolu'da ermiş, yerli düşünce yaratmalarınca özümsemiş, yeni bir bütün olarak ortaya çıkmıştır. Anadolu ulusu gibi, inançları da tarihin süzgecinden geçerek, karışıp kaynaşarak yeni bir *bütünlük* kazanmıştır. İnançlar gibi, bütün düşünce varlıkları da dışardan gelmemiş, tarih boyunca bu toprakta yaşayan insanlarca yaratılmıştır. Anadolu bütün yönleriyle *karmaşık, özümlemiş bir bütündür*. XII yy'dan sonra başlayan gelişmeler onun kısacık bir dönemidir. Anadolu toprağının insanı da, uygarlığı da, düşüncesi de *çadırcı göçmen* değildir.

Kurtla ilgili atasözlerinden örnekler:

- Kurda boynun neden kalın demişler, kendi işimi kendim görürüm de ondan demiş.
- Kurda konuk giden köpeğini yanında götürür.
- Kurda koyun inanılmaz (ısmarlanmaz).
- Kurdu kurt ile avlamalı.
- Kurdu ormandan açlık çıkarır.
- Kurdu sürüye çan sesi çeker.
- Kurdun yanında kuş da geçinir.
- Kurt avını bilir.
- Kurt ağzından kuru alınmaz.
- Kurt doyduğu yeri dokuz dolaşır.
- Kurt dumanlı havayı sever.
- Kurt eline geçen kuzu sağ çıkmaz.
- Kurt kartaldan korkar.
- Kurt kocayınca köpeğin maskarası olur.
- Kurt kulağından tutulmaz.
- Kurt kurdu yemez.
- Kurt tüyünü değiştirir huyunu değiştirmez.
- Kurtsuz dağ olmaz.
- Kurttan kurt olur, itten it.

(E.K.E.A.G.Y.)

YILDIZ

Ay, güneş gibi yıldızların da halk inançları içinde geniş bir yeri vardır. Yıldızlarla ilgili inançlar da gök varlıklarının birer tanrı, tanrıça olarak benimsendiği, kutlandığı dönemlerden kalmadır.

Anadolu inançlarına göre, yıldızlarla insanlar arasında bir *yazgı* (alinyazısı) bağlantısı vardır. Yıldızlar inasanların *yazgıları*'dır. Gökte parlayan yıldızların sayısınca *yazgı* vardır. *Gökten yıldız düştüğünde bir insan ölür*. Bu inanç bugün bile yaygındır. Halk yıldız, kaymalarına *yıldız düşmesi* der. Her insanın bir *yıldız*'ı vardır. Kimin yıldızı düşerse o ölür. Kimin *yıldız parlarsa* o yükselir. Yıldızla insan arasında kurulan bağlantı en eski Anadolu dinlerinde, bütün komşu ulusların inançlarında da vardır. Yıldız insanlarca iki önemli anlam taşır. Biri, insanların *yazgı* denen alinyazılarının yıldızlara, onların doğup batmalarına, hareketlerine bağlı oluşu, öteki bir olayın önceden bilinmesi, ne gibi bir sonuca varacağıının anlaşılması için yıldızlarla fala bakma. Buna yıldız falı denir. *Yıldız falı*'nın vereceği sonuca karşı beslenen inanç kesindir. Onun *şaşmayacağına*, olduğu gibi *çıkacağına* inanılır.

Yıldız falı eski Mısırlılarda, Sümerlerde, Asurlularda, Hintlilerde, İranlılarda, Çinlilerde, Akadlarda, Hititlerde, öteki Anadolu uluslarında, Romalılarda, Greklerde, Fenikelilerde vardır. Daha birçok ulusta da vardır, bugün de var.

Anadolu inançlarının öteki ulusların inançlarına benzemeyen, ayrı bir özellik taşıyan tarafı, tarımla ilgili oluşlarıdır. Tarımla uğraşan köylerde yıldızların doğup batışına,

gökyüzünde görünmelerine, yörüngeleri üzerinde yürümelerine büyük bir önem verilir. Gerek *ince* ekin denen buğday, arpa, çavdar, gerekse *yeşillik* (sebze) denen yiyecek bitkileri, ekip dikilirken yıldızların durumuna bakılır. Yıldızlı, parlak, aydınlık gecelerden sonra gelen günlerde tarım yapmaya büyük bir ilgi gösterilir. Yıldızsız, karanlık, yağışlı gecelerin ardınca gelen günlerde ne ekin ekilir, ne de biçilir, harmanlanır. Yazbaşı yaylaya çıkma zamanlarında bile göçler genellikle ya yıldızlı gecelerde ya da ondan sonra gelen günlerde yola koyulur, yaylaya gider. Yıldızlı gece, özellikle gökyüzünün çok parlak olduğu gece, uğurlu sayılır. Yağmurlu günlerin ardından gelen parlak, yıldızlı geceler havanın açacağını, *ayaz* olacağını gösterir. *Ayaz* olan gecelerde ilâç yapılır, evlerin damlarına konur, günışımına değin bekletilir. Gene yıldızlı gecelerde düğün yapmaya da önem verilir. Köylerde, düğün, dernek yapılırken göğe karşı silah atma geleneği de vardır. Yıldızların parlayıp sönmelerini halk *göz kırpması* diye yorumlar. Yıldızlar ya yeryüzünde birine ya da gökyüzünde birinin (önceden ölen bir kimsenin) ruhuna *göz kırpar*. Bu *göz kırpması* birinin ölümü için de olabilir. Gece yıldız kayar, birinin mezarı üstüne düşer gibi olursa o mezara *nur yağar*’mış, ona artık *ermiş* diye bakılır, mezarına yamalar bağlanır, mum dikilir, adaklar adanır, saçılar saçılır.

Yıldızlara, bir inanca göre, gökte dolaşan meleklerin gözleri diyenler de vardır. Karı koca arasındaki anlaşmazlıkları, geçimsizlikleri genellikle *yıldızlarının barışmadığı* biçiminde yorumlarlar. Her insanın bir yıldızı varmış, ancak yıldızı uyuşan kimseler arasında iyi geçim, yaşam mutluluğu olurmuş.

Bütün bu inançlar eski çağ dinlerinin birer kalıntısı olup insanlarla tanrılar arasındaki ilişkileri yansıtır. Yıldızların en çok geçtiği türküler yine Karadeniz türküleridir:

Göğdeki yıldızları

Pay edelum gızları

Aldiler güzelleri

Galdi yaramazları

(Gökteki yıldızları

Bölüşelim kızları

Aldılar güzelleri

Kaldı çirkinleri)

Nereye gideyisun

E ufağum ufağum

Sabah yulduzi gibi

Alsun bağa şafağın

(Nereye gidiyorsun

Ey küçüğüm küçüğüm

Sabah yıldızı gibi

Vursun yüzüme parlaklığın

Kufayi kodun suya

Oy dolmadi dolmadi

Ne edeyim Allahum

Yulduzumuz uymadi

(Kova koydum suya

Ah dolmadı dolmadı

Ne edeyim ey tanrım

Yıldızımız uymadı)

İlişmayın yaruma
O kuçuktur kuçuktur
Olan Allahtan oldi
Yulduzcuğu düşuktur
(Dokunmayın yarime
O küçüktür küçüktür
Olan tanrıdan oldu
Yıldızcığı düşüktür)

Bu türküler gelişi güzel söylenmiş, amaçsız nitelikte dil varlıkları değildir. Her türkünün söyleyişinde gerçek bir amaç, bir anlam vardır. Karadeniz türküleri, gerçek olaylar karşısında söylendiği için, yaşamla yakından ilgilidir. Türkülerde yeralan *yıldız* sözü de boşuna değildir. Halkın yaşamına girmeyen, türküsüne de girmez, besbelli bu.

Yıldızla ilgili birkaç deyim:

- Yıldız barışıklığı.
- Yıldız saymak.
- Yıldızı akmak.
- Yıldızı alçak (yıldızı düşük).
- Yıldızı barışmak
- Yıldızı dışı.
- Yıldızı düşmek
- Yıldızı parlak (yıldızı parlamak).
- Yıldızı sevmek.
- Yıldızı sönmek.

(E.K.E. A GY.)

DEMİRİ ISIRMAK

Kış aylarından ilkyaza geçiş döneminde gökler gürlemeye, şimşekler çakmaya, yıldırımlar düşmeye başlar. İlk gök gürültüsü duyulduğunda demiri ısırmak inancı vardır. Gürültüyü ilk duyanların elinde bıçak, kazma, balta, orak, çekiç gibi demirden yapılmış ne varsa ısırması uğurlu sayılır.

İlk bakışta önemsiz, nereden geldiği bilmez gibi görünen bu inancın özünde çok eski bir Anadolu dokusu vardır. Eski Anadolu dinlerinde, sonra Greklerde, Romalılarda demirle uğraşmak bir tanrının işiydi. *Hephaistos* denen demirci, bir ayağı topal bir tanrı vardı. Ateş yakmak, demir döğmek, gökten düşen yıldırımları önlemek, göklerin baştanrısı *Zeus*'un öfkelenip fırlattığı yıldırımlara engel olmak onun işiydi. Ocağın, ateşin tanrısıydı *Hephaistos*. Onun elinde demir bir pamuk gibi yumuşar, su gibi eriyip akardı. İşte, göklerin tanrısı kızıp ortalığı allak bullak etmeye kalkınca, ateşlere egemen olan demirci tanrı *Hephaistos*'a sığınma geleneği vardır. Ateşten (*yıldırımdan*) korkan kaçır, ona sığınır. Onun yansıtıcısı da demirdi. Demiri ısırma geleneği bundan kalmaz. Demiri ısırmak bir yandan korkuyu önlemek, bir yandan da bilmeden *Hephaistos*'a sığınmak oluyor.

Demiri ısırma geleneği bugün din ilkelerine çok bağlı Karadeniz köyleri arasında oldukça yaygındır. Ancak bunun çoktanrıci dönemden kaldığını, İslâm diniyle bağdaşmadığını bilen, duyan yoktur. Birtakım hocalar, hacılar bu inançla ilgili öyküler bile uydururlar. Bir insan dışının yüzelli okka yük kaldırabileceğini, demiri ısırınca yıldırım gönderen cinlerin korkup kaçacağını söyler dururlar.

Demir ısırmanın bir anlamı da korkuyu önlemektir. Birtakım insanlar korkunca sağ elinin başparmağını damağına dayar, hızla yukarı kaldırır. Böylece korkusunu giderir. Demir ısırmanın yorumu çevrenin inançlarına göre değişiyor. Yalnız tarımcılar arasında en yaygını eskiçağdan kalanıdır. İranlılardan, İran'dan gelen Türkler arasında başka yorumlar vardır bu konuda (1).

Demirin bir de kutsal yanı vardır. Bu tanrı *Hephaistos*'la ilgili olduğu ölçüde, tarımla da bağlaşımlıdır. Tarım demir araçlarla yapılır. Tanrı insanlara kolaylık olsun, topraktan geçimlerini daha kolay sağlasınlar diye demiri yaratmış, insanlara onu bulacak anayış gücünü vermiş.

İslâm inançlarına göre demiri ilk bulan *Davud* peygamberdir. Demircilerin önderi (piri, ustası) odur. Eski Türklerde de demir kutsaldır, demirci saygıdeğer bir kişidir.

Türkleri tutsaklıktan kurtaran araçları yapan, *Tanrıdağları*'nı (demirden oldukları için) eriterek Türklere çıkış yolu açan demircidir. Ancak bu öyküler Anadolu inançlarından çok, pek çok sonradır. Anadolu inançları kaynak bakımından İ.Ö. en aşağı ikibin yılına varır, yine İ.Ö. üçüncübin yılında Sümerlerde (*Mezopotamya*'da) demir anlamına gelen *anbar* sözü çok daha sonraki çağlarda görülür.

Anadolu'da demirciler, üzerinde demirden araçlar yaptıkları, demir döğdükleri örsü kutsal sayar, onun üzerinde (eskinin, kullanılmayanın bile) oturmaz, ona basmazlar.

*Demir sürdüm ocağa
Gızsun da dögeceğüm
Gız seni alamasam
Bu yerden gideceğüm.*

*Demircinin ersine
Varyoz vururum varyoz
Ne eptum ne dişledum
Nedur aradaki söz
(Demircinin örsüne
Balyoz vururum balyoz
Ne öptüm ne dişledim
Nedir aradaki söz)*

*E demirci demirci
Döğ demiri bakalım
Sen anasız ben yetim
Gel sarıyu(p) yatılum*

Demir, demirci sözcükleri halk türkülerine girmiştir. Öte yandan demirle ilgili halk deyimleri, atasözleri önemli bir niceliktedir:

**Demirciler öğer tunç olur,
Sarılmadan ayrılması güç olur.**

Dizeleriye başlayan eski bir halk türküsü vardır.

ÇARPILMA, NAZAR (GÖZ) DEĞMESİ

Bir insanın aklını oynatması, bir yerine inme inmesi, kısa süre için da olsa sayrılanması (hastalanması) halk dilinde değişik yorumlara yolaçar. Bu yorumların başında çarpılma gelir. Çarpılma'nın halk inançlarına göre tek nedeni yapılmaması gereken bir işin, bir eylemin yapılması, söylenmemesi gereken bir sözün söylenmesidir. Çarpılma'nın en yaygın durumu halkın tutarık dediği sara'dır. Tutarıklı denen saralı kimselerin genellikle çarpıldığı inancı yaygındır. Tutarık, insanın, cinlerin, perilerin (kötü güçlerin) saldırısına uğraması, iyilik eden güçlerin (meleklerin) onlara yenilmesidir.

İnsanın biri iyilik, biri kötülük eden iki türlü cin'i vardır. Bunlar sürekli savaş içindedir. İnsanın kötü bir davranışta bulunması, kötülük eden cinlerin üstünlüğünü sağlarmış. Bunun sonucu insan çarpılır. Çarpılma'nın çok değişik nedenleri vardır: Kötü söz söylemek, gece sokağa su dökmek, kutsal bir yapı yıkıntısını kirlletmek, orada uyumak, oradan bismillah demeden geçmek, erniş birisi için kötülük etmek, onun arkasından kötü söz söylemek, mezarlığın yanından geçerken ıslık çalmak, türkü çıkırmak, yaş ağaç kesmek, güneşe, aya, yıldızlara sövmek, anaya babaya el kaldırmak (onları dövmeye yeltenmek, dövmek), kardeşle, anneyle kendi çocuğu ile (ister kız, ister oğlan) sevişmek, gb. yasak işleri yapmak. Başta ekmek olmak üzere, undan yapılan yiyeceklere saygısızlık etmek, ayak altına almak.

Bütün bunlar inanç bakımından saygı, sevgi gösterilmesi gereken varlıklardır. Bu gereklimleri yerine getirmeyenlerin başına bir yıkım gelirse, yapılan işten bilinir.

Çarpılma birkaç türdür. Ağız, göz, yüz eğrilmesi, çıl-

dırma, el ayak gibi üyelerin inme sonucu tutmaz, çalışmaz oluşu, aklın bozulması. Bu inançların özünde iki ayrı neden bulunur. Biri İslâm dininin yayılışı sonucu ortaya çıkmış, biri eskiçağ dinlerinden kalmıştır. Cami, kilise gibi, çoktanrıci dinlerin doğuşu sonucu ortaya çıkan kutsal yapılarla ilgili inançların özünde İslâm dininin, hristiyanlığın etkisi vardır. Cinlerle, periler eskiçağ Anadolu dinlerinden kalmaz. Eskiçağ Anadolu dinlerinde, bütün adı geçen varlıklar, tanrısal birer nitelik taşırdı. Ana-baba kutsaldı. İslâm dininde görülen anaya, babaya saygı kurumu yeni değildir. Hititlerde buğday, öteki ekinler, üzüm kutsaldı. Onlarda tanrısal öğelerin varlığına inanılırdı. Dağlar, sular, birtakım ağaçlarla hayvanlar da kutsaldı.

Çarpılma olayı karşısında kötülük cinlerini kovmak, iyilik meleklerini (perilerini) yardıma çağırarak için değişik işlemler yapılır. Bunları *büyücü*, *cinci* denen kimseler yapar. Halk arasında bu işleri gören insanlara *nefesi keskin* denir. İnme inip de bir süre sonra geçerse bu *nefesi keskin* hocadan, cinciden bilinir.

Yine halk arasında sıtma, verem, kazıklı humma gibi hastalıkların *çarpılma* sonucu ortaya çıktığına inanılır. Her hastalığın nedeni yasak bir eylemin yapılmasına, bir kötülüğe bağlanır. *Çarpılma* biri gizli, biri açık olmak üzere iki türdür. Gizli *çarpılma*'da hangi işten dolayı çarpılmanın gerçekleştiği bilinmez. Açık *çarpılma*'da ise olayın nedeni bilinir. Falan günü falan yerde şu işi yaptı, onun ardından çarpıldı. Korku sonucu birden bire ortaya çıkan hastalıklar açık çarpılma sayılır. Zamanı bilinmeyen çarpılmalar ise gizli türdendir. Çarpılmanın başka bir türüne de *nazar değmesi* denir . Başkalarında bulunmayan bir özellikten, nitelikten dolayı kıskanılan, imrenilen insan, hayvan çarpılır. Bol yemiş veren ağaçların bile çarpıldığına, onlara *nazar değdiğine* inanılır.

*Yarum gitme ovaya
Tutar seni kolcılar
O fidan boylarını
Nazar eden yolcılar
(Sevdiğim ovaya gitme
Kolcu denen görevliler seni yakalar
O fidan gibi boyuna
Yolcuların nazarı değer.)*

Çok süt veren ineklerin, güzel buzağların, besli kuzuların, koyunların, iyi gelişmiş boğaların, atların, çiftte iyi giden öküzlerin çapıldığına , nazara uğradığına inalılır. Güzel , besli, gürbüz çocuklar da nazara uğrar, *çarpılır*.

Çarpılmanın nedenlerinden biri sayılan *nazar değmesi*'ne halk arasında *kötü göz* de denir.Halk arasında *Allah kötü gözden saklasın* deyişi bu anlamda söylenir. *Nazar*-dan sakınmak için *hamayıl*, *muska*, *mavi boncuk* takılı *maşaallah* kullanılır. *Çarpılma* ile *nazar değmesi* arasında görülen bağlantı *çarpılma*'nın *nazar değmesi* sonucu orta ya çıkmasıdır.

*Ne oldi sana yavrum
Oy çarpıldun çarpıldun
Nazar ettiler seni
(Sevdiğim ne oldu sana
Oy çarpıldın çarpıldın
Nazar ettiler seni
Bu durumlara düştün)
Yarum gider koyuna
Beyaz yönden gociği
Takacağım yaruma
Bi nazarlık boncuğı
(Sevgilim koyunları gütmeğe gidiyor
Gocuğu beyaz yündendir.
Takacağım sevgilime
Bir nazar boncuğu)*

Çarpılma, nazar boncuğu gibi gizli güçlerle, kötülük eden cinlerle bağlantılı bulunduğu ileri sürülen nesneler Asya Türklerinde, özellikle *Şaman* dininde de vardır. Ancak bu din çok yenidir. *Nazar, Çarpılma* olayları en eski uluslarda; Babil , Mısır, uluslarında, Sümerlerde, Akadlarda, Anadolu uluslarının en eskisinden en yenisine değin bütününde görülür. Babil büyücülükle ün salmış bir ülke olarak Doğu yazımında geniş bir yer tutar. Mezopotamya uluslarının özel büyücüleri, falcıları vardır. Öyle ki büyücülük, falcılık bir göredir. Bundan dolayı Anadolu'da görülen, *çarpılma, nazar* gibi olaylarla ilgili inançları Anadolu'nun dışında aramak, onların kaynağını Anadolu'nun dışında görmek, göstermek doğru değildir. Bugün halk düşüncesinde yaşayan inançlar yerlidir.

*Yarumun gidişinde
Kuruma bak kuruma
Nazar ederler seni
Çok çelimli yürüme
(Sevdiğimin gidişindeki
Kurumlanmaya bak
Kurumlanmaya
Nazar ederler seni
Çok çalımli yürüme)*

Göz değmesiyle insan davranışları arasındaki bağlantı bu küçük türküde açıkça dile geliyor.

Çarpılma, nazar değmesi gibi gerçek dışı olayların yoğrulmasında üç ayrı yol vardır. Biri eskiçağlardan kalma inançların çağdan çağa geçerek günümüze kalması. Bunlar Anadolu yerlilerinin dilden dile, görerek, uygulayarak aktardıkları inanç varlıklarıdır. İkincisi tektanrıci dinlerin doğuşundan sonra ortaya çıkan, özlerinde eskiçağ inançlarının kalıntısı bulunanlar. Bunlar da din, inanç ayrımı gözetilmek-

sizin, bir arada yaşayan Anadolu topluluklarının benimsedikleri inançlardır.

Üçüncüler ise değişik göçler nedeniyle dışardan gelen, Anadolu'da yoğrulan, yerlileriyle kaynaşan , karmaşan yabancı, göçmen inançlar. Bu üçüncünün Anadolu toplumunda özümlendiğini, yeni bir nitelik kazanarak Anadolu'nun kimliğine, kişiliğine büründüğünü görüyoruz. Bu özümlenme olayını sağlayan da eskiçağ Anadolu inançlarıdır. Gerek *çarpılma*, gerek *göz değmesi (nazar değmesi)* en eski Anadolu buluşlarında vardır. Anadolu düşüncesine büsbütün yabancı olan bir inancın Anadolu toplumunca uzun süre, olduğu gibi yaşatıldığını gösterebilecek nitelikte. kanıtlayabilecek ölçüde kesin belgeler yoktur. *Çarpılma'nın, göz değmesi'nin* böyle çok değişik yorumlara elverişli bir nitelikte oluşu da bunu gösteriyor.

HORTLAK

Ölen bir kimsenin. gömüldükten bir süre sonra, mezarından çıkıp ortalıkta dolaşmasına *hortlaklık*, bunu yapana da hortlak denir. Halk arasında bu inanç çok yaygındır. Özellikle yaşarken kötülük eden , başkalarının ağız tadını kaçıran, arabozucu, dedikoducu, geçimsiz kimselerden olur *hortlak*. Ona bir gerçekmiş gibi inanılır. Birçok kimse *hortlak* gördüğünü, onu tanıdığını andıçerek söylemekten çekinmez. *Hortlak* çoklukla yaşlı kimselerden olur. Gömüldüğü gece mezarından kalkan, sırtında kefenle ortalığı dolaşan *hortaklar* olduğu gibi , arada bir görünen, kızdığı kimselere sataşan hortlarklar da vardır.

Anadolu'nun bütün kıyı bucak yerlerinde, okumuşundan okumamışına değin bütün toplum katlarında horlağın varlığına inanılır. Bu inanç yeni değildir. Ölenlerin ruhlarının başka varlıklara geçtiği inancından kalmaz. Eski dinlerde ruhlar ölmez, ölümünden sonra evrende bağımsızlık içinde gezer dururlar, arada bir de ayrıldıkları gövdelere dönerler, gibi yaygın bir inanç vardır. Mısır'da ölümler gömülürken yanlarına konan yemekler, Anadolu dinlerinde mezarlar, ölünün yanına konan değerli sungular, yaşarken sevdiği nesneler tinlerin sonradan gövdeye döndüğü inancının belirtisi-
dir.

İşte bu çok eski inanç, zamanla kılık değiştirerek gelişmiş, tektanrıci dinleri etkilemiştir. Nitekim tektanrıci dinlerde de tinlerin ölümsüzlüğüne, *kalkım günü* (*kıyamet günü*) gövdelere döneceklerine inanılır. Halk arasında yaşayan

hortlak inancı bunun kılık değiştirmiş bir kalıntısı olmaktan öteye geçemez. Hititlerde, Urartularda, onlardan önce yaşayan Anadolu uluslarının dinlerinde ölenlerin zaman zaman öbür dünyadan yeryüzüne çıktıkları, yeryüzünde dolaştıklarına inanılırdı. Bu inanç bugün de sürüp gitmektedir.

Hortlak çok hızlı koşar, ata biner, silah kullanır, insana saldırır, kızdığını döver, sevdiğini kaçıır, ev basar, yol keser, sözün kısası insanın aklına gelen ne varsa yapar. Mezarlıkların yanından, yakınından geçerken dua okumak (daha çok geceleri), bismillah demek *hortlak*'ın saldırısından korunmak için başvurulmuş bir yoldur. Halk inançlarına göre *hortlak* genellikle çok çirkin, çok ürkütücü olur. Elinde değneği, sırtında tabut, ya da kefen bulunur. Gene çok yaygın bir halk inancına göre *hortlak* yalnız sarhoştan korkar, onun karşısına çıkamaz, yalnız onu gizlice iter düşürür, sırtına biner yürütür, sonra birden iter kaçarmış. Bir kimsenin öldükten sonra hortlaması uğurlu sayılmaz. Hortlayan kimsenin yeraltından (ahretten) kovulduğu ileri sürülür. Hortlaklar erkek de, dişi de olur. Kimi hortlaklar insan değil de, hayvan kılığına girer gezerlermiş. Hortlaklar daha çok ıssız kalmış evlerde, pek uğurlu, *tekin* sayılmayan yörelerde, mezar yollarında bulunmuş.

*Bulutlar alçak alçak
Hava doldu yağacak
Bu benum günahumdan
Gız boban hortlayacak
(Bulutlar alçak alçak
Hava doldu yağacak
Bana ettiklerinin günahını çekerek
Kız, baban hortlayacak)*

*Su başında kufası
Bitmez yarun cefası
Gan kusturuyi oğa
O hortlak oy anası
(Su başında kovası
Bitmez yarın cefası
Kan kusturuyor ona
O hortlak üvey annesi*

*Eğildum bi su içtüm
Oluğun dudağından
Bakdum elinde kıfa
Yar göriündü karşıdan
Çekildum bi giyiya
Pekledum ufağumi
İşmar eyledi bağa
Dağıtti merağumi
Dedum yavrim ne oldi
Gelmeyisun bu yana
Dedi o hortlak nenem
Vermeyi beni sana
Eğildim bir su içtim
Oluğun dudağından
Baktım elinde kova
Yar göründü karşıdan
Çekildim bir kıyıya
Bekledim küçücüğümü
Bana bir göz kırpınca
Dağıtti sıkıntımı
Dedim yavruçuğum ne oldu
Gelmiyorsun benden yana
Dedi ki o hortlak annem
Vermiyor beni sana).*

Halk arasında pek yaygın olan *hortlak* inancının günlük yaşama girdiği, onu belli belirli bir oranda da olsa etkilediği bir gerçektir. Bu inançtan yararlanan açığözler arasında evini kiraya veren, birkaç aylık kirayı önceden aldıktan sonra kiracısını kaçıran ev sahipleri çoktur. Öyle evlere *perili* , *hortlaklı* , *cinli* dendiğini birçokları bilir.

CADI

Cadı, genellikle insanlar arasına dargınlık, kırgınlık sokan, eli günü birbirine düşüren, karıştırıcı, ara bozucu, boşboğaz kötü kimsedir. Cinlerle, kötülük eden perilerle konuşur, gizli nesneleri bilir, korkulu, ürpertili yerlerde gezer, geceleri evlere girer, küçük çocukları, kaçıır. Genç sevgililerin işine engel olur.

Hortlak öldükten sonra, tabutuyla, kefeniyle mezardan fırlayan, arada bir yeryüzüne çıkan kimsedir *Cadı* ise yaşayan, yeryüzünde değişik kılıklara giren, yaşlı kadındır. Anadolu'da çok yaygın olan bu *cadı* inancı, onunla ilgili söylentiler Yunan-Roma mitolojisinde geçen Kirke'yi andırır. Ancak Hititlerde de buna benzer inançlar, söylentiler vardır.

Hititler de kötü cinlere inanırlardı. Bunlar ölümden sonra başka varlıklara geçer, yaşamlarını sürdürür. Kötü ruhların insanları birbirine düşüren, baştan çıkaran, şaşırtan varlıklardır. Evlerin yıkılması, insanların hastalanması, dargınlıklar, geçimsizlikler bu *kötü güçlerin (ruhların)* işidir. Bu cinler dağlarda, kırlarda, ormanlarda, su kıyılarında, göllerde, ev yıkıntılarında dolaşır, yuvalanır. Çocuklara kötülük eder, onların hastalanmasına yolaçar, kadınları doğum yaparken güçlüklerle karşılaştırır, öldürür.

Bugün *cadı* denen kimsenin yaptıkları ile bu eskicağ inançları arasında önemli bir ayırım yoktur. *Kirke* için söylenenler de bundan başka değildir. *Kirke*'nin Homeros destanlarında yer aldığına, Anadolu kaynaklı tanrılarla birlikte *Odyseia*'nın önemli konuları arasına karıştığına göre eskicağ Anadolu kültürü, inançları ile ilgisi var demektir. *Kirke* bir büyücüdür. Anadolu halkının dilince söylemek gerekirse bir *cadı*'dır.

Ona benzer masal varlıklarını Sümer, Akad, Mısır dinlerinde de buluyoruz. Bu yaygın görev benzerliği ister istemez *cadı* ile *Kirke* arasında bir bağlantının bulunduğu kanısını yaratıyor. *Cadı*, *Kirke* midir, yoksa *Kirke* bir *cadı* mıdır? Bu soru pek önemli değil. Önemli olan böyle bir inancın gerek Anadolu'da, gerekse komşularında eskiden beri yaygın olduğudur.

Eskilerin *cadı*, halkın *cadaloz* da dediği cadı konusu İranilerde, Babil'de de vardır, eski İran'da da. Nitekim Harot, Morot (Harut, Marut) masalı Doğu islâm ülkelerinde pek yaygındır. Bunlar Babil kuyusuna atılmış, iki azgın büyücüdür. İnsanları baştan çıkarır, karı koca arasına geçimsizlik sokarlar. Divan ozanı Nedim'in (ÖL. 1730)

Sîhr-i efsûn ile dolmuştur derûnun e y kalem

Zülfî Hârût'un demek mümkün ki nâl olmuş sana

(*Ey kalem senin için büyülerle dolmuş/demek sana Harut'un Zülfü yazacak uç olmuş besbelli*). demesi, başka bir gazelinde, de gene Babil kuyusunda oturan Harut'u göz önüne getirerek:

Gamze-î Fettanını koydun ki yıktı alemi

Bahse dalmışken çeh-i Babil'de câdûlarla sen

(*O oynak, büyüleyici gamzenle dünyayı yıktın! Kendin de Babil kuyusunda cadılarla söz yarışına tutuştun*). söylemesi bugün halk arasında yaşayan *cadı* inancını kendi çağında dile getirmek içindir.

Öyle benzer ki, *cadı* konusu insan soyu oranında eskidir. Bugün, gene bütün uluslarda, cadı inancı vardır. Ancak, Anadolu'daki inanç ölçüsünde yaygın, değişik değildir. Bu da, değişik türden inançların Anadolu'da karışıp, kaynaşmasından ileri geliyor. Karadeniz kıyılarında *cadı*'ya *cazı* denir. *Cadı* yalnız kadından olur o yörelerde de. Elinde değnek, beli kambur, yüzü çok kırışık, iğrendirici, tiksindirici, ürkütücü bir kocakarı. Gözleri oyuklarında ıslıl ıslıl, boyuna

İsmet Zeki Eyuboğlu

dönen, insanın içini okuyan, yüreğine işleyen birer fener gibidir. Bir adı da *cadı (cazı) karısı*'dır.

Doğu Karadeniz yörelerinde *cadı* sözcüğüne genellikle *cazı* denir. Halk türkülerinde geniş bir yer tutan bu sözcük yaygın bir inancın simgesi olarak bilinir. Giresun'un ünlü kemençecisi *Piçoğlu Osman* bir türküsünde bu konuya değinerek dörtlüğü söylemiştir.

*Uzun yavaş bas da gel
Dökmeler oynamasın
Evin altında dolan
Cazı anan duymasın*

DAVARA

Bu inanç daha çok Doğu Karadeniz yörelerinde yaygındır. *Cadı, h ortalak* gibi gizli güçlere benzer yanı varsa da onlardan ayrıdır. Geceleyin uykuda insan kasılır, gövdesinin bir yeri kımıldamaz olur. Kişinin üstüne bir ağırlık çöker, boğulacakmış gibi bir duruma düşer. Buna *Karabasan* diyenler de vardır. Bir inanca göre *davara*, nedeni bilinmeyen bir suç yüzünden, gece uykuda insanın üstüne çöker, onu bir yorgan gibi kuşatır, kımıldatmaz. İnsan büyük bir korkuya kapılır, parmağını bile kımıldatamaz, kımıldatırsa yavaş yavaş kendine gelir, devinir.

Davara, elini insanın ağzına koyar, onu boğmaya çalışır. Ancak avcunun ortası delik olduğundan, üstüne kapandığı kimsenin soluk alıp vermesini önleyemez. Bu nedenle insan ölümden kurtulurmuş. Davaranın gerçek bir nesne olduğu konusundaki inanç yalnız bilgisiz kimselerde değil, kimi yükseköğrenim görmüşlerde de vardır. Özellikle sinir hastalıkları, akıl hastalıkları gibilerle uğraşan uzmanlardan buna inananların sayısı az değildir. Kimi yetkililer bunun tinsel bir bunalım olduğu, olayda başka neden aramanın gereksizliği kanısındadır. Ancak halk daha çok davara'yı gerçek bir varlık sayanlardan yanadır.

Davara kimin üstüne çökerse onu ağır bir iş yapmış gibi yorar, gücünü azaltır. Böyle bir kimse sabahleyin kalktığında bitkin, ürkek, sarsıntılı olur.

Bundan kurtulmak için muska (*nüşa*) ya da *hamayıl yazdırıp boyuna asılır*, göğsün üstüne konarak yatılır.

Trabzon'un Maçka ilçesinde 1929'dan sonra yerleştirilen Of, Sürmene, Yomra, Çaykara, Tonya gibi komşu ilçelerden, bucaklardan gelen kimselerde bu tür inançlar çok yaygındır. Çağın en yeni buluşlardan yararlanmada kimseye sıra bırakmayan bu yurtaşlarımız genellikle eskimiş, özellikle de İslâm

diniyle en ufak bir ilgisi bulunayan bu tür saçmalıkları, dinin temel ilkeleri arasında sayarlar. Bunlar, hep geriye dönük, uygarlığın gelişmesini gereksiz bir olay sayan, katı, bilgisiz kimselerdir. Çoğu bilmeden, anlamadan tarikatlara bağlanmış, 1923'ten sonra yapılan bütün yeniliklere karşı çıkan kimselerdir. Çoğu Nakşibendi tarikatının , Nurculuk, Süleymanıcılık kollarına bağlıdır. Birkaç kadın almak, imam nikahını uygulamak başlıca özellikleridir. Erkekleri pek çalışmaz. çok kadın aldıklarından kadınları çalıştırır, onlarla sağlanan gelirle Hacca gider, köye, “Hacı” olarak dönünce de, yetkili bir kimse gibi davranmaya başlar. Kızlarını “Başlık” almadan vermek istemeyenleri çoktur. Tarlalar bölünmesin, yabancıya gitmesin diye ölen kardeşinin karısını imam nikahıyla alan, askere giden oğlunun karısına saldıran kimselerin sayısı az değildir. Yine bunlar arasında peyniri kurtlandıktan sonra, “*değmiş,olgunlaşmış*” diyerek yiyenler de çoktur. İçlerinde aydın, ileri görüşlü kimseler de vardır. Hepsi çağın dışında kalmış değildir. Ancak birkaçının yaptığı uygunsuzluk, çıkar yüzünden din inançlarını yozlaştırması nedeniyle hepsi kötü damgasını yer.

Bu tür kimselerin benimsedikleri inançların kökenini bulmak kolay değildir. Bu yörelerde yıllarca süren araştırmalarımıza, incelemelerimize, gözlemlerimize karşın İslâm dini-ne aykırı gelen bu inançların, bu geleneklerin nereden kaynaklandığını saptayamadık. İçlerinde, müslüman olmalarına karşın, çok bozuk bir Rumca konuşan, Türkçe'yi pek iyi bilmeyen aileler de az değildir. Öte yandan yalan; yere andıçmek gibi çok kötü bir alışkanlığı benimseyen, “*hacı*” sanını taşıyan kimseler de çokluk bunlar arasından çıkar. Maçka'nın Ağralaksa yaylasında, bir çayır-otlak anlaşmazlığı yüzünden açılan davada, o yöreyi bilmeyen, yaşamında bir kez bile oraya uğramayan, sakalı göbeğine inmiş birkaç “*hacı'nın* Kur'an üzerine and içerek yalan söylediklerine tanık

olduk. Olayı anlayan yargıç, dayanamayıp: “Siz ne zamandan beri buradasınız?” *Bu olay geçtiği zaman buraya ne amaçla geldiniz ?* diye sormuş, dava konusu çayırın sınır komşularının kimler olduklarını sormuştur. Bu yalancı, sakallı tanıklar beklemedikleri bu sorular kaşısında şaşırarak: “Bize Hacı... böyle söyledi, yalnızca kendi sınırını gösterdi, biz onun bize söylediklerini söylüyoruz”, demişlerdir.

Bu “Hacı”lardan birinin, özellikle de “davara”yı kovma konusunda çok “etkili muska” yazdığını duyunca, sezdirmeden kendisine böyle bir “muska’yı” bana da yazmasını söylediğim de : “ İkiyüzelli lira verirsen olur” demişti (Yıl 1965). Kendisine istediği parayı vereceğimi, ancak bu “davara”nın ne olduğunu bana anlatmasını da istedim. Beni, o davaya tanıklık etmek için üç dört gün önceden konuk olarak geldiği, yayla komşumuzun evine çağırdı, davaranın ne olduğunu şöyle anlattı:

“Davara, tanrının kötü insanlara doğru yola gelmeleri için gönderdiği bir cindir. Avucunun içi deliktir, her elinde yirmi parmak, her ayağında parmak biçiminde yedi tırnak vardır. Geceleyin gözlerini yumunca görür, bu yüzden üstüne kapandığı insan uyansa bile onun gözlerini göremez. İnsanın dilini bağladığından kimse onun yanında Bismillah diyemez, tanrının adını anamaz. Davara yalnızca sarhoşla deliden korkar. Kocakarıları sevmez, kocasıyla geçinemeyen, çekişen genç kadınlara çok sataşır...” bunlar gibi daha bir sürü söz.

SACAYAĞI KIVILCIMLARI

Halk arasında işi biten sacayağını ayakları yukarı gelecek biçimde devirmek uğursuzluk sayılır. İş biten sacayağı maşa, ya da bir odunla tutulup bir kıyıda, ocak yanında yan yatırılır. Ocaktan çekilen sacayağının üstündeki kurumlar kıvılcım saçarak bir süre yanar. Bunu havanın açmasına, gökyüzünü parlak yıldızların kaplamasına yorarlar. Sacayaktan kıvılcımlar çıkınca yıldızlar parlar, ertesi gün ortalık günlük güneşlik olurmuş. Çıkan kıvılcımlar yıldızları gösterirmiş. Kıvılcımlar çıkarken de: *kırk gün ayaz kırk gün ayaz, ya da ayaz ayaz, kadı kızından beyaz* diye bir tekerleme söylenir.

Sacayağı, saygı gösterilmesi gereken bir araçtır. Ocak üstü boş bırakılmaz. Bırakılırsa uğursuzluk olurmuş. Sacayağı ocaktan alınırken bir kıyıya fırlatılıp atılmaz, saygısızlık sayılır. Ocaktan alınan sacayağı ayakları üstüne bırakılmaz. Sacayağın üstüne içi boş kap konmaz. Bütün bunlar onunla ilgili inançların uygulanaşdır.

Sacayağı ile ilgili inançlar yeni değildir. Eskiçağ Anadolu dinlerinde, Yunan, Roma inançlarında onu kutsal sayan birçok belirtiler vardır. Eski Anadolu tapınaklarında *uçayaklı* denen kutsal sayılan birer sacayağı bulunurdu. Onun üstüne

gene kutsal sayılan tencere konurdu. Sacayağının kutsallığı ile üç sayısı arasında bir köklü bağlantı vardır. Yunan, Roma , Anadolu tapınaklarında bulundurulanan bütün sacayakları üç ayaklıdır.

Sacayağının üçlü, üç ayaklı olması gelişi güzel değildir. Eski din inançlarına göre üç sayısı kutsaldır. Bu yüzden tapınaklarda bulunan bütün sacayakları üç ayaklıdır. Bugün Anadolu'da seyrek de olsa dört ayaklı sacayakları vardır.

Sacayağı ocakta boşdurursa *üstünde ölü suyu kaynar*'mış. Bu inanç Doğu Karadeniz kıyılarında, Trabzon, Gümüşhane yörelerinde pek yaygındır. Evlerde ocak başlarında duvara çakılmış, sacayağı asmaya yarayan özel çiviler bile vardır. Bunlara yalnız sacayağı asılır. Sacayağının ayakları yukarı gelecek durumda yere atılması, öyle bırakılması da uğursuzluk sayılır.

Sacayağı yalnız demirden yapılır, başka madenlerden yapılan bir sacayağı kullanılmaz, ona değer verilmez.

Bir kız evlenip de güveyi evine giderken çeyiz'i arasına önce bir sacayağı, sonra bir kazan, bir tencere, bir güğüm koyma geleneği vardır. Bunların ardından sahan, tava, sini gibi ev gereçleri, yatak takımları gelir. Sacayağı bir yuvanın kurulmasında temel araçlardan biridir. Ocak tütürmenin, ev ocak kurmanın örneği durumundadır. Evlerde aşağı yukarı bütün gereçler, komşular arasında iğreti olarak alınır verilir de sacayağı verilmez, evden çıkarılmaz.

*Guyi derin guy
Uyu bi danem uyu
Sacayağın istinde
Gaynar bobağın suyu
(Ey kuyu derin kuyu
Uyu bir tanem uyu
Sacayağın üstünde
Kaynar babanın suyu)*

Derin kuyu denen mezar, sacayağın üstünde kaydığı söylenen de ölü yıkamak için ısıtılan sudur. Bu türkü bir kargış (beddua) niteliğindedir.

Bir evin uğurunu, bolluğunu kendine çekmek için köylerde sacayağı çalma da vardır. Ancak bu düşman düşünceli, kötülük yapmak isteyen bir kimsenin işidir. Genellikle hırsızlar bile sacayağı çalmaktan sakınırlar.

Sacayağı yalnız halk arasında değil tarikatlarda, özellikle Bektaşî tarikatlarında da çok önemli, çok kutsal sayılır. Tekkede kazan, sacayağı büyük saygı görür. Bektaşî inançlarına bağlı Yeniçeriler de, orta denen topluluğun kutsal geçreleri arasındadır. Bütün *yeniçeri ocak*larında (birliklerinde) kazan, sacayağı baştan gelen gereçlerdir.

*Scayağın istinde
Su gaynayı gaynayı
He gız o cazı nenen
Zil çalıp da oynayı
(Sacayağın üstünde
Su kaynıyor kaynıyor
Ey kız o cadı annen
Zil çalıp da oynuyor)*

Anadolu'da sacayağı üstüne andıçme geleneği de vardır. Ocakta duran, üstünde başka bir gereç bulunan sacayağını göstererek andıçılır. Bu da onun kutsal sayılmasından ileri geliyor.

Bir sacayağın birden bire devrilmesi evin başına bir yıkım geleceğini gösterir, bundan çok korkulur. Küçük çocukların bütün ev gereçleriyle oynamalarına ses çıkarılmaz da sacayakla oynamalarına engel olunur. Bir evin ocağında sacayağı üstü boş bırakılırsa düşmanın yüreği yağ bağlar-

muş, sevinirmiş. Bu o evden yarında bir ölünün çıkacağını gösterirmiş.

Butün bunlar sacayağının özel bir kutsallık taşıdığının belirtilirdir. Bu kutsallık İ.Ö.VIII.yy. da batı Anadolu'da kurulan ölü Diana tapınağı'nda üç ayaklı bir sacayağının bulunduğu, bunun Yunanistan'da da büyük tapınaklarda çok kutsal bir araç olarak saklandığı yazılı belgelerle saptanmış bir gerçektir. Sacayağı ile ilgili inançlar bugün Anadolu'nun bütün kıyısında, bucağında yaşatılıyor.

Sacayağı, kazan, güğüm üçlüsü bütün evler için (günümüzde çokluk köy evleri için, eski inançlar daha çok oralar-da sürdürülüyor) en önemli gereç sayılır.Bir yerden bir yere göç edilirken ilkin kazan, güğüm, sacayağı evden çıkarılır. Bir eve taşınırken ilkin yine sacayağı, kazan, güğüm eve sokulur.

UĞURSUZ BAYKUŞ İLE ÖRÜMCEK

Baykuş'un uğursuz olduğu inancı pek yaygındır. Kimin evi yakınında baykuş öterse, o evde birinin öleceğine, o evin başına büyük bir yıkım geleceğine inanılır. Bir ürküntü, bir yıkım örneğidir. Baykuş ocak yıkan, yıkılan ocaklarda yuva kuran bir kuştur halk inançlarına göre. Baykuş, Anadolu'nun bütün bucaklarında uğursuz sayılır.

Baykuş ile ilgili inançlar çok eski çağlara kadar gider, Anadolu'nun ilk yerlilerine uzanır. Halk arasında *uhu kuşu*, *puhu kuşu* da denen baykuş yıkıntılarda, ıssız yerlerde, servilerde, karaağaçlarda, onlara benzer yüksek yerlerde, yuva yapar, durur. Oralarda öter. Onun sesini duyan kulaklarını tıkır, okur üfler, tanrıdan yardım diler. Bütün İslâm doğu edebiyatında baykuşun geniş bir yeri vardır. Türk halk şiirine, Divan şiirine geçmiştir. İran edebiyatında ondan üzüntülerle, acılarla söz edilir, yanılır, yakınılır. Türk edebiyatına İran'dan geldiğini söyleyenlerin görüşü doğru değildir.

Baykuş, Hititlerden tutun da günümüze kadar gelmiş geçmiş bütün Anadolu uluslarında vardır. Onlarca da uğursuz sayılır

*Karaağaç dalında
Bayguşlar bağıruyu
Domuz gocan elecek
Eceli Çağıruyu
(Karaağaç dalında
Baykuşlar bağıruyor
Domuz kocan ölecek
Eceli çağırıyor)*

Bu türkü baykuş bağıınca birinin öleceği inancından dolayı söylenmiştir. Ancak bu bir inançtır, gerçekte kesin bir ilgisi olmasa gerek. Günün birinde baykuş bağırdıktan sonra ölen olabilir. Böyle bir olaya halk genellikle *denenmiş* der. Baykuşun sesi de denenmişlerden olabilir.

Baykuş yalnız evlere, yıkıntılara karşı ötmez. İster İslâm, ister Hıristiyan olsun, tapınaklara karşı da öter, onların üzerinde de durur. Hangi tapınağın üstünde baykuş öterse o yapı kısa bir süre içinde yıkılırmış.

Baykuş, Yunan, Roma mitolojisinde de görülür, Latin ozanı Ovidius (Öl. İ.S.18) *Metamorphoseis* (Dönüşümler) adlı yapıtında baykuş ile örümcek konusunu işler, onların tanrılarla olan ilişkilerini belirtir. Ovidius'un adı geçen yapıtında işlenen konuların çoğu Anadolu kaynaklıdır. Örümcek, baykuş konularının kaynağı da eski Anadolu inançlarıdır.

Örümcek de baykuş gibi pek uğurlu sayılmaz. Onun da ağının ördüğü yerin başına bir iş geleceğinden korkulur. Örümcek ağı bakımlı yerlerde olmaz. Ancak bakımsız, ilgi gösterilmeyen, iyice arıtılmayan yerlerde örümcek ağı olur. Bu yüzden örümcek ağının bulunduğu yerler bakımsız, pis sayılır. Örümcek yalnız bakımsızlığın örneğidir. Evinde örümcek ağı bulunan bir ev kadını konu komşu kınar, onun ev kadınlığının eksik olduğu söylenir. Bu nedenle bir eve kız bakmaya giden görücüler bir yolunu bulup evin ötesine berisine göz atar, evde örümcek ağının bulunup bulunmadığına bakarlar. Örümcek ağı bulunan evin kızından ev kadını olamayacağı sonucunu çıkarırlar.

İslâm dinine göre *örümcek*'in iyi, saygı değer bir yanı vardır. O, Hıra dağı denen yerde bir mağaraya saklanan Muhammed'i düşmanları bulamasın diye kocaman bir ağ öreerek ıssız göstermiş , bundan dolayı düşmanları peygamberi bulamamışlar. Kur'an'da geçen bu olay yüzünden birçok kimse örümceği kutlu bile sayar. Ancak, örümceğin ağzına

İsmet Zeki Eyuboğlu

ağ ördüğü mağarayı ıssız göstermesini de iyiye değil, kötüye, ıssızlığa yoranlar vardır.

Örümcekle ilgili başka bir inanç daha var: Örümcek çalışkanlığın, örgü örmede başarının , niceliğin de örneği sayılır.

Onunla ilgili bu değişik inançlar, ayrı kaynaklardan gelir. Zamanla bu değişik kaynaklı inançlar birbirine karışmış, birbiriyle kaynaşmış. Örümcekle ilgili iki karşıt inanç dokusu ortaya çıkmış. Bu da , Anadolu'da çağlar boyunca sürüp gelen bir düşünce kaynaşmasının özümlemesinin gerçekleştiğini gösteriyor açıkça. Bir İran ozanı bu konuda pek yaygın olan şu dizileri söylemiş:

Bûm nevbet mîzened ber târim-i Efrasiyâb

Perdedârîmîkûned der kasr-ı ankebud

(Baykuş nöbet tutuyor Efrasiyab'ın türbesinde

Örümcek de sultanın köşkünde perdecilik ediyor).

Bu dizeler bir egemenliğin çöktüğünü, yıkılıp gittiğini anlatmak için düzenlenmiştir.

ALBASTI

Yeni doğan çocukların, lohusaların başına işler açan, yıkım getiren albastı cinlerin, perilerin çarpmasına denir. Şaman inançlarıyla yakın ilgisi olduğu söylenen albastı ile eski Anadolu dinlerinde geçen *kötü cinler*, *iyi cinler* arasında bir bağlantı vardır. İ.Ö.üçbin yılına değin giden Anadolu inançlarıyla İ.S. dönemlerde ortaya çıktığı söylenen Şamanlık arasında bir bağlantının bulunması, çok eski çağlardaki göçler, yakınlaşmalar sonucu doğabilir. Ancak bunun bütün Anadolu uluslarınca benimsenmesi, değişik adlar altında *albastı*'ya inanılması, daha çok Anadolu kaynaklı bir yanının olduğunu anımsatıyor. Anadolu'da yaşayan müslüman, hıristiyan bütün topluluklar buna inanır, albastıdan sakınır. Şaman inançlarının Anadolu'ya XI.yy. dan sonra geldiği söylendiğine göre, albastı ile ilgili inançların başka adlarla daha önce-

leri Anadolu'da bulunması gerekir. Nitekim Hititlerde, Mezopotamya uluslarında, özellikle Sümerlerde, Mısırlılarda çocuklara sataşan, lohusalara saldıran kötü cinlerin varlığına inanılırdı. Bu benzerlik, ayrı doğrultularda gelişen, halk inançlarının rastlantı sonucu bir yaklaşması olabilir. Öyle olursa albastının XI.yy.dan sonra Türk göçleriyle Asya'dan geldiği kesinlikle söylenemez (1)

Albastı, bir inanç olarak Asya'dan Türklerle gelse bile, bunun Anadolu'da önceden bulunmadığını göstermez. Başka bir ad altında, özellikle kötü cinler olarak Anadolu'da yaygındı. Yalnız özünde birtakım değişikliklerin varlığı kuşku götürmez. Burada bir gerçek varsa, o da toplumlar arasında birtakım inanç benzeşmelerinin bulunduğudur.

Anadolu'da albastı yalnız çocuklara, yeni doğurmuş kadınlara sataşan bir kötü cin diye bilinmez. Buzağılara, yeni doğurmuş ineklere de yıkım getirdiğine inananlar vardır. Doğu Karadeniz kıyılarında, Trabzon, Giresun, Gümüşhane yörelerinde böyle bir inanç vardır. Anadolu'nun öteki yörelerinde yalnız kadınlara, küçük çocuklara sataştığına inanılır. Kadınları, çocukları korumak için *özel kocakarı ilaçları* yapılır, lohusa yalnız bırakılmaz. Yanına belli bir tutumla girilir. Konuk içeri girerken lohusa yatağında ayağa kalkar. Çocuk konuğun kucığına verilmez. Yöreden yöreye değişen birtakım işlerde yapılır bu konuda. *Şaman* dininde *albastı* için yapılan işlemlerle Anadolu'dakiler arasında ön emli ayrılıklar görülür. Şamanlıkta bu işlemleri bir din görevlisi olan *kam* düzenler, Anadolu'da böyle bir görevli yoktur. Bütün işlemleri bu konuda birçok deney geçirmiş kadınlar yapar.

(1) Bu konuda daha geniş bilgi için bk.: "Tarihî ve Bugün Şamanizm" Abdülkadir inan s.72s:160..

*(Ne oldu sana yarım
Sarıp soluyorsun
Ey kız kocan mı öldü
Saçını yoluyorsun
Albasti ufağuni
O ağlaya ağlaya
Aldı uşaciğuni
Eleştirdi hocaya
Hoca baktı uşağa
Dedi buni albasti
Yazdı hama bi nuska
Omuzcuğuna astı
Ne oldi sana yarım
Sarıu solayisun
He gız gocan mi eldi
Saçuni yolayisun*

*Albastı küçüğüümü
O ağlaya ağlaya
Aldı bebeciğini
Ulaştırdı hocaya
Hoca baktı bebeğe
Dedi bunu albasti
Hemen bir muska yazdı
Omuzcağızına astı.*

KARALAR

Kara sözcüğü, Asya Türkçesinde, kuzey yönünü gösterir, güney simgesi de ak 'tır. Ancak anadolu insanında kara'da karşı olumsuz bir tutum, yıkıcı bir inanç vardır. Kara, bir renk, bir boya olarak genellikle uğursuz sayılır, yeri ci bir anlamda söylenir. Bunun kökeni, karanlığın bilinmeyen, ürkütücü bir nitelik taşıması, ölenlerin "karanlık bir evrende" türlü acılarla karşılaşacağıdır.

Halk inançlarında karayılan, karakedi, karasinek, kara domuz, kara köpek genellikle uğurlu sayılmaz. Evlerin temeline karataş denen taş koyulmaz. Öte yandan karaağaç çok dayanıklı olmasına karşın, yine de uğurlu sayılmaz, nitekim "karaağaçtan düşen yaşamaz" diye yaygın bir söylen-ti de vardır. Özellikle ölü mezarlarına karaağaç konmaz, karaağaçtan beşik, sandık yapılmaz. Halk sevilen, uğurlu olduğuna inanılan hayvanların çoğunun kara olmadığı kanısındadır. At çok sevilen bir hayvan olmasına karşın, eksiksiz karasına pek ilgi duyulmaz, alnında ya da gövdesinin başka bir yerinde (genellikle ayaklarında) ak bir yer aranır (buna, alında ise "akıtma" denir).

Karanın uğursuzluğunu bildiren sayısız deyim, atasözü vardır.

Kara ile ilgili atasözleri:

- Kara göz araba ile gök göz arama ile.
- Kara gün kararıp kalmaz.
- Kara gündür gelip geçer.
- Kara haber tez duyulur (yayılır).
- Kara koyun oturdu, ak koyun götürdü.
- Kara yanına varma kara bulaşır.
- Kara yumakla ağarmaz
- Karaca kuruca gönlüme görecek.
- Karadan öte renk yoktur.
- Karalar kart olur öpmesi sert olur.
- Karanlık evin karakedisi

Deyimler :

- Kara bağlamak.
- Kara bağrım (kara bahtım).
- Kara bela.
- Kara cahil.
- Kara cümle.
- Kara çalı (arayı açmak için söylenir).
- Kara çalmak.
- Kara çullara girmek.
- Kara giymek (karalar giyinmek).
- Kara gönüllü (gönlü kararmak).
- Kara görünmek (kötü bir kimse olmak).
- Kara kaşı kara gözü için.
- Kara gün.
- Kara gün dostu.
- Kara gün atı.
- Kara günlere kalmak

- Kara haber.
- Kara kaplı kitap.
- Kara kara düşünmek.
- Kara kara yazmak
- Kara kedi geçmek (iki kişinin arasından).
- Kara koncoloz.
- Kara kuvvet.
- Kara sevda.
- Kara sevdaya düşmek (kara sevdaya tutulmak.)
- Kara sürmek.
- Kara toprağa girmek (*kara toprak*).
- Kara toprakta yatmak.
- Kara yas tutmak .
- Kara yaşlı.
- Kara yazılı.
- Kara yere girmek.
- Kara yüzlü
- Karalar bağlamak.
- Karanlıkta göz kırpmak.
- Karası ağırmaq.
- Karası dışarı vurmaq.
- Karalar içeri aklar dışarı.

Karalar ile ilgili atasözleri, deyimler daha çoktur, üstelik yöreden yöreye de değişir. Gerek halk şiirinde, gerekse divan şiirinde karayla ilgili sayısız dize vardır. Nerdeyse karayı yermek için kullanmamış bir ozan yoktur. Küçük çocukları kara ile korkutmaq da yaygın olmasına karşın istenmeyen bir alışkanlıktır. Bir kimseyi kötülemek, gözden düşürmek için gizlice *kapısan* katran sürmek, kara boya sürmek, kara yün asmaq bg. uygulamalar vardır.

Kara sözcüğü, toprağa kara denilmesinden de anlaşılacağı üzere, yoğunluğu, katılığı bildirir. Nitekim içine kapalı,

eskiye bağlı, yeniye karşı tepki gösteren, bunalımlı kimse-
ler genellikle karayı severler. Tektanrıci dinlerin üçünde de
kara yeğlenir. Din törenlerinde giyilen giysiler, kimi başlık-
lar, üstlükler, ayakkabılar genellikle karadır. Öte yandan
karamsarlığın simgesi de karadır. Bu çelişik durumu açıkla-
mak güçtür. Karanın böyle yerilmesine karşın, din çevrele-
rinde benimsenmesi kökeni araştırılmayan bir inanç alış-
kanlığının sonucu olsa gerek.

YEŞİL

Türkçe dirilik bildiren “yaş” sözcüğünden türemiştir. Genelde “*diri*” ,“*canlı*” anlamındadır. Kökeni çoktanrı dinlerdir. Özellikle sıcak günlerin başlamasıyla ortalığa bir dirlik verdiği, canlılık yaydığı varsayılan bolluk tanrısıyla (Ana-Tanrıça) bağlantılıdır. Tektanrı dinlere sonradan girmiştir. Çorak, verimsiz yerlerde, çöllerde yaşayan insanların yeşile karşı derin bir özlemi vardır. İslâm dininde cenetin (bahçe, bağ) yeşille simgelenmesi, içinde akarsuların ,geniş yeşil alanların bulunduğu izleniminin yayılması doğduğu bölgenin doğal yapısından kaynaklanmaktadır.

Eskiçağda Adonis bayramları, Kübele (Ana-Tanrıça) törenleri, günümüzde Manisa yörelerinde, sıcak günlerin başlangıcında kutlanan Mesir Bayramı, yeşille bağlantılıdır. Çağların akışı içinde biçim değiştirmiş, eski anlamı unutulmuş bir tören olan bu bayramlar, doğa ile insan arasındaki özdeşliğin gelenekleşen simgesidir.

Anadolu halk şiirinde yeşil sözcüğü en çok kullanılan bir dil varlığıdır. Karacaoğlu'nın şiirlerinde yeşil, odak kavram durumundadır. Yeşil sözcüğü bolluk, verimlilik, gençlik, dirilik, süreklilik, güçlülük bg. değişik anlamları içerir. Nitekim halk dilinde yeşillenmek, yeşil görmek, yeşile çıkmak , yeşile susamak, yeşil olmak, yeşile yatmak, yeşile tutulmak , yeşile çekmek, yeşile dönmek, yeşile uzanmak, yeşile gönül eğlemek, yeşilden çıkmamak, yeşiller giyinmek bg. pek çok deyim vardır.

Boynu yeşil gövel ördek
Sana bir göl gerek idi
Kanaadının biri yeşil
Biri de al gerek idi

(Karacaoğlu)

NİSAN YAĞMURU

Nisan yağmuru uğurlu sayılır halk arasında. Bu yüzden nisan ayında yağan yağmurdan birkaç damla içmek, onun başa dökülmesi için baş açmak, yüze yağmasını sağlamak için yüzü göğse doğru kaldırmak bir gelenek niteliğindedir. İlk yağan nisan yağmuru küçük kızların başına yağarsa saçları gür, uzun olurmuş. Nisan yağmuru eve, ocağa yağsa orada bolluk olur, ocak sönmez (ve ıssız kalmaz) tarlada ekinler bire bin verirmiş.

Anadolu'nun birtakım bölgelerinde bir kaptan toplanan nisan yağmuru ile küçük çocukları yıkama geleneği de vardır. Bu geleneğe göre; nisan yağmurunun uğuru yüzünden çocuğun yaşamı uzun, mutlu olurmuş. Çocukyaşadığı sürece darlık, üzüntü, sıkıntı çekmezmiş. ekinler, ağaçlar nisan ayında yeşermeye, çiçekler tomurmaya başladığında yağan nisan yağmuru onların gelişmesine, daha verimli olmasına yarar, yaz sıcaklarında kurumalarını, bozulmalarını önler. Doğal bir olay olan bu durum halk katında bir inanç niteliği taşır.

Halk nisan ayını, nedenini bilmeden biraz da kutsal sayar. Bu kutsallığın değişik nedenleri vardır. Biri eskiçağ inançlarının zamanla halkın özüne sinmesi, sözle değil de gözle benimsenmesidir. Anadolu halkı çağlar süresince birbirinden, sonradan gelenler eskilerden göre göre, deneye deneye bu inanca varmış, onu benimsemiştir. Eskiçağlarda nisan yaz başlangıcıdır, ilkyazdır. Başka bir deyimle bahardır. Bahar ise Adonis denen çok eski bir tanrının yeryüzünde dolaşmaya evreni dölüyle bolluğa kavuşturmaya başladığı bir dönemdir. Bu dönem o tanrının ortalıkta dolaşmaya başlaması yüzünden bir bayram niteliği taşır, kutsaldır.

Yine bu dönemde Hititlerin büyük bir bahar bayramı vardır (1). İşte Anadolu halkının nedenini bilmeden, eskiden beri sürdürdüğü bu nisan yağmuru inancının kaynaklarından biri budur. Bu inanç Mevlevilerde de vardır. Onlarda da nisan yağmurunun toplandığı bir *Nisan Tası* vardır. O tasta toplanan nisan yağmuruna ayrı bir önem verilir, saygı gösterilir. Bu tas, Konya Mevlevi tekkesinde bulunur.

Nisan yağmurunda bulunduğuna inanılan kutsallığın başka bir kaynağı da tektanrıci dinlerdir. Nisan bir tarım ayı, tarım ürünlerinin gelişme ayı olduğu, tarıma elverişli bir hava taşıdığı için kutsal sayılır. Yahudi, Hristiyan, İslâm gibi tektanrıci dinlerde görülen bu inanç da pek yeni değildir, daha eski dönemlerden kalmaz. Tektanrıci dinlerin doğup yayıldığı bölgelerde yaşamış olan İbraniler, Sümerler, Akadlar, Babilliler, Asurlar da nisan ayının kutsallığına, bolluk getirdiğine inanırlardı. Öyleki nisan sözü bile onların dillerinden kalmaz. tektanrıci dinlere, daha sonra İslâm dinine onların bir kalıntısı olarak geçmiştir.

İşte çoktanrıci dinlerden tek tanrıci dinlere, tektanrıci dinlerden de ikinci kez Anadolu'ya geçen nisan yağmuru inancının kökeni budur. Nisan yağmuru çok tanrıci dinlerde bolluk tanrısının yeryüzüne, insanlara bir bağıışı, bir iyilik'i olarak nitelenirdi. Bu yüzden büyük bir değer taşırdı. Yağmur gibi o aylarda düşen dolu da iyi sayılırdı. Onu yutana uğur getireceğine inanılırdı boyuna.

Yine bir halk inancına göre nisan ayında yağan yağmur, toprağın özünü geliştirir, bütün ağaçlara, bitkilere su yürür, insanların kanı bile damarlarında daha hızlı dolaşmaya başlarmış. Buna *kan yürüdü* denir. Bu inanç bugün Karadeniz kıyılarında, Bayburt, Amasya, Gümüşhane, yörelerinde geçerliliğini koruyor.

(1) Bk Tanrı Yaratan Toprak Anadolu İ.Z. Eyuboğlu SinanYayınları 1973

Nisan'ın bir adı da *yazbaşı*'dir. Yazbaşının gelişini guguk kuşu bildirirmiş. Köylerde, guguk kuşu ötmeye başlayınca, yazbaşının geldiğine, yazın başladığına inanılır.

*Gene geldi yazbaşı
Bağrui gugolar
Nenenilan bobani
Alsun derin uykular
(Gene geldi yazbaşı
Guguk kuşları bağırlıyor
Annenle baban
Derin uykulara dalsın)*

Derin uykunun iki anlamı vardır. Biri ölüm, öteki gerçekten deliksiz bir uykuya dalmak. Yazbaşı gelince odun için ormana, sığırları otlatmak için yaylıma çıkan gençler konuşma, buluşma olanağı bulur; onlar da nisan ayının sevincine, şenliğine uyarlar. Kimbilir, gençlerin nisan ayını uğurlu saymalarının özünde bu düşünceler de saklı olabilir.

Giresun yörelerinde nisan ayının bir adı da kırçan (kırları açan, çiçeklendiren) ayı'dır, Kırların açılması da ayrı bir uğur belirtisidir. Nisan ayında gökte yoğunlaşan yağmur bulutları da uğurlu sayılır. Bulutun gölgesi kimin üstüne düşerse, bulut kimin üstünden akıp geçerse onun için iyi bir olay, bir mutluluğun başlangıcı, belirtisi diye yorumlanır.

EBEM KUŞAĞI (GÖKKUŞAĞI)

Ebemkuşağı bir görünmeye görsün, bir sevinç bir çalkantı başlar yaylalara çıkanlar arasında. Hava açacak, ortalık gün güneş olacak derler, öyle inanırlar. Yağmurlu bir günün ardından ebemkuşağı görününce bir uğur var bu işte, denir. Erkekliğe özenen, imrenen, erkek olmak isteyen kızlar ebemkuşağının altından geçmek için can atar. Kimi de kaçır, ürker.

Yaygın bir inanç vardır ebemkuşağı üstüne. Onun altından geçen bir kız erkek, erkek kız olurmuş. Böyle bir gizli gücü varmış. Geçilir mi onun altından. Onu kimse bilemez. Bir uçtan bir uca kuşatır göğü. Bu yüzden *gökkuşağı* de derler adına.

Eski Anadolu- Grek mitolojisinde yüce gök tanrısıZe-us'un ulağıdır ebemkuşağı. *İris* derler adına. Işık gibi, yel gibi hızlıdır. Bir soluk alıp verinceye kadar evrenin bir uçundan öteki ucuna gidiverir. Yeryüzüne, evrene, kimsecikler duymadan, görmeden bütün bildirileri yayar. üstelik yedi renklidir. Bu yedi rengin yedi uğuru vardır, denir. Bu yedi uğur, yedi sayısının kutsallığından dolayıdır. Oysa, bugün yapılan incelemeler sonucu gökkuşağının yedi değil pek çok rengi olduğu anlaşılmış. Göze ancak yedi ana renk görünür, göz onları seçebilir de ondandır bu.

Bu gökkuşağı ile ilgili başka bir inanç daha vardır. Islak havada oluşan ebemkuşağının bir ucu bir oylumda, bir ucu başka bir oylumda olur. Yüksek yaylalardan bakılınca kuşağın bir ucunun bir ırmak, ya da denizde, öteki ucunun göğün arkasında yüce bir dağın ötesinde olduğu görülür. Bu durumu görenler gök ırmaktan su çekiyor, denizden su alıyor, ilerde gene yağmur yağacak, derler.

Bugün, Anadolu'da pek yaygın olan bu inancın kaynağı çok eskidir. ilkağda, ondan önceki dönemlerde de gökkuşağı ile ilgili, bugünküne benzer inançlar vardır. Bunu günümüze kalan ilkçağ şiirlerinden, inançlarla eski dinlerle bağlantılı yorumlardan açıklamalardan öğreniyoruz.

Aradan geçen bunca zamana karşılık inancın özünde bir değişme, bir başkalaşma olmamış, ona yeni yeni inançlar da katılmamış pek. Eski dinlerde gökkuşağı görününce dualar okunur, göklere karşı saygı gösterileri yapılırdı. Durum, köylerde, bugün de öyledir. Ebemkuşağını görenler oh oh ! çığırışrlar, birbirlerine seslenirler,

MİNARE

Cami, mescid gibi İslâm tapınaklarında ezan okunmak için yapılan yüksek kuleler minare diye anılır. Arapça *nur* (ışık) yanan yer, *ışıklık*, *ışıldak* diye Türkçeye çevrilecek minarenin İslâm diniyle, islâm inançlarıyla en küçük bir ilgisi yoktur. İslâm inançları arasına sonradan karışan minare kaynak bakımından eski çoktanrıçı dinlerin bir kalıntısıdır.

İslâm dininin doğuş döneminde tapınaklarda böyle bir yer yoktu. Ezan genellikle yüksek bir yerde okunurdu. Sonradan eski çoktanrıçı tapınaklara özenilerek minare yapımına başlandı. XIX.yy. sonlarında, XX.yy. başlarında, Osmanlı İmparatorluğu'nda birtakım din adamları (başlarında bir de *şeyhülislâm* vardı) camilere eklenen minarelerin İslâm inançlarına aykırılığını ileri sürerek birer minare bırakıp ötekilerin yıktırılmalarını bunları yapmanın *bid'at* olduğunu ileri sürdüler bile.

Minare bir kutsal varlık olarak eskiçağ Anadolu inançlarına dayanır. Onun başka bir kaynağı, bir açıklanış yolu yoktur. Eskiçağ dinlerinde, Anadolu'da , Hindistan'da *Ana-Tanrıça Kübele (Kybele)* nin yönetiminde bulunan bütün doğum işleri, insanların yüksekten saygı, sevgi göstermesi gereken kutsal bir eylem sayılırdı. Doğum tanrısal bir olaydı, onun insanlarla ilgisi , bağlantısı yoktu.İnsan bu işlemde yalnız bir aracı, tanrının, tanrıçanın buyruklarını yerine getiren bir görevli durumundaydı.

Bu amaçla, Hindistan'da, yapılan tapınaklarda dişi ile erkeğin birleşme, sevişme olaylarını yansıtan duvar katemaları, heykeller yapılır, tapınağa girenler onlara karşı saygı gösterir, adaklar sunar, saçılar saçarlardı. Anadolu'da *fallos* diye kutlanan erkek üreme organı bütün tapınaklarda, evlerde bulunur, birtakım ev gereçlerinin tutacakları, sapları fallosa benzetilerek yapılırdı. Fallosun bir bolluk (bereket) kaynağı, örneğı olduğuna inanılırdı. Tapınaklarda kullanılan tava, testi, havan eli gibi gereçler fallos biçiminde yapılır, saklanırdı. Fallos gibi kadın üreme ögesi de kutsaldı, ona karşı da derin bir saygı gösterilir, adına törenler, şöenler düzenlenirdi.

Bugün yapılan kazılarda tapınak kalıntılarında ortaya çıkarılan falloslar çok tanrıçı çağlardan kalma kutsal varlık-

lardır işte. Anadolu'da çok yaygın olan bu inanç zamanla biçim, anlam değiştirerek tek tanrıcı dinlerin de özüne girdi, eski anlamı, önemi büsbütün unutuldu.

İslâm dininde geniş bir yer tutan, gerçekte İslâm diniyle bağlantısı olmayan minare bu fallosun bir kalıntısı olmaktan öteye geçemez. Eski minareler, bugünkülerden daha çok benzerdi fallosa. Bugün minaneye konan *külâh* adlı başlıklar önceleri öyle ucu sivri değil, biraz yuvarlaklıktı. İlk minarelerde öyle sivri başlıklar bile yoktu. Minare yapısı, duruşu, kuruluşu bakımından bir fallostur.

Üreme öğelerin kutsallığı yalnız Anadolu'da kalmadı, zamanla Batıya Kuzeye de geçerek İskandinav uluslarınca da benimsendi. Bugün o ülkelerde de bununla ilgili , bu eski Anadolu İnançlarının izlerini taşıyan kalıntılar vardır. Anadolu'da daha çok Bergama, Likya, Frigya yörelerinde yapılan kazılarda fallos kalıntıları bulunuyor. Bu inanç Sümer, Akad gibi Mezopotamya uluslarında da vardı. Hitit toplumunda üremeye karşı gösterilen derin, içten saygıyı ele geçen belgelerden, kaya kabartmalarından öğreniyoruz açıkça.

Fallos ile başka bir inanç daha vardır. Karadeniz kıyılarında, özellikle yaylalarda, yayığa konup çalkalanan kaymağın yağa dönüşmesi gecikirse sünnet olmamış bir çocuğun üreme ögesine ölçülen, onun boyunda kırılan bir *zafinos* dalı yayığa atılır. Böylece yayıktaki kaymak kolayca yağa dönüşürmüş. Bu inançla eski çağ dinlerindeki fallos kutsallığı arasında çağların süzgeçinden süzülüp gelen köklü bir bağlantı vardır.

Çoktanrıcı dinlerde fallosun, kesilen bir erkek üreme organının toprağa gömülmesi bir gelenek, bir inançtı. Çok eski dinlerde, sünneti bir din görevi olarak benimseyen,

İslâmdan, Musevilikten önceki dinlerde kadının da, erkeğin de üreme organının derisi yüzölür, sonra törenle toprağa gömölürdü. Bu, onların kutsal sayılışından dolaydır.

Bugün de köylerde sünnet edilen bir çocuktan alınan deri parçası gizlice toprağa gömölür. İşte biri eski, biri yeni sayılan iki inanç oluşumu arasındaki kopmayan, için için yaşayan ilişki bu olayda da aydınlığa çıkıyor.

Sünnetin törenle yapılmasında da falloa karşı duyulan dincil saygının değışmiş, çağın inancına uymuş kalıntıları vardır.

DOMUZ NEDEN KARGILANMIŞ

Domuzla ilgili yasakların Anadolu'ya İslâm dininin doğuşundan sonra geldiği, bu yasağın islâm diniyle başladığı söylenir. Doğru değildir. İslâm dininden önce ibrani inançlarında domuzla ilgili yasaklar vardı, bunlar oldukça yaygındır. Eski Türklerin tonguz dedikleri domuz, Türkler arasında kınanan, kötölenen, yerilen bir hayvan değildi. Oniki hayvanlı Türk takviminde tonguz yılı diye bir de yıl adı vardı. İslâm dinine Musevi inançlarında giren domuzla ilgili yasakların kökü daha eski çağlara değin gider. Eski Mezopotamya dinlerinde, özellikle Suriye yörelerinde, Adonis (Attis) denen bir tanrı vardır. Bu ilkbahar tanrısıydı. Dağlarda, kırlarda, yaylımlarda sığır, koyun güderek sığırtaçlık da ederdi. Günün birinde, azgın bir domuz onu öldürdü, kanını yerlere döktü. Kanıyla sulanan topraktan çiçekler (bir söylentiye göre Manisa Lalesi) bitmiş. Anadolu'da, Yunan-Roma inançlarında çok değişik söylentileri olan bu Attis (Adonis) olayı birçok yazıya, şiire konu olmuştur.

Söylentinin Sümerlere, Hititlere değin uzandığını, bütün Anadolu yörelerini dolaşarak Batı uluslarına geçtiğini elde bulunan yazılı belgelerden, eski buluntulardan öğreniyoruz. Hristiyan dininin benimsediğı, özel bir saygı gösterdiği domuza İbrani, İslâm dinlerinin karşı çıkışı yeni değildir artık.

Eski söylenti, *Adonis*'in başından geçen olay, çağlar boyunca değişik yorumlara, açıklamalara uğramış, ondan yeni yeni söylentiler, öyküler türemiş. Suriye yörelerinde doğan eski dinlerin değişik bir yorumu olan ibrani dini (o da bir Suriye inancıdır gerçekte) dilden dile söylene gelen bu eski inancı benimsemiş, özümlemiş. Yaratıcı halk düşüncesi Attis (*Adonis*) öyküsünü yeni, çağın gerektirdiğı biçimde örmüş, dokumuş. Bir tanrıyı öldüren domuz ağır bir kargışa uğramış, sonra yasaklamış. Bu yasağın özünde bu anlatılan olay dışında öyle inandırıcı nitelikte bir kanıt, bir belge, bir söylenti yoktur. Eskiçağ inançlarının liderin etkisi altında kalan tektanrıci Musevi dini, yeni bir yorumla ortaya çıkarken domuzla ilgili söylentiye değiştirmiş, ona kendi anlayışına göre bir boya çekmiş.

Bugün, Anadolu'da domuza karşı duyulan tiksintinin kaynağı pek yeni değildir. Ancak müslüman Türkler arasındaki tiksintinin kaynağı gene İslâm dinidir. İslâm dininden önceki dönemlerde, Anadolu'da *Adonis* olayı yüzünden domuza karşı bir öç duygusunun varlığı biliniyor az çok. Galatlar da (İ.Ö.3.yy.) domuz beslemezlerdi.

Hititlerde, Urartularda domuzla ilgili inançların, Suriye Sümer inançlarının etkisiyle geliştiğı açıktır. Domuzun kutsandığı, etinin yendiğı yerlerde böylesi inançlarla ilgili söylentiler bile yoktur. XIX.yy. başlarından sonra eski Anadolu, Mezopotamya uygarlıklarıyla ilgili çalışmalar, araştırmalar yüzünden Avrupa'da domuza değgin

söylentilerin ortaya çıktığını görüyoruz. Ancak bu söylentiler Hristiyan inançlarını pek etkileyemedi. İsa'nın domuzu yasaklamayışı nedeniyle onun izinden yürüyenler, düşüncelerini yayanlar da bu konuda karşıt bir görüş ileri sürmediler.

Domuzla ilgili söylentiler Roma ulusunda da vardı. O ulusa göre de yaban domuzu, lâtin dilinde aper, kargışlanmış bir yaratıktır, saldırganlığı yüzünden kötü sayılır. Adonis'i bir yaban domuzunun öldürdüğüne bakılırsa Roma'ya bu inancın Anadolu'dan geçtiği daha kolay anlaşılr. Biraz derinlere inince Batı uluslarının dilinde yaşayan inançların çoğunun Grekler, Latinler aracılığı ile Batı'ya Anadolu'dan geçtiği görülür. Özellikle hayvanlarla ilgili inançların kaynağı Anadolu'dur.

Eski Türkler, Anadolu'ya gelirken, domuzla ilgili inançlarını birlikte getirdiler. Bugün *Denizli* ilinin adı eskiden Tunguzlu (Tonguzlu) idi. Bu ad, Türkçe domuz anlamına gelen tunguz (tonguz) sözünden türemiştir. O ilde eskiden çok domuz yetiştirilmiş. Anadolu'yu gezen eski gezginler, özellikle İbni Battuta, o yörelerde çok domuz olduğunu, Denizli iline de Tonguzlu dendiğini yazar.

Domuzla ilgili eski bir inanç daha vardır, bunun da kaynağı eski Mısır'dır. Eski Mısır'da domuz kurban edilir. Domuz yalnız Selene denilen ay tanrısına kurban edilir, dolunay süresince de eti yenir. Bu süre dışında yenmez, kargışlanır. Selene'nin bir ekin, bolluk tanrıçası olmasına bakılırsa domuz kurban etmenin tarımla, ekinlerle ilgili bir yanı var demektir.

Aşağı yukarı bütün iri baş hayvanların kurban edildiği İskitlerde (*özellikle öküz, at*) domuz kurban edilmez. Herodotos'un bildirdiğine göre, İskit ulusu domuz beslemez bile.

Domuz beslemeyen, domuz kurban etmeyen, bundan kaçınan İskitler tanrılarına insan kurban ederler. Özellikle tut-saklardan her yüz kişiden birini kurban etme gelenekleri vardır. Bunların insan yedikleri bile olur.

İskitler kurbanlarını Tabiti (*Hestia*), *Papaios* (*Zeus*), *Api* (*toprak*), *Oitosyros* (*Apollo*), *Argimpasa* (*Aphrodite*), *Thagimases* (*Poseidon*) gibi tanrılara bir de Ares (bu tanrıya onlar da bu adı verirler) sunarlar.

Bu tanrıların adlarından, görevlerinden onlara sunulan adaklardan, saçından anlaşıldığına göre iskit diniyle eski Anadolu dinleri arasında inanç niteliği bakımından birtakım bağlantılar, benzerlikler vardır. Ayrılık yalnız kurban edilen hayvanların türünde ortaya çıkıyor. Bu benzerliğin nedeni de bu eski uluslar arasında birtakım ilişkilerin bulunması olsa gerek.

İskitlerin dillerine bakılırsa, birtakım araştırmacıların ileri sürdüklerine karşıt olarak, Türk diliyle bir bağlantısı yoktur. Sözceliği İskit dilinde *spu* (göz), *arima* (tek), *arimaspan* ise tekgözlü anlamına geliyor. Bu sözlerin Türkçeye benzer biryani yoktur. Ayrıca *porota* (çamur, bataklık, *prut* sözü bundan türemiş), *oeor* (insan), *pata* (öldürmek), (*oeorpota* insan öldüren) gibi sözlerin de Türkçe'yle bir yakınlığı görülüyor. Dili Türkçe olmayan (eski çağlarda özellikle) bir ulusun kendisinin Türk olması da pek gerçeğe uymuyor. Nitekim *İskit* sözü de dolaşan, gezen (yörük) anlamını içeriyor. Ancak İskit inançlarıyla Anadolu inançları arasında birtakım yakınlıkların bulunduğu açıkça görülüyor.

AKREP DEYİP GEÇMEYELİM

*İnsanın kötüsünü, önüne gelene kötülük edeni, acı söz söyleyip gönül inciteni akrebe benzetirler. Oysa, akrep insandan daha kötü değildir. Ancak korktuğu için sokar insanı. Kendine dokunmayana pek dokunmaz. Türkçe'ye Arapça'dan geçmiştir. Gökte bir burcun adıdır da. Lâtinler ona *skorpion* derlerdi. Batı dillerine Lâtince'den geçmiştir.*

Akrep üstüne türlü söylentiler, değişik inançlar vardır. Kimi bir tanrısal nitelik taşıdığına inanır; kimi kötülük tanrılarının yönetimi altında bulunan bir canlı olduğunu söyler durur. Daha çok sıcak ülkelerde olur, güneşi sever, çokluk yaz aylarında görünür. Anadolu'da sarımsakla, sirkeyle

döğölüp ense kökünde bir yere bulamaç gibi sülürse sürekli baş ağrılarını dindireceğine inanılır. Bunun geçek olup olmadığı pek bilinmez, ancak kocakarı ilaçların yapımında kullanılır.

Akrebin kollarını açtığını kendi adıyla anılan yıldızların bulunduğu burca benzemesi yüzünden görsel bir varlık niteliği kazanmıştır.

Birtakım halk inançlarına göre; Akrep, eskiçağlarda tanrısal nitelik taşıyan kralların hazinelerini korumakla görevliymiş. Evlerde bu yüzden bulunur, hastalık taşıyan böcekleri öldürmüş. Yalnız örümcekten çok korkarmış akrep. Örümcek onu ağına düşürür, kısıkrak sarar, bağlar canına okurmuş. Bir damla ağusu bir insanı öldürmeye yeten akrebi örümcek yok edermiş. Akrep insanı soktuğu zaman kuyruğunu getirir, soktuğu yerin üstüne koyar ağusunu akıtmış. İğnelerinde ağı yokmuş da kıvrım kıvrım kuyruğunda varmış.

Akrep birtakım insanlara dokunmazmış. Onları korur, onları severmiş. Gereğinde sevdiği insanın göğsünün üstünde dolaşmış, Öylesi kimselerin koruyucusu durumundaymış.

Akrebin koruyucu niteliği yanında, kötülerini yansıtan bir niteliği de vardır. Arapça soy bakımından eş kökten gelen yakınlarla akraba (ekriba) denir. Bu sözler akreb (akrep) arasında ses benzerliği olması yüzünde atalarımız "Akrabanın, akrep etmez akrabaya ettiğini" demişler. Arapça'da ayrı ayrı harflerle yazılan akraba (elif denen harfle) ile akreb (ayın denen harfle yazılır) arasında anlam ilişkisi yoktur. Bunu halk ses benzerliğine bakarak uydurmuş.

Akrebin böyle bir inanca konu oluşu pek yeni değildir, İslâm diniyle ya da Hristiyanlıkla ilgisi yoktur. Eski Anadolu dinlerinde, Mezopotamya uluslarında akreple ilgili inançlar vardır. Latin, Grek uluslarında görülen akreple ilgili *mito*:

varlıkları da yine Anadolu kaynaklıdır. Bütün ulusların dilinde görülen *Akrep burcu* bu çok eski inancın bir kalıntısıdır. Akrebi uğur sayan topluluklar da vardır. Anadolu'da, bütün yararsız (yıkım getirici sayılan) canlıların öldürülmesi gereği İslâm diniyle ilgilidir. İslâm dininin "bütün yıkım getirenleri öldürür" anlamına gelen "küllü muzirrun yuktell " buyruğu bu inancın başlıca kaynağıdır. Bunun içine, duruma göre, insan da girer, öteki canlılarla birlikte akrep de. Buna karşılık akrebin uğurlu sayılması, birtakım kimselere dokunmayışı, bu yüzden öldürülmeyişi inancı çok eski çağlardan kalmadır. Fuzûlî'nin bir şiirinde.

Üstühan-ı kellem içre kılsa akrepler vatan

(*Kafatasında akrepler yuva yapsa*) demesi, İslâm dininin etkisiyledir. O dine, kaynağını onda bulan inançlara göre; insan öldüğü, gömüldüğü zaman onu akrepler, yılanlar yermiş. Öteki et yiyici canlılar da yermiş. Bu pek doğru olmasa gerek. Akrep toprağın pek derinlerine inemez. Birbuçuk metre derine gömülen, üstüne toprak örtülen bir ölünün kafatasını delemeyiz, oyamaz. Yılan da toprağın derinlerine inip insanı yiyemez. Yılan bulduğunu yutan bir canlıdır, insanı nasıl yiyebilir?

Duvar kabartmalarında, kayalara çizilen hayvan resimlerinde akrep pek görülüyor. Oysa öteki yıkım getiren, korkulan canlıların, yırtıcıların kabartmalarda geniş bir yer kapladığı biliniyor. Bunu yalnız akrebin küçük oluşuna, kabartmaya elverişli olmayışına bağlayamayız. Yazılı belgelerde adı geçen yıkım getirici, zararlı canlılar arasında da akrebin önemli bir yeri yoktur. Bundan da akrebin eski çağlarda günümüzdeki gibi korkulur bir varlık olmadığı sonucu çıkıyor açıkça.

BİZDEN İYİLER

Anadolu'nun bütün yörelerinde korkulan, insanın başına yıkım getireceğine, insanı çarpacağına inanılan gizli güçlere *bizden iyiler* denir. Bu inanç çoktanrıci dinlerin günümüzde yaşayan yaygın bir kalıntısıdır. Bunlar korkulan, kaçınılan güçlerdir. Birtakım araştırmacılar bunların çok eski dönemlerde birer totem olduğunu ileri sürdüler. Bu konuda ilkel yaşamı sürdüren boylar, topluluklar arasında incelemeler, gözlemler yaptılar.

Bizden iyiler'in birer totem olması onların korkulur birer gizli olmasını gerektirmez. Bütün totemler korkulur varlıklar değildir. Korkulmayan, koruyucu nitelikler taşıyan totemler de vardır. *Bizden iyiler* daha çok insanın başına yıkım getiren kötü güçlerdir. Bunların adının anılmaması onlara karşı duyulan korkunun, tiksintinin kaçınmanın bir sonucudur. Nitekim halk arasında yılanın , domuzun da adı anılmaz arada bir. Değişik bölgelerde yılanın adı anılırken *uzun hayvan*, domuzun adı geçince *murdar hayvan* gibi adlar söylenir.

Bizden iyiler; çok tanrıci dinler çağında yaşadığına, ölümden sonra, gövdeden ayrıldıktan sonra varlığını sürdürdüğüne inanılan kötü cinler'dir. Bu tinler daha çok düşmanların cinleridir. Onlardan kaçınmak , korunmak yaygın bir din gereğidir. Bizden iyiler'den korunmak için değişik yollara başvurulur, koruyucu cinleri yansıttığına inanılır birtakım belirtiler taşınılır.

Eski Mısır, İran, Mezopotamya dinlerinde olduğu gibi Anadolu dinlerinde de ölüm *tin* denen görünmez varlığın gövdeden ayrılmasıyla gerçekleşirdi. Gövde çürür, toprağa karışır tin ise ya boşlukta, ya da başka bir varlıkta (bitki, ağaç, hayvan) kendini sürdürürdü. Birtakım hayvanların, bitkilerin uğurlu; bir takımlarının uğursuz sayılması bu kötü cinlerle komşu uluslar ölümün bir *ayrılma*, tinin kötü cinlerden korumak için mezarlarına konan koruyucu araçların, yontucuların, öteberinin anlamı buydu. Zamanla bu inanç birtakım değişimlere uğradı. Bugün yaygın bir durumda olan *büyük. afsun. üfrük* bu eski çağ inançlarının birer kalıntısıdır, kötü cinlerle, *bizden iyilerle* içten ilgilidir.

Bizden iyilerin özünde birtakım yasaklar da vardı. Kut-sal sayılan nesnelere, bitkilere, yapılara, yıkıntılara, doğa varlıklarına karşı yapılan bir saygısızlığın, işlenen bir suçun onu yapana yıkım getireceği inancı , o varlıkları korumakla görevli güçlerin saldırıya geçmesi korkusu yüzündendi. Böyle bir suçu işleyen *çarpılacağına* inanılırdı. Bu *çarpma* işlemini yapan ya koruyucu güç, ya da kötü, saldırgan düşman ruhuydu. Kötü cin bir düşman tini olabileceği gibi bir hayvanın tini de olabilirdi. Yıkım getiren, korkulan, yırtıcı, saldırgan bir hayvanın tini. Adı sanı unutulmuş, sayıları bilinmeyen, bu korkulur güçlere sonraları Anadolu halkı *bizden iyiler* deyiverdi.

Eskiçağ Anadolu dinlerinde tanrılar iyilik tanrıları, kötülük tanrıları diye ikiye ayrılırdı. Özellikle Hititlerde, Urartularda bu türden pek çok tanrı vardır. İyilik tanrılarının buyruğunda iyilik güçleri, kötülük tanrılarının buyruğunda ise kötülük güçleri bulunurdu. Bu güçler sürekli bir savaş içindeydi. *Bizden iyiler* (korkulur güçler) kötülük tanrılarının yönetimi altında bulunduğu için onlardan kaçınılır. iyilik tanrılarının (koruyucu tanrılarının) güçlerine sığınılırdı. Bu tür tanrıların belli varlıklarda (doğa varlıklarında) yansıdığını biliyoruz. İşte kötü güçlerden, *bizden iyiler*'den korunmak için bu tanrıların uğurlu sayılan yansıtıcıları ya insanın üstünde taşınır, ya da evlerin belli bir yerine asılırdı. Bugün boynuz, nal, kemik gibi nesnelerin evlerin kapıları üstüne asılması, çakılması, üstte taşınması, hamayıl, nüsha (muska) yapılması bu eskiçağ inancı yüzündendir. Bunlar *bizden iyiler*'e karşı kullanılan koruyucu araçlar, *iyilik* sağlayıcı nesnelerdir.

Anadolu'da *bizden iyiler*'le ilgili inançlar genellikle ikiye ayrılır: 1- Eskiçağ dinlerinden kalma yerli inançlar 2- İslâm dininin etkisiyle gelen yabancı inançlar. İkisinin de kaynağında çok tanrıcı dinlerin derin izleri vardır. İslâm diniyle gelen inançların özünde daha çok İran, Mısır, Hind dinlerin etkisi görülür. Arapların bu konuda dişe dokunur, önemli yaratmaları buluşları yoktur.

Bizden iyiler'le ilgili inançların başka bir türü de bir takım uluların adını anmamak, onların adı yerine ululayıcı, yüceltici bir deyim kullanmaktır. Gerek İslâm tarikatlarında, gerek başka dinlerin değişik etkileri sonucu doğan İslâm dışı tarikatlarda görülen *ermiş*, *pir*, *efendi*, *hazret* sözleri bunun, bu eskiçağ inançlarının başkalaşmış, bir kalıntısıdır. Söz gelişi Mevlana'ya adını anmadan hazreti pir denmesi bu yüzündendir. Onun adına duyulan saygının özünde çok tanrıcı dinler döneminden kalma inançların korkutucu etkileri saklıdır. Tarikat-

çılar, özellikle İslâmın sünni inançlarına bağlı tarikatlara girerler, ruhun ölümden sonra da yaşadığına; tarikat ulusunun ruhunun koruyucu bir güç olarak tekkenin çevresinde bulunduğu inanırlar. O'nun, saygı nedeniyle adını anmazlar. Gerçekte bu saygının, bu tarikat inancının tek tanrıci dinlerle ilgisi yoktur. Tarikatlar, inanç bakımından, eskicağ çoktanrıci dinlerinin değışikliklere uğramış birer kalıntısıdır. Bunun en açık örneklerini Mevlana, birçok işi İslâm dinine, İslâm ahlakına uymamasına karşılık, tanrı katına yücelmiş bir ulus olarak görmelerinde dile getirir. Mevlana'nın büyük bir ozan olmaktan öte bir gücü, bir başarısı yoktur. Ona yükletilen bilgilerin çoğunu bilmek şöyle dursun, çağında duymamıştı bile. Mevlevilerin onu *tanrılaştırılmaları* onun kişiliğinde tanrısal bir gücün dile geldiğine inanmaları doğa dinlerinin, insanla tanrıyı eş ortamda görmenin bir kalıntısıdır. Sözüün kısası *Mevlana* bir *bizden iyiler* arasına sokulmuş kalmıştır, onun başka bir gücü, yeteneği yoktur açıkça . Sözgelisi onun erkeklere, özellikle gençlere karşı duyduğu doğadışı sevgi (*Sapık sevgi*) İslâm inançlarıyla, tektanrıci dinlerle bağdaşamaz. Bu yüzden *şeriat* onun düşüncelerine, görüşlerine, onun ölümünden sonra oğlu *Sultan Veled* yönetiminde düzenlenen törelerine önem vermez, onları din bakımından suç bile sayar. Onu Türklerden, Araplardan çok İranlıların tutması, benimsemesi onda eski inançlarının, dinlerinin yeni bir yorumlamaya uğramış biçimini görmelerinden dolayıdır.

Tarikat uluları, ermişler birer koruyucu cin kalıntısı olmaktan öteye geçmiyor. O'nun, Hacı Bektaş Veli'nin, *Abdal Musa'nın* hayvanlarla, yırtıcı varlıklarla konuşması, çevresinden birçok değışik yaratılışta hayvanın toplanıp barış içinde yaşaması, doğa dinlerinin ortaçağda yeni bir yorumlanması, yeniden benimsenişidir. İran ulusu, Mevlana'nın kişiliğinde kendi çok tanrıci inançlarının, Hürmüz ile Ehri-men (Ahriman)'in yeni bir kişilenişini bulmuştur. Bu eski

İran inancı sonradan Yeni Eflatuncu düşünceyle yeniden karışıp kaynaşmış, yoğurulmuş, yeni bir boyaya bürünmüştür. Mevleviliğin çağlar boyunca illerinin sınırları içinde kalması, İran'ın düşünce etkisinden uzak yaşayan topluluklarca tutulmayışı bundan dolayıdır. Oysa, eskiçağ Anadolu inançlarını özünde barındıran *Bektaşilik* daha çok halk katında tutunmuştur. Bu tutumda da o tarikatın düşünce yapısı yönünden yerli oluşu nedeniyle. Bektaşi inançlarında korkudan çok sevgi vardır. Koruyucu bir öz vardır. Bektaşilikte *çarpma*, *çarpılma* yoktur.

Mevlevilikte görülen *gönül altında kalma* (birine, bir uluya karşı işlenen suçtan dolayı yıkıma uğrama) inancı bu *çarpılma*'nın değişik bir görüntüsüdür. inançlar konusunda Mevlevilik daha bağnaz, daha donmuş bir tarikattır.

Bizden iyiler'in başka bir görüntüsü de ıssız yerlerle, karanlıkla olan yakın bağlantısıdır. Onlar insanı ya ıssız yerlerde, ya da gece karanlıklarında çarpar; ışıktan, aydınlıktan kaçarlar. Sünni tarikatların tekkelerinin, yatır dedikleri ermiş ölülerin, insanı çarpıcı nitelik taşıdığı inancı işte bu eskiçağ doğu dinlerinden etkileniş yüzündendir.

Anadolu'nun değişik kesimlerinde cinlere, perilere de bizden iyiler dendiği olur. Ancak, bizden iyiler genellikle, kötü cinlerin birer kalıntısı olan, insanlara kötülük eden gizli güçler olarak yorumlanır. Bugün *kötü güç inancı yoktur. Ölülerin tinlerinin yaşadığına, evlerin çevrelerinde dolaştıklarına inanılır da kimsenin ruhunun kötülük edeceğine inanılmak istenmez.*

AYLAR

Ayların da bir başka özelliği, Anadolu halkının düşüncesinde, bir başka önemi vardır. Bu özellik, bu önem ayın doğa olaylarıyla olan ilgisi yüzündendir. Bütün aylar birer doğa olayını yansıtır. İster kış, ister yaz olsun Anadolu'da bir doğa özelliğinin, gerçek oluşumun belirtisini taşır. İslâm dininin Anadolu'da yayılışından sonra değişimleri bir yana bırakırsak, halk dilinde aylara verilen adların tarımla, hayvancılıkla, yemişlerin oluşması ile yakından bağlantılı olduğunu görürüz. *Şubat, temmuz, eylül, mart, nisan, mayıs* gibi Sümer, akad, Lâtin kaynaklı ayların Anadolu Türkçesinde ayrı ayrı karşılıkları vardır. Bunlara Küçükay (şubat, yılın en kısa ayı olması dolayısıyla), orakayı (temmuz, ince ekin denen buğday, arpa, çavdar gibi ekinlerin o ayda biçilip harmanlanması yüzünden), üzümâyı (eylül, üzümlerin o ayda olgunlaşması olayı nedeniyle), koçayı (ekim, koçla koyunun o ayda

çiftleşmesi sonucu), kırçanayı (nisan, çiçeklerin, kırların o ayda açması olayının göstermesi yüzünden) gibi doğa olaylarının yansıtan karşılıklar verilir.

Sonradan, özellikle Arap , Yunan, Lâtin etkisiyle ayların adı değişti. Bugün, Anadolu'da özellikle Karadeniz yörelerinde bu aylara Grek Lâtin kaynaklı adların verildiği de görülür. *Ayeryit, Hıristiyanlar, Kalandar, April, İstavrit* gibi. Bu rumca adlar çok sınırlı bir çevrede söylenir. Asur, Sümer kaynaklı olan Haziran ayına, Anadolu'da genellikle Kirazayı (Kirazların bu ayda olgunlaşması nedeniyle) denir.

Anadolu halkı aylara doğa olaylarına bakarak birer karşılık bulmuştur. Bu karşılıklar, ayların adları bir yana bırakılırsa (*Türkçe olmaları yüzünden*) eskiçağ Anadolu görüşünü yansıtan bir niteliktedir. Eskiçağlardan beri Anadolu'da ekinlerin ekilip biçildiği aylar bellidir. Bu tarım olayları her yıl belli aylarda olur, oluşur. Buğday, arpa, çavdar gibi ekinler (ince ekin), kiraz, erik, çilek, kızılcık, üzüm gibi yemişler belli aylarda yetişir, yenecek duruma gelir. Anadolu tarihinin, belgelerle kesin olarak bilinen dönemlerinde bu gibi ekinlerin ekildiği, yemişlerin toplanıp yendiği, onlarla ilgili tarım işlemlerinin yapıldığı açıkça biliniyor. Yine Anadolu'da, eskiçağda hayvancılığın oldukça gelişmiş bir durumda olduğunu Hititlerden kalan kabartmalarından, dinle ilgili inanç varlıklarından öğreniyoruz.

Bütün inançların kaynağı olan toprak ana, Anadolu insanını, belli ölçüler içinde düşünmeye itmiş, onu doğa ile karşı karşıya getirmiştir. Aylara doğa olaylarını yansıtan adların verilmesi de bu yüzdendir. İlk insan düşüncesi doğadan doğmuş, doğanın gösterdiği doğrultuda gelişmiştir. İnsan yaşamını düzenleyen olayların, ayların içinde geçmesi, ayların belli özelliklerle ortaya çıkması ister istemez eskiçağ insanını etkilemiş, ona yön vermiştir.

Bugün Anadolu'nun buğday yetişmeyen bölgelerinde buğdayla, üzüm yetişmeyen yörelerinde üzümle, kızılcık olmayan kesimlerde kızılcıkla ilgili bir inanç, bir masal kalıntısı yoktur. Bir bölgede hangi bitkiler, hangi ekinler, hangi hayvanlar yetişiyorsa onlarla ilgili inançların da o kesimlerde doğup geliştiği görülür. Sözgelisi; Anadolu'da kahve, mısır, patates, domates, tütün yoktu. (*Genellikle ortaçağda*), bu adı geçen ürünlerle ilgili söylentiler, inançlar da gelişmemiş, doğmamıştır. Dışardan gelen bu ürünlerle ilgisi olduğu söylenen bütün inançlar, öyküler, masal varlıkları ortaçağdan sonra türemiş, yayılmıştır. Çok eski bir geçmişli olan bu gibi inançların, geleneklerin bugünkü Anadolu halk topluluğuna çağlarla geldiği; daha çok gözle, yaşamakla öğrenildiği bir gerçektir. Tarımla, doğa olaylarıyla ilgili inançların, geleneklerin belli belirli bir dili yoktur. Onlar daha çok göze, görgüye, yaşamla edinilen düşünce varlıklarına dayanır. Bunu ayrı ayrı dilleri konuşan, birbirinin dilinden anlayamayan toplulukların (Anadolu da yaşayanlar söz konusudur), özdeş gelenekleri, eş inançları sürdürmelerinden anlıyoruz açıkça. Öyle ya , kiraz Anadolu kaynaklı bir yemiştir, haziran ayında olur. Gerassus (Giresun ili) adından gelir. Onunla ilgili bütün geleneklerin, göreneklerin, inançların kaynağı da Anadolu'dur, başka bir yer olamaz.

Bugün yaşayan uluslar içinde, Anadolu halkından başka, kimsenin dilinde Haziran ayına Kirazayı dendiğini, kirazın o ayda yetiştiğini bildiren bir adın, o aya verildiğini bilmiyoruz. Batı uluslarının dilinde haziran karşılığı Grek, Lâtin kaynaklı sözler kullanılır. İranlıların, Arapların dilinde genellikle bu aya haziran denir. Haziran adının kirazla en küçük bir ilgisi yoktur (kavram olarak). Yalnız Türkçe'de kirazın o ayda olması yüzünden kirazayı denir. Bundan da, bu adın kirazla bağlantılı olduğu, Anadolu ulusunca türetildiği ortaya çıkıyor.

Kirazayı adı Asya Türkçe'sinde de yoktur. Durum, Küçükay (şubat), Kırçanayı (nisan), Orakayı (temmuz), Üzümay (eylül), Koçayı (ekim) gibi aylar için de böyledir. Öteki ulusların dillerinde ayların adı ile (adı geçen ayların) doğa olaylarını yansıtan bağlantılar yoktur. Yalnız Arapların dilinde, o da sonradan, doğa olaylarıyla ilgili birkaç ay adı vardır. *Teşrin. Kânun* gibi. Bu adlar da İslâm dininde yoktur. İslâm dini *Ramazan* ayını göz önünde tutarak ona uygun adlar vermiştir öteki aylara *Recep, Şaban, Rebiiülevvel, Rebiiülahii* gibi. Bunlar da daha çok bahar başlangıcı, kış başlangıcını yansıtır nitelikler taşır. Türkçe'de olduğu gibi tarımla, bitkilerle, ekip biçmekle ilgili değildir. Öteki uluslar (Asya ulusları) da aylara Anadolu'dakine benzer adlar vermemiştir.

Anadolu Türkçe'sinde geçen bu ay adlarının, sözlerin Asya Türkçe'siyle bağlantılı oluşuna bakarak, Asya kaynaklı olduğunu ileri süremeyiz. Bunların Asya Türkçe'sinde böyle olmadığını, bu ay adlarının Asya Türklerince bilinmediğini, yalnız Anadolu Türkçe'sinde bulunduğunu açıkça biliyoruz.

Anadolu Türkçe'sinde geçen bu ayların çoğunun halk türkülerinde buluyoruz. Bu türküler, genellikle başlangıç bölümlerinde, ayların doğal niteliklerini yansıtır yapıdadır.

Kirazayın onbeşi
Yaktı beni güneşi
Bu yalancı dünyada
Yoktur yarimin çşi

Gerçekten de kirazayı'nın onbeşi Anadolu'da sıcakların çok yüksek olduğu bir dönemdir. Ekinler bu dönemde sararmaya başlar . Halk arasında Koçayı'nda doğanlara Koçağa dendiği, böyle bir ad verildiği de olur.

UĞUR DEDİKLERİ

Anadolu'da uğur inancı oldukça yaygındır. Lâtince *augur*'dan gelen bu uğur kavramının sonradan anlamı biraz değişmiştir. Lâtin dilinde falcı, bilici, gizli bilgileri bilen, gizli ülkelerden bildiriler getiren kimseye "*augur*" denir. Eski Roma'da bu bir görevdi. Tapınaklarda bu büyü, fal işleriyle uğraşan özel görevliler, yetkililer vardır. Devletin bir çok işi onlara danışılarak yapılırdı. Özellikle savaşlarda, savaş açmalarda üstünlüğün sağlanıp sağlanamayacağı bu *augur*'lara sorulur, onlar da fal açar, gelecekteki durumu bildirirlerdi. Sonradan bu kavram Türklere, Asya'ya geçti. Eski Türkçe'de "uğur" sözü bugünkü anlamda kullanılmazdı. Mutluluk, yücelik, devlet gibi değişik anlamları vardı.

Uğur, bir işin, bir eylemin sağladığı sevinç, mutluluk, işin yolunda gitmesi, çıkar anlamına gelir. Sonu yıkımla biten bir eylem, bir davranış *uğursuz*, çıkarla, mutlulukla biten ise uğurlu sayılır. Uğur kavram olarak değil de eylem, görev olarak en eski Anadolu dinlerinde de vardır. Fal açmak, geleceği öğrenmek, bunun için yıldızlara, kuşların uçuşuna, hayvan bağırsaklarına bakmak bir gelenek niteliğindedir. Babil büyücüleri çok ünlüydü. Onlar yıldızlara bakarak geleceği bildirir, işlerin iyi mi kötü mü gideceğini önceden açıklamaya çalışırlardı.

Anadolu'da, Hititlerde, Urartularda, Likya, Lidya, Frigya, Bergema, uluslarında da bu bir görevdi. Devlet işlerinin yolunda gidip gitmeyeceğini bildirmekle görevli kimseler vardı. Tapınaklarda, fal bakmak, büyü yapmak, geleceği öğrenmek, savaşların sonunu önceden kestirmek, imparatorun sonunun iyi mi, kötü mü geleceğini önceden söylemek bunların göreviydi. Durum Mısır'da da böyleydi. Mısır'da büyüculük, özellikle Firavun mezarlarının korunmasında, çok ürkütücü bir aşamaya varmıştı. Firavun mezarlarına girenlerin çarpılacaklarına, onları koruyan cinlerin bulunduğu inanılırdı. Tanrılara sunulan adaklar, onlardan istenen yardımlar birer *uğur* dilemekten öteye geçmiyordu.

Anadolu'da, özellikle Hititlerden kalan kaya kabartmalarında, birtakım yazılı belgelerde tanrılardan *uğur dileme* geleneğinin yaygın olduğu, bu yüzden onlara sık sık adak sunulduğu görülüyor.

Uğur dileme işleminde hayvan kemiklerinin, bağırsaklarının, birtakım kutsal sayılan bitkilerin, otların, ağaçların, yaprakların, suların, kayaların yardımcı araç olarak kullanıldığı, onların *uğurlu* sayıldığı belgelerden anlaşılıyor kolayca.

Asya Türklerinde, daha çok şaman inançlarını benimseyen topluluklarda, uğur olayının Çin düşüncesinin, Hind inançlarının etkisi altında geliştiği görülüyor. Bugün Anadolu'da yörükler arasında yaşayan birtakım inançların özünde bulunan şamanlık kalıntıları bunun açık örneğidir.

Anadolu'da uğur genellikle üçe ayrılır. Bu ayrılma uğurlu sayılan varlıkların türleri yüzündendir. Halk inançlarına göre içlerinde insanın da bulunduğu birtakım canlılar uğurludur. Bunlara dokunulmaz, dokunanın, onları incitenin başına er geç bir yıkım gelir. Bunun en somut örneğini tarikat ulularında, ermişlerde, birtakım kendinden geçmişlerde görüyoruz. Tarikat ulularının, ermişlerin uğurlu sayılması eski çağlardan kalma bir inançtır. İnsanla tanrılar arasındaki öz birliğin bir sonucudur, günümüze kalmış. O dönemelerde insan, daha doğrusu krallar kutsaldı, tanrılarla içli dışlı olduklarına, bütün gizlilikleri bildiklerine inanılırdı. Bu inançlar çağdan çağa değişerek, yeni yeni biçimler kazanarak günümüze değin geliverdi. İnsanların uğurlu sayılması bu eski inanç kalıntılarıdır.

Canlılar arasında birtakım hayvanların da uğurlu sayıldığını biliyoruz. Bunların da kökeni eski çağ dinleridir. Doğa tanrılarının yardımcıları niteliğinde olan hayvanların zamanla uğurlu sayılması, günümüzde de bu uğur inancının geçerli olması bu yüzdendir.

Uğurlu olmanın ikinci türüne bitkiler girer. Genellikle yararlı, ilaç yapımına elverişli bitkiler uğurlu sayılır. Bitkinin özünde saklı bir iyi gücün bulunduğu inancı, onda bir uğur varlığının gizliliği kanısını doğurdu. Bu gibi bitkileri, eski çağda, tapınaklarda bulunan din görevlilerinin kullanması, onlarla birtakım ilaçlar yapması, büyücülükte onlardan yararlanması uğur inancının güçlenmesine, gelişip yayılmasına yaradı.

Üçüncü türe dağlar, kayalar, sular gibi doğa varlıkları girer. Bunlarla ilgili uğur inancının kökünde de eskiçağ dinlerinin etkisi saklıdır. Bugün Anadolu'nun birçok yerinde görülen uğurlu dağlar, sular, kayalar bu eskiçağ inançlarının birer kalıntısı olmaktan öteye geçemez.

Uğur kavramının zamanın anlayışına göre yorumlanması birtakım değişimler geçirmesi yüzündendir. Ya da bir takım değişimler sonucu ayrı ayrı yorumlara uğramıştır. Bunların ikisi de savunulabilir. Bizce önemli olan, onun yorumu değil, kaynağıdır. Uğur doğa dinlerinin, o dinlerin geçerli olduğu ortamda gelişen inançların bir sonucudur. Başlangıçta oldukça somuttu, elle tutulur, gözle görülür bir niteliği vardı. Ancak insanın iyiliğine olan, işine yarayan bir nesne, bir olay uğurlu sayılırdı. Zamanla uğur anlayışında bir *soyutlaşma* oldu. Uğur bir olay olmaktan çıkıp bir kavram oldu.

Uğur inancı bugün daha çok hayvanların, özellikle koyunların, ineklerin döllenme dönemlerinde görülür. İnekler çiftleşme çağı gelince azıtır. Döl yatağından sümüksü bir sıvı sızmaya başlar. Onu koklayan boğa ineğe atlar (döller). İşte ineğin öküze gelmesi (öküzle çiftleşme belirtilerinin görünmesi) olayına Karadeniz kıyılarında *uğura* (*oğura*) *gelme* denir. *Uğura gelen* inek öküzün döllenmesi sonucu yatıştır, daha öküzün yanına sokulmaz. Dölleme gerçekleşmemiş, inek yüklü olmamışsa (gebe kalmamışsa) bir süre sonra gene ineğin döl yatağından sümüksü sıvılar akmaya başlar, inek öküzle sokulur, onu yalar, koklaşırlar. Dölleme olayı yeniden başlar. Bu olayda önemli olan yavrulamadır. Yavrulama uğurlu bir olay sayılır. Nitekim erkek çocuklara da evin uğuru gözüyle bakılır. Erkek çocuk atanın soyunu sürdürdüğü için uğurlu diye sevilir. Bir çok ananın oğlanı sevmesi, babanın oğlan istemesi biraz da bu yüzden, bu çok eski inancın biçim değiştirip bilinçaltına yerleşmesi nedeniyledir.

Döllenmenin uğurlu sayılması, bu konuda öküze, boğaya önem verilmesi çok eski bir inançtır. Erkek dölleme ögesi- nin tanrısal nitelik taşıdığı, bir tanrı gibi saygı gördüğü çağ- lardan kalmadır. Değişik nedenler, sağlık bozuklukları yü- zünden *aybaşı* olmayan, döl yatağından sümüksü sıvı sız- mayan kızlara, kadınlara, dişi hayvanlara bile uğursuz denir. Kısır kadınlara, kısır ineklere *uğursuz* denir. Kimi çevrele- de çocuğa evin uğuru derler. Çocuksuz karı koca uğurlu sa- yılmaz pek. Evde kalmış, evlenmemiş kızlar bile kimi yöre- lerde uğursuz sayılır.

Gene Anadolu'nun kimi yörelerinde ekinlerin, ürünlerin bol olduğu yıllara "uğurlu yılı" denir. Kıtık yılları "uğursuz yıl" diye nitelenir.

Tarlada zina yapılırsa bolluk olmaz diye bir inanç var- dır. bu inanç saygı gören, kutsal sayılan ekine karşı işlenen bir suçun anlatımıdır. Ekinin tanrısal bir özle donatıldığı inancının yaygın olduğu çağlardan kalmadır. Dişiyle erkeğin çiftleşmesinin kutsal sayılmasına karşılık, ekin gibi kutsal bir varlığın bulunduğu yerde gerçekleştirilmesi gözyumul- maz bir suçtur kimi çevrelerce.

Uğur kavramının bir anlamı da iyiliktir. İnsanın iyiyi bir olayla, iyi bir sonuçla karşılamasının istemidir. Bu yüzden bi- rini yolcu ederken "uğur ola"; ekin ekerken, harman yapar- ken, iyi bir iş işlerken görenler "uğur ola", ya da "uğurlar ol- sun" derler. Bu sözlerde bir iyilik dileme, iyi bir sonuç elde etme isteği saklıdır.

Uğur inancı Anadolu'ya komşu ülkelerden gelmemiştir. Bu inanç yerlidir, Anadolu uluslarının eski atalarımızın dü- şünce özelliklerini, yaşama anlayışlarını yansıtmaktadır. Bu- gün Anadolu'nun türlü bölgelerinde yaşayan toplulukların uğur konusunda değişik görüşler taşıması yine uğur konu-

sunda (belli bir olay üzerinde) birleşmesi bu inancın eski Anadolu topluluklarından, yerlilerinden kaldığını gösteriyor. Dışardan geleydi bütün kesimlerde (Anadolu'da) aşağı yukarı eşanlamda kullanılırdı. Oysa, gerçek durum öyle değil. Anadolu'nun değişik kesimlerinde eski çağlarda ayrı ayrı yaşadıklarını biliyoruz. Bunların kendi çevrelerine göre değişen inançları vardır. Zamanla topluluklar arasında oluşan kaynaşma sonucu inançlarda da bir genel yoğurulma, sürekli kaynaşma oldu. İnançlar bütün Anadolu yörelerine yayıldı. Değişmeler de bu yayılma sonucudur, birleşmeler de.

Lâtinlerde augur'un belli bir görevi vardır. Onun dışına çıkamaz, kendini ilgilendirmeyen sorunlarla uğraşamaz. Oysa Anadolu'da uğur(*augur kökünden gelen bir kavram olmasına karşılık*) inancı çok değişiktir, yörelerin özelliklerini taşır. Uğur kavramının lâtincede *augur*'dan gelmesi inancın da dışardan, Lâtinlerden geldiğini göstermez. Lâtinlerde augur bir görevin, bir görevlinin, Anadolu'da uğur çok yaygın bir olaylar topluluğunun adıdır. Anadolu'da gerçekleşen kültür kaynaşmaları, inanç özümleşmesi sonucu *iyi* sayılan olaylar *uğur* kavramıyla nitelendi.

Anadolu'da uğur kavramı altında toplanan, uğurlu, ya da uğursuz olarak nitelenen olaylar birer inanç biçimine girmiştir. *Yarım çay içen bir kadın dul olur.* (Bu inanç Anadolu'da "Çay" sözcüğünün kullanılmasıyla başlamıştır). Bundan yarım çayı içmenin uğursuzluk getirdiği sonucu çıkıyor. *Yolda işenirse yağmur yağar.* Bu inancın kökünde de yolda işemenin iyi bir davranış olmadığı anlamı gizlidir. *Tenece-rede su boşuna kaynarsa düşmanlar çoğalır.*

Suyun bir tencerede boşuna kaynamasının iyi olmadığını, insanın başına bir yıkım getireceğini, düşmanların çoğalacağını bildiriyor. *Martın birinci günü eve dışardan kimse girmez, girerse buzağılar ölür.* Mart ayı ile ilgili olan bu

inanç ta uğursuzluğu gösteriyor. Bu inanç mart ayının eski-
çağda bir tanrının ayı olmasından doğmuştur. Bu inanç
(martın tannı ayı olduğu görüşü) Lâtinlerde de vardır. Nite-
kim *mart* sözü de Lâtinlerin savaş tanrısı Mars'ın adından
gelir. Grekler buna *Ares* derler. *Ares* sözü de grekçe değil,
eski Anadolu dillerindendir. Greklere Anadolu'dan geçmiş-
tir. Güneş güzele vurur (güzele gelir). Bu da uğurlu sayılan
bir olaydır. Güneşin bir iyilik tanrısı , güzellik örneği olarak
nitelendiği çağlardan kalmadır öz olarak. Hititlerde Arinna
ilinin güneş tanrıçası Vuruşemu kutsal, güzel, insanlara iyi-
lik eden, güzellikler yaratan, güzeli seven bir ulu varlık ola-
rak saygı görür,kutlanırdı. Anadolu'da güneşle ilgili bütün
inançların kaynağı bu Hitit tanrıçasıdır besbelli.

Halk dilinde iyilik sağlayan inançların özünde uğur, kötü-
lük getirenlerin özündeysen uğursuzluk vardır. Halk böyle
düşünmüş, böyle inanmış, böyle yorumlamış bu olayları.

KEMİKLER

Kemiklere de büyük bir önem verilir halk arasında. Ancak bütün hayvanların kemiklerine değil. Özellikle yılan kılçığı, geyik kemiği; boynuzu, köpek kemiği, kurt başı kemiği, insan kemiği ayrı bir önem taşır. Bunların kimi *uğurlu* sayılır, kapılara, pencerelere asılır; kimiyle büyü, tütsü, ilaç yapılır.

Kemiklerin uğurlu, uğursuz sayılması eski bir inanç kalıntısıdır. İyilik getirdiğine inanılan hayvanların kemikleri uğurlu, kötülük getirdiği sanılan hayvanların kemikleri uğursuz sayılır. Bu uğursuz kemikler daha çok büyü işlerinde kullanılır. Öteki kemikler tütsü , ilaç yapmaya yarar. Köpek kemikleri daha çok sıtmanın giderilmesinde işe yarar. Yılan kılçığından büyü yapılır. Kemiklerin hastalıkları giderici bir özellik taşıdığı inancı hayvanın bir totem olarak, tanrısal bir varlık olarak saygı gördüğü dönemden kalmadır. Koruyucu bir güç taşıdığına inanılan, iyilik tanrıalarının yönetiminde bulunan bütün hayvanlar için saygı duyulur, bunların kemikleri iyilik işlerinde uğurlu işlemlerde işe yarar. Kurt kemiği de koruyucu bir nitelik taşır. Kurt en eski Anadolu dinlerinde saygı gören,uğurlu sayılan bir hayvandı. Hititlerde, Urartularda, Likyalılarda kurtun ayrı bir önemi vardır. Birtakım boyların ondan türediğine bile inanılırdı. Sonrası çağlarda, Roma ülkesine göçen bu inanç yüzünden kurt Roma ulusunun atası, Roma şehrinin koruyucusu sayıldı. Durum, Asya Türklerinde de böyledir, kutsal sayılır,büyük bir saygı görür kurt.

Karga, tavşan, doğan kemikleri pek uğurlu sayılmaz. Onlar daha çok büyü işlerinde kullanılır. Hayvanların bütün kemikleri uğurlu ya da uğursuz sayılmaz. Başkemiği, incik kemiği, oyluk kemiği, ayakbileği kemiği, köprücük kemiği önemli sayılır. Öldürülen bir hayvanın etleri çürüdükten sonra kemikleri bir yere asılırsa, o hayvan türünden olan canlılar bir daha o yöreye sokulamazmış. Mezardan çıkarılan bir insan kafası akar suya atılırsa yağmur yağar, kemik yiter, sudan çıkarılmazsa ortalığı seller sular götürürmüş.

Hayvan kemikleri tabanca kabzası, bıçak sapı yapımında kullanılır. Bu onun dayanıklı oluşundan çok, uğurlu sayılması yüzündendir. Bıçak, tabanca düşman için kullanılır. Vurucu araca güç kazandırır mış kemik. Öldürülen düşmanın (insanın) kemiğini saklamak ta insanı güçlendirirmiş. Bu yüzden *şah İsmail* ile *Rus çarı Korkunç İvan* düşmanın kafatasından şarap içermiş. Şarap bardağı yaptırmışlar mış öldürdükleri düşmanlarının kafataslarından... Öyle söylenir tarihte. Bu davranış yalnız düşmana karşı duyulan hınç, öfke yüzünden değildir. Düşman kemiğinin insandaki vurucu gücü arttırdığı inancındandır düpedüz.

Halk inançlarına göre kemiklerin geç çürümesi, bir insan yaşamını aşacak sürede mezarda kalması, ilerde ruhun, yeniden gövdeye döneceğindendir. Bu inancın da İslâm diniyle, tektanrıci dinlerle bir ilgisi yoktur. Çoktanrıci doğa dinlerinden kalmadır bu inanç ta. Ölü mezarlarına konan yiyecekler, süs takıları bunu gösterirdi eskiden. Doğa dinlerinde, ruh, arada bir gövdeye gelir girer, mezarda ölü dirilir miş. Bu yüzden ölüye, onun kemiklerine sövmek büyük bir suç sayılırdı. Kemikler de kutsaldı. Zamanla bu inancın dokusu, oyası değişmiş. Kemiklerin gizli bir değer taşıdığı inancı kalmış günümüze. Durum hayvan kemikleri için de böyledir bugün, eskiden de böyleydi. Bugün Doğu-Anadolu'da en

ağır sövgü bir insanın babasının (ölmüşse) kemiğine sövmektir. Karadeniz kıyılarında çok öfkelenen bir kimse karşısındakine “*ceddinin kemiğini s...im*” der. Bu çok ağır bir sövgü sayılır. Gün olur büyük kavga çıkar bundan. Görünüşte insana çok sığ gelen bu sövgünün özünde de eski inanç kalıntılarını bulmamak elde değildir. Kemiğin (insan kemiğinin) saygı gördüğü, önem verildiği bir çağdaki insanın silik izleri vardır bunda.

Kartalların başkemiklerinin de uğur taşıdığına inanılır. Onlarla ilaç, büyü, tütsü yapılır. Süs olarak kullanıldığı da olur. Kartal çok eski dinlerde kutsal sayılan bir hayvandı. Hititlerde gök tanrılarının buyruğunda bulunduğu inanılırdı. Bugün Anadolu'nun değişik yerlerinde, kayalarda görülen kartal kabartmaları, Selçuk Türklerindeki kartallı oylar; Roma ulusundaki kartal saygısı eski Anadolu'dan kalmıştır.

Kemiklerin yanında dişlerin de önem taşıdığını, saygı gördüğünü biliyoruz. Tütsü, büyü işlerinde kullanılan köpek dişi bunun açık bir belirtisidir. Kurt dişi, koyun dişi, yılan dişi, domuz dişi ayrı ayrı işlerde kullanılır. İlaç yapıldığı da olur.

KEDİ

Çok yaygın bir inanç vardır halk arasında. "Bir kedi öldürenin işlediği suçtan kurtulabilmesi için yedi köprü yapması gerekir". derler. Öylesine güçlü bir dokunulmazlığı vardır. bu inancın kaynağını Peygamber Muhammed'in kediye duyduğu sevgide görenler vardır. Peygamber Muhammed, günün birinde hırkasının üstünde uyuyan kediye incitmemek, uyandırmamak için hırkasının o bölümünü kesmiş, kediye dokunmamış derler. Birçok kitapta bu hikaye anlatılır, bir bakıma gerçektir de. Ancak kediye duyulan saygı daha eski çağlara kadar gider.

Anadolu'da kedi ile ilgili inançlar çok eskidir. İslâm dininden önceki dönemlerde de vardır. Hititler, Urartular kediye sever, ona karşı koruyucu bir ilgi gösterirlerdi. Oysa, bu eski inanç, bu eski hayvan sevgisi de daha eski dönemlerle uzanır. Mısır'a kadar gider. Anadolu ile Mısır arasında birtakım inançlar konusunda birleşme olduğunu biliyoruz. Yalnız en eskisinin hangisi olduğu şimdilik pek açık seçik

değildir. Mısırlılarda kedi kutsal bir hayvandır, bir totemdir. Bu inanç İ.Ö 3000 yıllarına varıyor.Yazılı kaynaklarda ise İ.Ö. 2000 ile 1500 yıllarını buluyor. Hititlerde, özellikle kaya kabartmalarında kedi resimleri görülüyor. Bugünkü kediyle ilgili inanç bize, Anadolu halkına İslâm diniyle gelmemiştir. Hititlerden gelmiştir. Onlara nereden geldiği ise ayrı bir araştırma konusudur günümüz için.

İslâm dini, birçok yönden eski Arap, Mısır, Sümer, Hind etkisi altında kalmış, onları zamanla özünde eritmiş sindirmiş. Kedi inancı, kedi sevgisi de böyledir. Kedi evcil bir hayvan olması; evde seilmeyen, yıkım getirdiği sanılan hayvanları öldürmesi yüzünden sevilir. Eski Türklerde (Asya Türklerinde) sıçgan (fare) kutsaldı, onunla ilgili bir ayadı da vardı. Bu bakımdan, bu kutsal hayvanın canına okuyan kedinin saygı, sevgi görmesi pek mümkün değildir. Mısır'da ise kedi büyük saygı görür, ona dokunulmaz, onu öldüren ceza görür, suçlu sayılır. Kedinin bir koruyucu totem olduğu, eski topluluklar arasında ona kutsallık verildiği, biliniyor. Anadolu toplumunda ise bütün çağlar boyunca kediye saygı, sevgi gösterilirdi. Müslümanlar arasında kedi için nankör deyimini de kullanılır. Bir evin başına yıkım gelir, ev ıssız kalırsa o evi ilkin kedi bırakır gidermiş. Kedi yemeğini yerken gözlerini yumarmış. Bunun anlamı, öteki dünyada onu besleyen, evinde bakan, saklayan kimseye karşı tanıklık etmek, onu suçlamakmış. Kedi, evde kalırsa, o evde de biri ölür de duyulmazsa kedi onun burnunu, kulağını yermiş. Bundan dolayı da kötü, uğursuzmuş. Bu inancın kökünde İslâm etkisi vardır. Çünkü İslâm dinine göre kedinin içtiği su ile abdest alınmaz. O su kirlenmiş sayılır. Ayrıca kedi fareleri yediği için de iğrençtir. İşte İslâm inancı budur. Bir çelişmeyi içerdiği görülüyor. Oysa eski Mısır'da kedi için böyle bir inanç yoktur. Kedi bütün davranışlarıyla bir *bütün* olarak alınır, kutsal sayılır.

İsmet Zeki Eyuboğlu

Herodotos'un anlattığına göre; eski Mısır'da kedi gibi köpek, tilki, kurt, sıçan, doğan, ibis, ayı. gibi hayvanlar da kutsaldır. Dokunulmazlıkları vardır.

Kedi ile, sıçanla, doğanla ilgili inançların Anadolu'ya Asya'dan, özellikle Türklerle geldiği savı tutarlı değildir. Bu adı geçen hayvanlarla ilgili inançlar en aşağı İ.Ö. 3000, en yakın 1500 (İ.Ö.yine) yıllarına değin gidiyor. Oysa, Türklerle (bu ad da Türkçe değildir. Türkçe'nin yapısıyla açıklanamıyor) ilgili inançların en eskisi bile İ.Ö. 1000 yılına varamıyor, birbakıma İ.Ö. 500 yılını bile bulamıyor. Buna karşılık Anadolu'da bu hayvanlarla ilgili inançların en yenisi bile İ.Ö. 1000 yılını çok mu çok aşıyor. geriye gidiyor.

Eski mısır'da kedinin ölüsünün mumyalandığı, özel bir törenle gömüldüğü gerçeği vardır. Firavun mezarlarında kedi mumyalarının bulunuşu gösteriyor bunu açıkça.

Kedi neden kutsaldır? Yalnız evcil bir hayvan olması, insanlara yakın bulunması. bu sorunun karşılığını vermeye yetmez. Çünkü kutsallık yakınlıktan öncedir. Bir nesne önce kutsaldır, sonra insana yakındır. Önce yakınlık, sonra kutsallık olmaz. İnsan ancak özünü, nedenini bilemediği bir doğa varlığına kutsallık yükler, bildiğine yüklemes. Biz, bütün canlıların, özellikle biraz yırtıcı nitelikte olanların ilk totemler arasında olduğunu biliyoruz. Totemin doğuşunda iki ayrı kaynak vardır. Biri yumuşaklık (yırtıcı, kırıp dökücü olmama. Geyik gibi, koyun gibi, at gibi, uysal olanlar) gösteren canlılar, öteki ise *yırtıcı, azgın*, insana *koruk verici* canlılar. Bunlardan birinciler koruyucu, suçsuz, arı duru varlıklardır. İkinciler ise saldırgan, ürkütücü varlıklardır. Kedi sonradan evcilleştirilmiş bir canlıdır. Onun kökeni yırtıcıdır, saldırgandır. Geyik, koyun uğur sayılır da kedi, bugün bile, sayılmaz.

Kedinin yırtıcılığı, saldırganlığı çağların akışı içinde unutulup gitmiş. Evcilleştirilince daha da yumuşak, insana ya-

kın (dokunulmaz, canı yakılmaz) bir hayvan olmuş. Onun kutsallığını yaratan korkutucu gücü zamanla yumuşamış, sevgiye dönüşmüş. İşte evcilleştirilmesi sonucu doğan sevginin de, kaynağı budur.

Kedi, evcilleştirilmesi sonucu kazandığı sevgiyi sürdürürken, onunla ilgili ilk inanç tortularını büsbütün ortadan kaldıramamış. Ona nankör denmesi bundandır. İslâm dinine sinen bu çelişik (biri sevgiye, biri kötülelemeye dayanan) inancın kaynağı da budur. Biri çok eski çağların süzgeçinden geçen, biri kedinin evcilleştirilmesinden sonra doğan, gelişen inanç.

Mısır'da olduğu gibi, Anadolu'da da kediyle ilgili inanç kalıntıları buluyoruz. Halk arasında kedinin dışisiyle birleşme zamanı olan mart ayı yalnız bahar başlangıcı sayılmaz. Sıcak günlerin, kış bitiminin geleceğini de bildirir. Bir evde yangın oldu mu ilkin farelerle kediler kaçarmış. Kedinin sıcak küllere sokulması, ocağın başından ayrılmaması, evin bekçiliğini yapması, evin koruyucusu olması demekmiş. Kedisi, köpeği olmayan bir köy evi mutsuz ev sayılır. Bu bakımdan kedi köpek sözleri yanyana söylenir. Bu Türkçe'de iki söz arasındaki ses benzerliğinde de olabilir bir bakıma. Kedinin dışıklığını örtmesi, yeri eşerek dışıklık bırakması onun yaratılış bakımından temizliğine yorulur. Gene halk arasında yaygın bir inanca göre kedi öleceğini anlayınca ortalıkta görünmez olur. Ölüsünü bile insanlardan saklamış. Ancak birdenbire ölen, öldürülen bir kedinin ölüsü görülürmüş ortalıkta.

Kedi yemeğini yedikten sonra, yemeğin bulunduğu kabı iyice yalar, bu olay da onun temizliği sevdiğine, pislikten kaçındığına yorumlanır. Bu inançlar günümüzde yaygın, değişik nitelikler taşır. Ancak bir teki bile yeni değildir, çok eski dönemlerden kalmadır.

YIKANMA

Anadolu'da yıkanma diye yaygın, yerine getirilmesi gerekli bir gelenek vardır. Bu arınmak, kirleri gidermek için yapılan yıkanma değildir. Dişi ile erkeğin sevişmelerinden, birleşmelerinden sonra uygulanan yıkanmadır. Bunun İslâm diniyle geldiği, yayıldığı sanılır. Oysa, işin gerçeği, böyle değildir. Sevişmeden sonra yıkanmanın İslâm diniyle bir ilgisi yoktur. Çok daha eski bir gelenektir.

Eski Mısır inançlarına göre; bir erkekle bir kadın sevişip çiftleştikleri zaman yıkanma gereğindedirler. Çünkü yıkanmayanların tanrılar katında suçlu düşecekleri inancı vardır. Tanrılar suları insanların arınması, sıcaklardan bunalınca serinlemesi, dinlenmesi, dinleşmesi için yaratmışlardır. Sular da belli tanrıların buyruğu, yönetimi altındadır. Dolayısıyla sular da birer tanrısal nitelik, tanrısal özler taşıyan kutsal varlıklardır. İnsanın onunla arınması, durunması gerekir. İnsan yıkanlığı sürece dincil görevini yerine getirir. Yıkanmayan, suyu ile bütün gövdesini arıtmayan bir kimsenin ruha da kirlidir. İşte bu inanç yaygındı. Eski Mısır'da Eski Anadolu uluslarında da bunun bir inanç olarak benimsendiğini biliyoruz. Ancak kökeninin hangi ulus olduğu bugün için açık seçik değildir. Suların kutsal bir varlık birer tanrı olarak saygı gördüğü her toplumda su ile yıkanmanın da gereği vardır.

Bu inanç, Mısır'dan Araplara, İranlılara geçti, yayıldı. İslâm dininin ortaya çıkışından sonra bir din gereği niteliği kazandı (*tektanrıci dinler için*). Mısır yoluyla çevre ülkelere geçen bu inanç bir süre Hellenlerce de benimsendi. Nitekim Herodotos, ünlü tarihinin ikinci kitabının 64. bölümünde bunu anlatır.

Bugün Anadolu halkınca bir din görevi, özellikle İslâm dininin değişmez kurallarından biri olarak uygulanan yıkanmanın, çok eski olduğu anlaşıyor. İslâm dini kesin ilkele-

rini kazandığı dönemde eski çoktanrıci dinlerden kalma inançları büsbütün söküp atacak güçte değildi. Bu eski inanç kalıntılarından işine yarayanları alma gereğinde kalmıştır. Bunlardan biri de yıkanmaydı. Sonradan bunun, İslâm dininin yeni bir görüşü diye yorumlanmaya başladığı anlaşıyor.

Dişi ile erkeğin çiftleştikten sonra yıkanmaması geleneğini Anadolu'da yayan Hristiyanlıktır.

İslâm dininde görülen kumla yıkanma, Arapça bir deyimle *teyemmüm*, suyun bulunmadığı yerde yapılır. Su bulunca teyemmüm bozulur. su ile yıkanma gereği doğar. İşte bundan da su ile yıkanmanın çok eski olduğu anlaşıyor. Ancak İslâm dini bu yıkanma geleneğinin sınırlarını genişletti. Erkeğin ister düste, ister kendi kendine (elle boşalma-istimna) boşalması sonucu yıkanması gereği kondu. Durum, kadınlar için de böyledir. Aybaşı olan, bir erkekle çiftleşen her kadının yıkanması gereklidir. Eski Mısır'da yıkanma dişi ile erkeğin çiftleşmesi sonunda uygulanırdı. İslâm dini bunu hangi koşullar altında olursa olsun, erkekten, ya da dışıdan boşalan dölleme, üreme ile ilgili tohumların, yumurtanın dışı çıktığında yıkanma gereği ile bağlaşımlı kılmıştır. Yıkanmayan hiçbir mümin din görevini yerine getiremez, yıkanmadığı sürece pis (cenabet), suçlu sayılır. Zamanla islâm dini yıkanmanın günlerini bile belirlemiş. Her müminin haftada bir, genellikle cuma gününü yıkanması gerekir (*dince kirlenmese bile*). Peygamber Muhammed cuma günü doğduğu için cuma gecesi evlenme, gerdeğe girme, kadınla görüşme (*çiftleşme*) uğurlu sayılır. Bundan dolayı İslâm topluluklarında. şeriat kurallarının uygulayan çevrelerde *cuma gecesi* sayılır(*evli çiftlerin sevişme gecesi*). Buna cuma gecesinin fazileti denir.

SÜNNET

Anadolu'da, özellikle müslümanlarla, Museviler arasında sünnet yaygın bir inançtır. Erkek çocuklarının, belli bir yaşa gelince erkeklik öğelerinin ucundaki deriyi kesme yüzyıllar boyunca uygulanan bir gelenektir. Bunun İslâm diniyle Türkler arasında, özellikle müslüman Türkler arasında, yayıldığı biliniyor. Ancak sünnet olayının müslümanlıkla ilgisi yoktur. İslâm dininin doğuşundan çok önceki çağlarda Mısırlılarda, daha sonra ibranilerde sünnet olayı uygulanıyordu. Bunun kadınlara uygulandığı dönemler de vardı. Afrika'da yaşayan bir takım topluluklar kadınları da sünnet ediyorlardı.

Sünnet, totem inançlarının bir sonucudur. Erkek çocuk belli bir yaşa gelince totem değiştirmede ağır bir sınavdan geçerci. Üreme organının bütün derisi soyulurdu. Sesini çıkarmayan, acıya katlanan yiğit sayılırdı. Zamanla yalnız adı geçen yerin ucundaki derinin kesilmesiyle yetinildi. İslâm dini bu çok eski inancı olduğu gibi benimsedi. Herodotos, ünlü tarihinin ikinci kitabının 64. bölümünde bu olayın Mısır'da uygulandığını anlatır.

Eski Türklerde böyle bir inanç yoktu. Eski Anadolu uluslarında da sünnetin uygulandığını gösteren açık seçik belgeler yoktur. Ancak Suriye yörelerinde , Anadolu'nun Güneydoğu kesimlerinde yaşayan Yahudilerin bu geleneği uyguladıkları, uygularken de törenler düzenledikleri biliniyor. Bu inançın eski Araplara Mısır'dan geçtiği bellidir. Ancak bir süre sonra Araplar yeni inançların etkisi altında kalarak bunu bırakmışlardır.

Hıristiyan dininde, öteki çoktanrıci dinlerde, hintlilerde, Çinlilerde, eski İranlılarda böyle inanç yoktur. Bu inanç Afrika kaynaklıdır. Arkeoloji kazılarında çıkan çıplak erkek heykellerinde Anadolu'da sünnetin uygulanmadığını görüyoruz. Eski Mısırlılar, Afrika ulusları çoktanrıci bir inanç düzenine bağlıydılar. Çocuklar sünnet edilirken özel törenler düzenlenir, çalgılar çalınır, oyunlar oynanır, içkiler içilirdi. Durum kadınlara uygulanırken de böyleydi. Eski Anadolu dinlerinde sünnetin olmayışı erkeğin de, kadının da üreme üyelerinin kutsal sayılışından dolayıdır. Fallos denen erkek üreme üyesine karşı büyük saygı gösterilir, tapınılır. Bu olayla ilgili birçok buluntu vardır elimizde. Bolluk tanrıçası *Kybele*'nin birçok memesi vardır. Bu onun doğurucu, besleyici niteliklerini yansıtan görüntüleri dile getiriyor. Anadolu tapınaklarında önemli bir yer tutan Falloslar zamanla Doğu Anadolu kesimlerine de yayıldı. Mezopotamya kaynaklı olduğu bilinen *Adonis* törenleri erkekteki dölleyici gücün yansıtılmasıdır.

Sünnet, erkek dölleme üyesinin kutsal sayılmadığı, ancak totemin kutsal sayıldığı uluslarda uygulanıyordu. Bugün sünnet edilen yerden kopan derinin toprağa gömülmesi *Adonis*'le ilgili inancın belirtisidir. Toprağın dölleneceği, ekinlerin bol olacağı inancının izleri vardır bunun kökünde. Sünnet sırasında törenler, düğünler yapılması, şerbet dağıtılması, sünnet edilen çocuklara armağanlar verilmesi eski inançların birer kalıntısıdır.

Sünnetle ilgili çok eski bir inanç daha vardır. O da dişi ile erkeğin birleşmesinin kutsal sayılışı. Eski Hindistan'da bu görev tapınaklarda yerine getirilirdi. Bugün kadınla erkeğin çiftleşmesini gösteren bir çok heykel vardır Hint tapınaklarında. Eski Anadolu uluslarında da böyle bir inancın varlığını görüyoruz. *Adonis* (*Dumuzi*) törenleri bundan ötürüdür.

ANDIÇMEK HAYVAN DÖGÜŞTÜRMEK

Andiçmek, Anadolu'da pek yaygındır. Bunun uygulanışı yöreden yöreye değişir. Genellikle andiçmeler kutsal sayılan bir varlığın adı anılarak yapılır. Andiçmek bir "yemin" türüdür.

Andiçmek, Anadolu'nun en eski uluslarında olduğu gibi İranlılarda, Araplarda, İskitlerde de vardı. Türkçe'ye Moğolca'dan geçen bu andiçme sözü bir işin, bir görevin yapılması konusunda, verilen bir söze bağlılık anlamında kullanılır. İskitler andiçerken, toprak bir kabın içine döktükleri şaraba, andiçecek kimselerin parmaklarını keserek kanlarından akıttırlar. Sonra andiçecek kimseler kabın çevresinde toplanırlar. Kabın içine bir pala, mızrak, ok, balta gibi savaş araçlarının uçlarının daldırırlar. Bunu yaptıktan sonra kabtaki şaraptan bir yudum alırlar. Kalanını andiçme töreninde bulunan ileri gelenlere dağıtırlar. Andiçmek bir din töreni niteliğindedir.

İslâm dininin doğuşundan önce Araplarda da andiçme buna benzer nitelikte uygulanırdı. Bugün Anadolu'da *kan kardeşliği* denen tören de bu niteliktedir. Kankardeşi olacakların birer damla kanı bir bardak şerbetin içine damlatılır, sonra kankardeşi olacaklar o şerbeti bölüşerek içer; birbirine sarılır, öpüşürler. Buna kardeşlik denir

Andiçme olayı ile kardeşlik olayı arasında bir bağlantı vardır. Bu oldukça eski bir geleneğin kalıntısıdır. Eski Anadolu ulusları bu tür andları birer din töreni niteliğinde gerçekleştirirlerdi. Hititler bu törenleri savaşlarda sağlanan başarılar sonucu düzenlerlerdi. Andiçmeler, genellikle bir din

görevlisinin yönetimi altında düzenlenir, gereği yapıldıktan sonra tanrılara adaklar sunular, saçılar saçılırdı.

Andiçmenin özünde biçimlenen görüşün anlamı şudur: *Kanla birlik sağlamak*. Bütün eskiçağ dinlerinde kan kut-saldır. Tanrılara saçılır, tapınaklarda bile bir yere dökülerek tanrılara sunulurdu. Kurban kanının kutsallığı bundan dolayıdır.

Eskiçağ insanların çoğunda düşman kanı içmek, etini yemek geleneği vardır. Bugün bize oldukça korkunç gelen bu davranış o çağlarda bir din inancı niteliği taşıyordu. Düşmanın kanını içmek, ona karşı duyulan korkuyu ortadan kaldırıyordu. Bunun böyle olduğuna inanıyordu eskiçağ insanı.

Kurban töreni de böyle bir nitelikteydi. Kurbanın özünde kanın taşıdığı kutsallığa duyulan saygı vardı. Andiçme de bir bakıma, bir kurban kalıntısıdır. Bugün *kan içmek, kan yalamak, kan dökmek, kanını akıtmak, kanına ekmek doğramak, kanına susamak* gibi halk deyimlerinin özünde eskiçağ inançlarının silik izleri vardır. Öyleki *kan davası* bile eskilere, derinlere gidildikçe bir totem inancını bulur özünde. *Kan davası*'nın eski geleneklere çok bağlı kalınan yörelerde sürüp gittiği düşünülürse, işin gerçeği daha kolay anlaşılır. Geleneklerin hızla değiştiği, yeni yeni durumların (inanç durumlarının ortaya çıkıp kolayca benimsendiği yerlerde kan davası, oçalma duygusu (*bir topluluk olarak*) yoktur. Andiçmek de öyledir. Geleneklere, göreneklere bağlı kalınan çevrelerde yaşar.

Anadolu'da geleneklere en çok bağlı kalınan yerler; Doğu Karadeniz bölgesi, Orta Anadolu (Konya yöreleri), Doğu Anadolu (daha çok güneye bakan iller) gibi yörelerde kan davası sürüp gidiyor.

Akdeniz kıyıları, Ege kıyıları, İstanbul yöreleri geleneklerin hızla değiştiği bölgelerdir. Buraların yerlilerinde

(*Anadolu'nun adı geçen bölgelerinden gelenler dışında*) kan davası, andiçme, kan kardeşliği gibi olaylar pek görülmez. Bu yöreler *kapalı* değil, *açık* bölgelerdir. Dışla ilgileri, ilişkileri çoktur. Bu yüzden gelenek- görenek değişimleri daha kolay oluyor. Oysa kan davasının, andiçmenin, kan kardeşliğinin yaygın olduğu bölgeler kapalı bölgelerdir. Bunların dışla, çevre uluslarla ilişkileri çok azdır, sınırlıdır. Bu yüzden gelenek- görenek değişimleri seyrek olur.

Hititlerin, Urartuların yaşadıkları bölge halklarında bugün o çağlardan kalma gelenekler- görenekler vardır. Kılık-ları, evleri, besledikleri hayvanlar, inançlar, inanç törenleri oralarda bile değişmemiştir.

Bugün Anadolu'nun özellikle Ankara, Manisa bölgelerinde horoz döğüşürme, deve güreştirme, koç döğüşürme, köpek dalaştırma gibi gelenekler vardır. Bunların ortaya para konarak yaptırıldığı da olur. Bu gelenek Anadolu'ya İ.Ö. 278 yılında gelerek Ankara yörelerinde yerleşen, Penssinus adlı ilkçağ kentini kurdukları söylenen Galatlarca getirilmiştir. Galatlar, Anadolu'ya Avrupa'dan, özellikle Balkan-larlarla Bizans üzerinde geçip gelen, kelt dili denen dili konuşan bir topluluktur. Çok savaşçı, saldırgan, kırıp dökücü olan bu topluluk belli günlerde törenler düzenler, hayvan döğüşürürlerdi.

Hayvan döğüşürmenin bir din inancı mı, yoksa bir savaş denemesi mi olduğu kesinlikle bilinmiyor. Ancak Galatların buna büyük bir önem verdikleri, bunu sürekli olarak uyguladıkları açıkça biliniyor. Bu gelenek zamanla Anadolu'nun değişik bölgelerine yayılmıştır. Koyun beslenen yerlerde koç döğüşü, deve yetiştirilen yerde deve döğüşü (ya da güreşi), Doğu Karadeniz kıyılarında (*özellikle köylerde*) köpek dalaştırma, Manisa ve Edirne yörelerinde horoz döğüşü oldukça yaygındır. Bundan da Anadolu'nun eski yerlilerinden günümüze kadar nelerin kaldığı kolayca anlaşılıyor.

DÖĞMELER

Anadolu'nun kırsal kesimlerinde, kadınların yüzlerine “*döğme*” yaptırılmaları yaygın bir gelenektir. Kadınlar bunu, derinin üzerine işlenen bir süs olmaktan çok, İslam dininden kaynaklandığına inandıkları bir inanç geleneği diye sürdürürler. Gerçekte bu gelenek çoktanrıci dinlerden özellikle “*totem*” inançlarından kalmıştır. Oysa Anadolu kadını bu tarih gerçeğini bilmez. Ona göre Peygamber'in kızı *Fatma*'yı kölesi zorla öpmüş, öpmekle de yetinmemiş, dişlemiş; yüzünde diş izleri kalmış. Bu olayın kötüye yorulmasını önlemek için, bütün arkadaşları yüzlerine dövme yaptırmışlar, böylece diş izleri örtbas edilmişmiş.

Döğmeler, gerçekte, çoktanrıci dönemlerin birer simgesidir. Kutsal sayılan varlığın simgesini gövdenin belli yerlerine işlemek ondan güç almak, onun kuroyuculuğu altına girmek diye yorumlanırdı. Bugün “*damga*” adı verilen, bambaşka bir amaçla kullanılan imler de birer kutsal belirti niteliğindeydi. Asya Türklerinin kullandıkları “*tamga*” lar belli bir kimseye özgü olan nesnenin belirtisidir, ancak bunun kökeni de bireyin bağlı bulunduğu topluluğun inandığı kutsal varlığı, “*totem*”i yansıtmadır

ÜÇ

Anadolu'nun bütün kırsal kesimlerinde üç sayısı kutsal bir içerik taşır. Bunun da çoktanrıci dinlerden kaynaklandığı bilinmektedir. Özellikle Alevi tarikatlarda üç sayısına verilen önem yaygındır. Bu inanç halk kesiminde de tutunmuştur. Üç yudum su, üç lokma ekmek ya da yemek, üç adım, üç dua (üç kulhuvallah, bir elham okumak), üç aylar (Ramazanla ilgili), üç kapı bg.

Etrüsk inançlarına göre bir ilin üç kapısı, üç tapınağı olmalıdır. Bunlardan biri eksik olursa, o ilde yıkım, bunalım, düzensizlik başgösterirmiş.

Üç sayısıyla ilgili inançlar, kavramlar deyimler yazın alanında, tasavvufta çok yaygındır. Halk arasında, uğursuz sayılan, istenmeyen bir olay karşısında üç tövbe, üç kez “*tu-uu*” diyerek yere bakmak yaygındır.

YABANADAMI

Maçka'nın dağlık bölgelerinde, özellikle sığ ormanlarda kimi geceleri, kimi de sisli, dumanlı günler, değişik sesler duyulur. Ne insan, ne de hayvan sesine benzeyen bu çığlıklara değişik anlamlar verilir, genellikle de uğursuz korkulu sayılır. Yaygın bir inanışa göre bu sesler “*yabanadamı*” denen, yarı insan, yarı hayvan yaşayışlı bir varlıktan gelirmiş.

Bu varlık, daha önceleri insanmış, sonra ortam değiştirerek yabansı olmuş, insanlara saldırır, korkulu durumlar yaratırmış.

Çocukluğumda bu sesleri, özellikle de sisli günlerde, akşam üzerleri sık sık duyar, korkardık. Korkumuz büyüklerin anlattığı öykülerden, inanılmaz olaylardan kaynaklanırdı. Yabanadamı büyüü, usla anlaşılıp anlatılmaz bir varlıkmiş. Cinlerle, perilerle, daha bilinmeyen gizli güçlerle konuşur.söyleşirmiş. Genellikle de güzel kızları, genç güzel kadınları çok severmiş. Şimdi anımsadığıma göre onun sesi baykuş sesiyle geyik sesi arasında, değişik bir sestir. Yabanadamı gören olmamış, büyümüş, bütün anlatılanlardan, birbirinden aktarılmış, eklene eklene çoğaltılmış öykülerdi. Çocukları uyutmak için " *uyumazsan yabanadamı getir seni kaçıtır*" diye korkuturlardı. Kimilerinin anlattıklarına göre yabanadamı yüksek ağaçların üzerinde yaşayan, gövdesi çok kıllı, kara, aşırı güçlü, iri kıyım, görkemli bir yaratıkmış. İnsan gibi davranır, sever-sevişirmiş. Maçka'nın Ağralaksa Yaylasında, yabanadamının kaçırıp gebe bıraktığı, ondan çocuğu olmuş kadınların varlığı da ileri sürüldü.

Bir söylentiye göre yabanadamı ormanların koruyucusuymuş, kimi hayvanları sever; özellikle geyikleri, karacaları, bekler, gözetirmiş. Çiğ et yer, yabansıl yemişleri devşirir, yaban balı toplar geçinirmiş. Ancak sayısı pek azmış, büyük ormanlarda bile sayıları birkaçı geçmezmiş. Yabanadamının dilinden anlayanlara dokunmazmış. Kimilerine göre Rumca, kimilerine göre de bilinmeyen bir dille söyleşirmiş. Onunla ilgili söylentiler, inançlar, öyküler bugün bile Maçka yörelerinde yaygındır.

İL - KÖY İNANÇLARI

İnançların çoğu halk belleğinde yaşayan düşünce varlıklarıdır. Burada *Halk İnançları* diye bir bölüm ayırmanın nedeni bunların halk yaşamını etkilemeleri, günlük yaşamda bile uygulanmalarıdır. Yoksa bu tür inançlarla öteki inançlar arasında öz bakımından bir ayrılık, karşıtlık yoktur. Kentlerde ekin ekmek, harman savurmak, çayır biçmek, yaylalara çıkıp yazlamak geleneği olmadığı için, daha çok köy toplumunun dilinde yaşayan inançları kentte yaşayan topluluklar bilmez, uygulamaz. Burada halk inançları diye toplanan inançlar köy yaşamını, tarımı, yaylacılığı ilgilendiren inançlardır. Onlara bu yüzden halk inançları denilmektedir. Gerçekte bütün inançlar, ister köyde, ister kentte olsun halk inançlarıdır. Anadolu'nun okumamış; yalnız kulaktan kulağa aktarılan geleneklerine- göreneklerine göre yaşamını düzenleyen toplulukları, çokluk köylerde barınır. Tarımla, hayvancılıkla geçinir. Kent yaşamına uzak kalan bu toplulukların inançları da değişmemiş, yozlaşmamıştır bir bakıma. Oysa kentte, yaşayan toplulukların inançları çokluk kent yaşamına uyar, uydurulur. Onlar daha kolay değişir. Kent aydınları, kent toplumu gibi kolay değişir, yabancı dönüşümlerin etkisi altında kalır. Bugün, evinin bir kıyısında sakladığı çiçeği, bir süs bitkisini güneşin, ayın, yıldızların devimlerine göre aşıl原因, sulayan, gübreleyen, bakan aydın kentli yoktur. Oysa köyde, şu aydınlarının *halk* dedikleri, insan topluluklarında tarımla, bahçe işleriyle ilgili bütün eylemlerde, çalışmalarda gök varlıklarının hareketlerine büyük önem

verilir. Köylü tarımla ilgili işlerini bu gök varlıklarının devimlerine, durumlarına göre yoluna koyar. Bu bölgede yer alan inançlara köy inançları demek daha doğru olabilir. Burada dizilen inançları, birinci bölümdeki açıklamalardan ayırmak için böyle bir kesimlemeye gidilmiştir. İsteyen bunlara *köy inançları* da diyebilir.

Kent inançları da vardır, ancak bunlar, yukarıda da belirtildiği gibi, pek salt değildir artık. Çoğu, bugün için tektanrı-cı dinlerle ilgilidir. Burada görülen inançlar ise çoktanrı-cı dönemlerden, doğa dinlerinden kalma inançlardır. Anadolu'nun İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Konya, Bursa gibi il-lerinde görülen inançların çoğu İslâm dininin, şeriat ilkeleri-nin etkilerini taşır. Buna bir de sünnî tarikatların (*daha çok kentlerde yayıldıkları için*) etkisini katarsak şeriatın ne denli ağırbastığı (kentlerde) daha kolay anlaşılır. Sözgelişi, köylerde mum yakma, mum dikme, ölülerden yardım isteme geleneği pek yoktur. Bir bakıma köylerde *yatır, evliya, er-miş* bile pek seyrek görülür. Bu gibi (*şeriatla ilgili*) inanç-ların sokulduğu köyler çoklukla kentlere yakın, kent insan-larıyla daha içli dışlı olan köylerdir. *Köyün delisi şehre inince veli olur*. Köylerde tutunamayan birtakım sapkınlar, tanrı ile konuştuğunu ileri süren ermişler (?) ancak kentlerde barınır. Burada açıklanması gereken önemli bir konu vardır. O da geçim, üretim-tüketim bakımından *ağaya bağlanan* toplulukların durumunu göz önünde bulundurmaktır. Özellikle Doğu Anadolu kesimlerinde yoksul toplulukların *ağalara* olan bağlılığı bir inanç, bir din etkisi taşımaz. Onun kökeninde üretim-tüketim olaylarının izleri vardır. Doğu Anadolu'da yoksul bir tekkenin, yoksul bir tarikatın köylüle-ri etkisi altında bulundurduğu görülmemiştir. Bütün tarikat öncüleri, önderleri varlıklı kişilerdir. Bu tür olayların özün-de kökleşen inançlar da İslâm dininin, şeriatın etkisiyle ge-lişmiştir. Sözüngelişi, Karadeniz kıyılarında büyük toprak a-

ğaları yoktur. Varlıklı, köylere dal budak salmış, büyük toplulukları etkisi altına almış tarikatlar, tarikat uluları, şeyhler, veliler de pek yoktur o yörelerde.

Doğu Anadolu'da ise bütün şeyhler, ağalar İslâm dinine, şeriat inançlarına sıkı sıkıya bağlıdır. Öyle ki görünüşte alevi eğilimli olan tarikatlar bile Doğu Anadolu'da sünnî inançların derin etkisi altındadır. Ancak Anadolu'da gerçek alevi tarikatlar bunun dışında kalıyor. Aşağı yukarı bütün toprak ağaları mezhep bakımından sünnî inançlarına, ilkelerine bağlıdır.

Aysız tütün ekilmez. Bu inancın tarımla, tütün dikmekle ilgisi açık. Tütünün Anadolu'ya ortaçağdan sonra gelmesine bakılırsa, pek eski sayılmaz. Ancak Ay'la olan ilişkisi onun çok eski çağdan kalma olduğunu, tarım işlerinde önemli etkisi bulunan ay devinimlerinin sonradan tütün dikimine de uygulandığını gösteriyor. Bunun İslâm diniyle uzak yakın bir bağlantısı olduğu düşünlemez pek.

Aysız pates dikilirse ince olur inancı da öyle. Patates, Anadolu'ya çok sonraki çağlarda geldi. Tarımla ilgili bir bitki olduğu için eski inanç ona da uygulanıverdi. Bunun da İslâm diniyle ilgisi yoktur. Asya inançlarıyla da ilgili değildir. Asya Türkçe'sinde *patates sözü* yoktur. *Karadiken aldanmaz.* Bu, köy inancıdır. Karadiken denen dikenli ağaç ancak köylerde, Karadeniz kıyılarında olur. Kentliler bunu bilmez. Bu ağaç sıcaklar başlamayınca, bahar iyice gelmeyince tomurmez, çiçeklenmez. Kış ortasında biraz sıcak olsa, birtakım bitkiler tomurur. Havalar soğuyunca çiçeği solar, bir daha çiçek açmaz, yemiş vermez. Buna halk dilinde bitkinin sığa *aldanması* denir.

İsmet Zeki Eyuboğlu

Doğanın bu bitkiye verdiği özellik, halkın sıcakların, baharın gelip gelmeyeceğinin belirlenmesine yardımcı oluyor. Öyle ki ekin ekmede bile bu ağacın (Karadikenin) durumuna bakılır çokluk.

Gece bir kapla dışarı su dökeni periler çarpar. Bu inancın kökü çok, pek çok derinlerdedir. Kötü cinlerin geceleri dolaştığını, insanlara yıkım getirmek için olanak aradıklarını bildiren eski çağlara, çoktanrıci dinlere değin gider. Burada kentle köy eş düşüncede birleşiyor. İnancın köyden mi kente, kentten mi köye indiği pek bilinemiyor. Ancak bugün daha çok köy inançları çevrelerinde tutunuyor, uygulanıyor. Yukarıda köy inançları ile köy yaşamı arasında sıkı bir bağlantı bulunduğu belirtilmişti. Bu bağlantı yaşama koşullarından ileri geliyor. Köy topluluğu daha çok inançlarıyla yaşar. Yaşamını onlarla düzene koyar derken, köyün toplumsal yapısını, kuruluşunu göz önünde tutmanın gereğine inanılmaktadır. İnançlar, köy yaşamının kimlik belgeleri durumundadır. İyi bir araştırmacı inançlara dayanarak köy yaşamının düşünce evrenini, düşünce kuruluşunu kolayca aydınlığa çıkarabilir. Bu kolaylık inançların somutluğundan doğuyor. Bir toplum neye çok önem verirse inançları da o düşünce çevresinde dizilir, yoğunlaşır. Öyle ki köylü tarlasında çalışırken evlenirken, evini düzenlerken, giysisini giyerken inançlarına göre davranır. Köylü kentliden daha çok inanç varlığı durumundadır.

Köylü, *aysız ormana gidilmez*, der. Bu inancını uygular. evinin yapımı için gerekli ağacı aylı bir zamanda (ayın doğduğu gecenin gündüzünde) keser. Köy inançları yaşama bağlı olduğundan kolay kolay değişmez, ancak yaşamla değişir. Bu yüzden, eski çağdan kalma inançlar çokluk köylerde sürer gider. Anadolu köylerinde, özellikle tarım alanında,

büyük yaşam değişimleri görülüyor. Birçok yerde yapılan gündüz tarımı ile Hititler çağındaki tarım arasında büyük bir değişme olmamış. Öküz, at, katır eskiçağda olduğu gibi bugün bile bir tarım aracıdır. Buğday, arpa, dövme dibekleri eskiden olduğu gibi bugün bile vardır. Köy evlerinin biçimi, kuruluşu, özelliği; eskiçağların geleneklerini-göreneklerini sürdürüyor.

Durum, giyim konusunda da böyledir az çok. Evlenmeler, yakınlıklar, *(evlenme yoluyla kurulanlar)*, kan yakınlıkları, onlarla ilgili inançlar, gelenekler eskisi gibidir günümüzde de. Bugün Anadolu yörelerinde, özellikle Van, Hakkari, Ağrı, Bitlis, Muş yörelerinde görülen giyimlerle Hitit giyimleri arasında, aradan uzun bir zamanın geçmesine karşılık, önemli bir değişme, çağıma göre göze batır bir gelişme olmamıştır. Bu yörelerde bugün sürdürülen inançlar *(daha çok tarımla ilgili olanlar)* Hititlerde, Urartularda da vardır. O eskiçağ uluslarında da tarım gök tanrılarının *(tarımla, bollukla ilgili işlere bakan tanrılarının)* yönetimi altında yapılır. Tarımı koruyan, ekinleri, bitkileri geliştiren, olgunlaştıran tanrılar vardı. Ay, güneş tanrıları bu türden tanrılardı. Durumun bugün bile değişmediğini, ay, güneş, gibi gök varlıklarıyla ilgili inançlardan anlıyoruz.

Köy inançları *(halk inançları)* Anadolu toprağı üzerinde en eski çağlarla günümüzü birbirine bağlıyor içten içe, özden öze. Anadolu'nun, düşünce bakımından, gerçek tarihi inançlarla örülmüştür diyesim geliyor.

HALK İNANÇLARI

-A-

- Ay yeniye geçmeden tohum ekilmez
- Ay yeniye geçmeden tarla biçilmez.
- Aysız ağaç kesilmez, kesilirse dayanmaz, kereste olmaz.
- Akşamdan tırnak kesilmez.
- Akşamdan sakız çiğnenmez.
- Akşamdan soğan yenmez.
- Aysız diş çekilmez.
- Aysız tarla gübrenmez.
- Aysız yaylaya çıkılmaz.
- Aysız yayladan inilmez.
- Aysız çayır kesilmez.
- Ayakta su içilmez.
- Aysız ormana gidilmez.
- Aysız soğan dikilmez.
- Ay kesiminde tarla ekilmez.
- Ay kesiminde çayır biçilmez.
- Ayak kaşınınca yolculuk var demektir.
- Aysız tütün dikilmez.
- Aysız patates dikilmez, ince olur.
- Ay eskisinde kabak dikilirse verimli olur.
- Ay hilal halinde iken iki ucu aşağı olursa o ay yağmurlu, yukarı olursa kurak olur.
- Aybaşı evlere girilmez.
- Aysız fidan dikilmez.
- Aysız aşı yapılmaz.
- Aysız buğday ekilmez.

- Aysız kuluçka oturtulmaz.
- Aybaşlarında çorap örülmez, dikiş dikilmez.
- Ağustosun yedisinde tarlaya giren adam çarpılır, kurur.
- Aralık ayı "ağabeyimden korkmasam tencereyi ocaktan doldururum" dermiş.
- Ay kesiminde tarladan mısır koparılırsa, geri ka-lan-ları porsuk yer.
- Aç gözlü adam bir şeye bakarsa nazar değer, baktığı hayvansa çatlar.

-B-

- Bahar kabak çiçeği ile gelir.
- Bir kadın iki erkeğin arasından geçerse çocuğu olmaz.
- Bir adam gurbete gidince, arkasından eve girilmez.
- Bir erkek iki kadın arasında geçerse sözü geçmez.
- Bir çocuk kırkılancaya kadar o eve akşamdan ateşsiz girilmez.
- Bir evden bir eve yemek kaşığı verilirse insan fakir olur.
- Bir adamın üstünde dikiş dikilirse kısmeti bağlanır.
- Bir erkek iki kızın arasında geçerse köse olur.
- Bir yılını öldürüp ağaca asınca yağmur yağar.
- Birisinin su döktüğü yere su döken (işeyen) onun sevdasını alır.
- Bir yılanmamış çocuk, iki cenabet arasından geçerse üzerinde yara olur.
- "Bismillah"demeden yemek yiyen doymaz.
- Bir çocuğun bezleri yabani ağaca asılırsa, çocuk yabani olur.
- Bir yarasayı canlı tutup horoz sesi gelmeyen bir yerde yakmalı, sonra kemiklerinden bir tılsım yapıp sağ kolu-

na bağlamalı. Bunu yapan adama hem mermi işlmez, hem de ona kimse kötülük yapamaz.

- Bir yola giderken geri dönüp bakmak iyi değildir.
- Bıçakla ekmek kesilmez.
- Bir kadın aş yerken neye bakarsa çocuk ona benzer.
- Bir kimse gece kapıdan dışarı "bismillah" demeden çıkar veya "destur" demeden su dökerse ya çarpılır ya da başına başka bir yıkım gelir.
- Bir kimse evinden çıkıp gurbete giderken o günü ev süpürülmez.
- Burun kaşınınca hakkında dedikodu oluyor demektir.
- Bir adamın sağ avucu kaşınırsa ona para gelir, sol avucu kaşınırsa elinden para çıkar.

-C-

- Cami duvarına işeyen çarpılır.
- Ceviz ağacının gölgesinde yatan beceriksiz, başarısız olur. Bu yüzden ceviz ağacı pek uğurlu sayılmaz. Bundan başka, ceviz ağacı gölgesinde yapılan işlerin hepsini resim gibi işler, biçildiğinde bütün gizlilikleri açığa vururmuş. Ceviz urlarında görülen belirtiler bu yüzden miş.
- Cuma günü toz dışarı atılmaz.
- Cuma akşamı ana rahmine düşen çocuk ilim sahibi olur.
- Cumartesi günü çamaşır yıkanmaz.
- Cuma gecesi sabaha karşı doğan çocuğun rızkı bol olur.
- Cuma akşamı soğan yenmez.
- Cuma günü örgü örülmez, insan kismetini yitirir.
- Cuma akşamı tırnak kesilmez, insan gözden düşer.
- Cuma günü evdeki çöpler dışarı atılmaz.

-Ç-

Çingene ile yatan, sevişen, bir insanın (müslümanın) arınması için bir tuğlaya basarak o tuğla eriyinceye değin yıkanması gerekir, yoksa cunubluğu gitmez.

- Çingene kadını ile yatan erkeğin kırk gün yıkanması gerekir.
- Çakal uluyanda (erkek çakal) yere türkümek gerek, yoksa insanın başına bir yıkım gelir.
- Çakallar ulumaya başlayınca hava açacak, gün güneş olacak demektir. (Başka bir inanca göre yağmur yağarmış).
- Çorap giyerken ayağını kibleye karşı uzatmak iyi değildir.
- Çorap örkerker boğazdan başlamalı, yoksa dayanmaz.

-D-

- Diş çıkaran çocuğun dişi dama atılıp, "ey karga bu dişimi al, bana koyun dişi gibi beyaz, köpek dişi gibi sağlam bir diş ver" derse çıkacak diş sağlam olur.
- Diş çıkınca onu kimsenin görmeyeceği bir yere saklamalı (gömmeli), yoksa insan için iyi olmaz.
- Dolu ilk düştüğünde, insan birkaç tane yutarsa iyi gelir, sağlığa yararlı olur.
- Duvar dibinde uyumak insana iyi gelmez, çarpılır.

-E-

- Elleri diz üstünde kavuşturmak, parmakları birbirine geçirip el bağlamak iyi değildir.
- Elin parmakları çatırdarsa iyidir, insanın sağlıklı olduğunu gösterir.
- Ekmek kırıntıların yere atmak, ayakla çiğnemek suçtur. Evin bereketi kesilir.
- Ekmekle oynayanın ekmeğiyle oynarlar(birinin ekmeğini kazanmasına, geçimini sağlamasına engel olmak insanın başına yıkım getirir. Sonunda o da ekmeksiz kalır).

- El emeği, alın teri insanı mutluluğa kavuşturur.
- Elin (sağ elin) içi kaşınınca para gelir, sol elin içi kaşınınca para gider demektir.
- Eli açık olanın, alını da açık olur. Eli sıkı olanın dostu az, düşmanı çok olur.
- Elbise giyildikten sonra üstte dikilmez, insanın rızıkı bağlanır.
- Ekin ekili tarlada işenmez, kadınla sevişilmez. Yoksa ekinler kıt olur, bereketi kesilir.
- Ekin savrulurken harmanın içinden geçilmez, geçilirse harmanın bereketi azalır.
- Ekin ekmeye, ekin biçmeye giden kimselerin önceden yıkanması, abdest alması uğur getirir.
- Evin içi temiz olmazsa oraya melekler, değil şeytan gelir. Böylece o evde mutluluk olmaz, tatsızlık geçimsizlik olur.
- Evi temiz olanın içi de temiz olur. Evi pis olanın içi de pis demektir. Böyle evlerden uzak kalmalı.
- Elden tutanın elinden tutarlar. Başkasının elinden tutmanın elini tutan olmaz.
- Elleri göbeğin üstünde kavuşturmak doğru değil, insanın kısmeti bağlanır.
- El yıkanırken önce sağ elden başlamalı, uğurludur. Sol elden başlamak iyi sayılmaz.
- El uzatırken, birine bir şey verirken sol elle değil sağ elle vermeli. Sol elle verilirse saygısızlık olur.
- Evde konuk varsa oraya izin almadan gidilmez. Evde konuk üstüne konuk olması doğru değildir.
- Eşek anırınca Allah'a sığınmalı. Eşek sesi insanlara uğurlu gelmez pek.
- Eşek sütü boğmacaya iyi gelir. Çocuğa bildirmeden içirmek yararlı olur.
- Eleği, ağzı duvara gelecek biçimde asmalı. Ağzı değilde arkası duvara gelirse onunla elenen unun bereketi kalmaz.

- Evinden konuk kovan kendi rızkını azaltır. Çünkü konuk eve kendi rızkıyla gelir.

-G-

- Gece bir kapla dışarı su dökeni periler çarpar.
- Gökkuşağının altında kız geçerse erkek, erkek geçerse kız olur.
- Gece aya, yıldızlara karşı tükürmek, işemek insanın başına yıkım getirir.
- Güneş batarken iş yapılmaz, çorap örülmez, dikiş dikilmez.
- Güneşe karşı tükürmek, işemek, sövmek uğursuzluk getirir.
- Gün batarken uyuyanın ömrü kısalır.
- Gün dönümünde tarlaya girilmez, düğün dernek yapılmaz.
- Güneş tutulacağı zaman hayvanlar korkudan bağırır, güneşin tutulacağının önceden sezer.
- Güneş güzele vurur (Güneş güzeli sever, güneş güzele gelir).

-H-

- Hıdrellez günü dikiş dikilmez, yaş kesilmez, dal kırılmaz. Bunlar yapılsa, yeni doğacak ne varsa anasının karnında Hıdrellez Eğrisi olur.

-İ-

- İnek doğurunca eve ağır bir şey alınır ya da ağır bir şey havaya kaldırılırsa ineğin sütü kesilir.
- İnek ilk yavrusunu doğurduğu zaman onun ağzı evden çıkarılmaz, sonra ineğin sütü kesilir.
- İneğin sütünü yere sağlamak iyi değildir, hayvan hastalanır.
- İlk yaylaya çıkışta sığırların ortasından bir yabancı geçer-

İsmet Zeki Eyuboğlu

se sığırlar yüklü olmaz, kısır kalır.

-K-

- Karadiken aldanmaz (sıcaklar başlamayınca çiçek açmaz).
- Kapının eşiği üstünde oturan iftiraya uğrar.
- Kurtlar uluyanda inekleri yemesinler diye gökten ağzlarına yiyecek düşer.
- Kediye öldüren bir kimsenin gınahtan kurtulması için yedi köprü yapması gerekir, yoksa cehennemde yanar.

-M-

- Mezarlığı parmakla işaret edenin parmağı kurur.
- Martın birinci günü eve dışardan kimse giremez, girerse buzağılar ölür.

-O-

- Ocak ayının birinci günü görülen kimse sana gelişirse o yıl iyi yaşarsın, gelişmezse hasta olursun.

-S-

- Salı günü çamaşır yıkanmaz, yıkanan çamaşırı giyen onu üstünde kirletemez ölür.
- Sacağayı ocakta boş bırakılırsa o evde ölü suyu kaynar.
- Salı günü yolculuk iyi değildir.
Salı günü doğan çocuklar kan dökücü olur.
- Salı günü düğün olmaz.
- Salı ve cuma günleri kuluçkaya oturtulmaz.

-T-

- Tencerede su boşuna kaynarsa düşmanlar çoğalır.
- Tarlada zina yapılırsa bereket olmaz.

-Ü-

- Üzümün tanesini, karpuzun sap kısmındaki kabuğunun için yiyenler yetim kalır.

-Y-

- Yolda su dökülürse (işenirse) yağmur yağar.
- Yarım çay içen bir kadın dul olur.
- Yaz yağmuru uğurludur, uzun sürmez.
- Yağmur yoksulun tarlasına, zenginin ocağına yağmalı.
- Yolda giderken tükürmek iyi değildir, insanın başına bir iş açar.

-Z-

- Zeytin kutsaldır, Peygamber orucunu bir zeytin yiyerek açarmış.

Gerçekte zeytin, İslâm öncesi Arap toplumunda kutsallık taşıdığına inanılan bir nesneydi. Aşağı yukarı, bütün doğu Akdeniz uluslarında zeytin kutsal bir bitki olarak nitelenir.

Anadolu'da yaygın olan bu inanç, İslâm dininin boyasına bürünmesine karşılık, köken olarak ilkçağın çoktanrıci dinlerine bağlıdır.

YEDİLER

YEDİLERİN YERİ

Sayıların kutsallığı Anadolu'nun evren anlayışı, yaşama koşullarıyla sıkı sıkı ya bağlantılıdır. Ancak , bu bağlantıya dayanılarak bütün kutsal sayılar Anadolu kaynaklıdır da denemez. Yedi sayısı ile ilgili örnekler okununca birçoğunun Anadolu'ya dışardan geldiği görülecektir. Yedi ile bağlantılı inançların hepsinin değilse de birçoğunun Anadolu kökenli olduğu, birçoğunun da Anadolu'da yaşayan değişik inançlara bağlı topluluklarca benimsenip yaşatıldığı kuşkusuzdur.

Yedinin kutsal bir nitelik taşıdığı inancı Anadolu ile O'nun komşularıyla olan ilişkilerinde ortaya çıkıyor.

Mısır, Sümer, İran, Akat, Hint, Hitit, daha sonra Yunan, Roma uluslarının düşüncelerinde yedinin ayrı bir önemi, bambaşka bir yeri vardır. Bu sayının taşıdığı kutsallık olaylarla, törenlerle sözün kısası yaşanan gerçeklerle kökensel, kentsel bir ilişki içindedir. Bu ilişkinin soyut inançlardan oluştuğu söylenemez. Olayın kaynağında doğayla insan arasındaki yaşam bağlantısı vardır. Bunu, güncel olayların akışı içinde, insan davranışlarını, eylemlerini etkileyen inançlardan anlıyoruz. Olaya, duygusal değil de bilimsel bir tutumla yaklaşılsa, doğada, yedinin, bu yedi sayısı ile ilgili inançların kurduğu bağlantı ilkin Sümer uygarlığında çıkıyor ortaya. Bugün için en eski olarak bu Sümer İnançlarını biliyoruz, belgeler şimdilik öyle gösteriyor. Onlardan sonra Mısır ile Hititler geliyor.

Yedi sayısına dayanan inançların zaman zaman Anadolu'da toplandığı açıkça biliniyor. Bugün köy yaşamında yedinin ayrı bir yeri, ayrı bir değeri vardır sayı olarak. Genellikle kutlu, uğurlu sayılır yedi. Bunda yaşamın da önemli bir etkisi olsa gerek. Çocuk dişlerinin yedi yaşında çıkması,

yedi yaşın çocuk yaşamında bir dönüm çizgisi olması etkilidir bunda.

Sözgelişi; *yedi kat gök* inancı Eski Babilde, Sümerlerde, Anadolu uluslarında vardı. *Yedî kat yerinaltı inancı* da öyle. Sümerler yerin yedi kat olduğunu söylüyorlardı. Bu inanç sonradan Anadolu'ya geçerek oradakilerle karışıp kaynaştı ortaya yeni bir bütün çıktı.

Birtakım kavramları, onların içerdiği inançların doğuşunda uygarlıkların, uygarlık aşamalarının etkisi vardır kuşkusuz. Bir uygarlık düzeyinde bilinmeyen kavramla o uygarlığın ilgisi ilişkisi yoktur. Sözgelişi; Grekler, uzun bir süre *sıfır* değerini bilmiyorlardı. Bu yüzden onların düşüncesinde *sıfır* ile gösterilen *ondalık* sayı değerleri kavramları yoktur. Durum Lâtinler için de öyledir. Lâtin sayı düzeninde sıfır , onunla ilgili değer çizelgesi, değer dizisi yoktur. Sıfır nedir bilmez Lâtin düşüncesi. Bu sıfır değeri Doğudan batıya geçmiştir.

Bunun gibi yedi sayısı ile ilgili inanç düzeninde görülen birtakım kavramların Batı'da bulunmayışı, bu sayı değerine bağlanan inançların başka bir yerden oraya göçtüğünü gösteriyor. Peki nereden gidebilir Batıya bu yedi sayısına bağlanan inançlar? O çağlarda, Doğu'dan, Anadolu'dan, Sümerlerden daha ileri uygarlık düzeyinde olan bir yer bilinmiyor (burada Doğu derken Anadolu ile komşuları gelir göz önüne).

Bugün, Anadolu halkının dilinde yedi sayısı ile ilgili sayısız inanç vardır. Halkın türkülerine bile girmiş, işlemiş bu yedi sayısının taşıdığı inançlar. Halk yedi sayısına dayanarak, birçok inançlar türetmiş deyimler yaratmış, bilmece uydurmuş. Yedi delikli tokmak (baş) gibi.

Halk inançlarının çoğu belli bir düşüncenin zamanla anlam değiştirmesinden doğmuştur. *Yedi kat yerin dibi ne girmek*'in özünde gizlenen anlam böyle değildi çok eski-

den. Yalnız yerin yedi kat olduğu söyleniyordu. Halk düşüncesi zamanla ondan bir kargış türetmiş, eski anlamı unutulmuş artık *Yedi yerden yamalı* deyimini bir giysinin eskiliğini, yıpranmışlığını bildiriyor. Oysa, eskiden böyle bir deyim de yoktu. Giysi yedi yerden yamalı mı gerçekten? Değil, sekiz, dokuz yamalı da olabilir, belki üç yamalı da. Önemli olan *yedi*'nin bir düşünceyi anlatmak için deyimleştirilmesidir.

Halk yalnız *yedi kat gök* diyor. Bunun gökte bulunan yedi gök varlığını yansıttığını bilmiyor, düşünemiyor bile. Yine halk *yedi iklim* diyor. Bu yedi iklim'i bilmiyor, adlarını sayanıyor, saymayı da geçirmiyor içinden. Oysa değerli bir ortaçağ bilgini olan İbn Haldun (Öl. 1406) "mukaddeme" adlı yapıtında birinci ciltte, bu yedi iklimi çağının bilim verilerine göre uzun uzun anlatır. Halk yalnız yedi iklim der, onunla belli bir düşünceyi, kendine göre gerekli yorumu yapar. Yedi deniz (derya) nerededir, nedir, gerçek midir? Bunu da düşünmez. Divan ozanı bile susuzluğunu anlatmak için halk diliyle konuşur, ondan esinlenir. Yedi deryayı içmek'ten sözeder.

Yedi sayısı, halk inançlarına birtakımlarının ileri sürdükleri gibi edebiyat yoluyla girmemiştir. Yazında geçen yedi sayısı ile deyimler kavramlar, daha çok çağın anlayışına göre bilimsel bir nitelik taşır. Halk yediği bir anlatım arası olarak kullanıyor. Bir güçlüğü anlatmak için *yedi dereden su getirmek*, ya da *yedi mahalleyi başına toplamak* (yaygarayı anlatmak için) deyimlerini türetiyor. Bu deyimlerin türetilmesinde yedi sayısının sonradan unutulmuş kutsallığının gizli bir etkisi vardır, halk bunu bilmiyor. Onun için önemli olan düşündüğünü anlatmak, içinden geçeni söylemek.

Bir insanın kötülüğünü dile getirmek için *yedi başlı yılan* diye halk adamı bunun çok eski inanç varlığı olduğunu

nu, birer *devi* anlattığını bilmez, düşünmez bile. Halk *yediye gider* de yedinin neden bu deyimde kullanıldığını araştırmaz.

İşte bu gibi düşünce varlıkları okumakla, yazınla değil, yaşamdan sağlanan deneylerle sınamalarla, gelenekleri- görenekleri, inançlarını sözsüz yaşamakla öğreniyor, gördüğü gibi uyguluyor.

Eskiler *yedi bilge* der dururlardı. Felsefe kitaplarında, tarihlerde boyuna söylenir durur bu yedi bilge. Onun daha önce Sümerlerde olduğunu, yeraltı *yedi bilge*'nin bulunduğunu, bunların zaman zaman yeryüzü insanlarına doğruluk, insanlık öğrettiklerini kim biliyordu dersiniz ? Eski Grek. Lâtin bilgeleri, bilginleri biliyorlar mıydı? Bilseler yazarlardı. Durur muydu ilkçağın ünlü Homeros'u, Herodotos'u onları söylemeden, durmazdı besbelli.

Tektanrıci dinlerde görülen yedi sayısı ile ilgili bütün kavramlar çok tanrıci dinlerden kalmadır. Cennet de, Cehennem de yedi eski çağdan öğrenen bir anlatımın özünü taşır (yedi sayısı ile ilgisi bakımından). İslâm dininde geçen, yedi ile bağlantılı olan, bütün kavramlar daha önceki dinlerden geçmiş düşünce varlıklarıdır. Bunların (dinde yer alanların) *pek azı halk düşüncesinde* benimsemişti.

Halk, yedi sayısını birkaç anlamda kullanır. Biri bir olay, bir duyguyu abartmak için. *Yedi yıllık verem* deyiminde olduğu gibi. Öteki sövme , yeme gibi bir tutumu açıklamada. “ yedi ceddini..,” “yedi sülaleni..” deyimlerinin içerdiği anlamda. Bunların dışında, başkalarından özellikle az çok okumuşlardan, duyarak öğrendiği yedi ile ilgili kavramlar vardır. Bunları da gelişigüzel kullanır. Ancak gerçek anlamını bilme. *Sesi yedi kat göğe çıktı*. Bu da bir olayı abartarak söylenmiştir yedikat gök'ün ne olduğunu bilmeden, düşünmeden.

Anadolu'da halk dilinde de okumuşlar dilinde de geçen

yedi sayısı ile ilgili inançların iki büyük kaynağı vardır.

Biri günlük deneylerle, yaşamla edinilen, öteki okumakla öğrenilen. Yaşamakla edinilenler birer deyim niteliğindedir, okumakla öğrenilenlerin özünde az da olsa biraz bilgi, bilim kokusu duyulur. Okumuşların dilinde geçen yedili kavramlar daha çok bilimseldir. Özellikle Divan yazınında tasavvufta geçen yedi ile ilgili deyimler belli bir öğretim, öğrenim çabasının sonucudur.

Anadolu kaynaklı olmayan yedi sayısı ile ilgili deyimlerin, kavramların iki ayrı geliş yolu vardır. Biri uluslar arasındaki karşılıklı kaynaşmalar, *inanç çözümlenmeleri* sonucu, öteki yazın yoluyla, okuyup öğrenmekle. Ortaçağ'da Anadolu'ya, halk diline girdiği sanılan birçok deyim geliş yolu yazındır, bilimdir. Tasavvuf, dinle ilgili olanlar bu türdendir. Ancak, tasavvuf deyimlerinin, eski astronomi (heyet) astroloji (yıldızbilim) deyimlerinin çoğu Anadolu kaynaklıdır. *Yedi uyurlar, yedi gezegen, yedi kat gök* deyimlerinde görüldüğü gibi. Bunların çoğu yeni *Eflatuncu* felsefeyle içten bağlantılıdır. İran'dan geldiği söylenen bu tür deyimlerin kaynağı İran değildir. İran'a Ortaçağ başlarında geçmiş bu deyimler. Eski İran düşünçesinde böyle bir deyim bolluğu bilmiyoruz. Firdevsi'nin şiirlerinde geçen yedi ile ilgili deyimler birer ortaçağ deyimidir. Düşünce varlığıdır, onların İran'la ilgili bir yanı yoktur. Durum Arap uygarlığı için de öyledir. Eski Yunan'da, Latinlerde *sıfır* değerinin bulunamayışı, bilnemeyişi gibi Arap düşünce evreninde, bir Arap yaratması olarak, yedi ile bağlantılı kavram, deyim bilinmiyor. İslâm dininde görülenlerin kaynağı ya İbrani dini, ya da Yeni *Eflâtuncu* düşünce akımıdır.

Asya Türklerinde, özellikle Şaman dininde görülen yedi ile ilgili kavramları sonradan Doğu'ya geçtiği, aradaki benzerlikten anlaşılıyor açıkça. Şaman dini Anadolu, Sümer, Hind düşünçesine, inançlarına göre çok yenidir. Öyle geniş

bir kavram düzeyi yaratabilecek nitelikte değildir. Durum Uygur toplumunda da böyledir. Uygur dininde, inançlarında görülen kavramların deyimlerin çoğu Sanskritçe ya da Çince'dir.

YEDİ MUSALAR

Anadolu-Yunan mitolojisinde yedi müzik perisi. müzik sözü Grekçe musa söziinden türemiştir. Musa denen perilerle ilgili nesne anlamına gelir. Musalar türkü çığırır. çalgı çalarlardı. Bundan bildiğimiz müzik (musiki) türemiştir.

YEDİ KAHRAMAN

İlkçağda Tebai ilinde yaşamış yurdun savunmasında, düşmanlara karşı korunmasında büyük yararlıklar göstermiş yedi komutan.

YEDİ ENGEL

Şaman inançlarına göre Tanrı *Ülgen* insanlara iyilik eden yüce bir varlıktır. Onun katına varan yolda yedi engel (*budak*) vardır. Bunları aşan kimse onun katına ulaşır. Bu engelleri aşmak, insanın inanç bakımından değişik aşamalardan geçmesine, olgunlaşmasına bağlıdır.

YEDİ KULAÇ

Asya'da yaşayan *Beltir* adlı Türk topluluklarının düzenlediği bir din töreninde yedi kulaç uzunluğunda bir ip kullanılır. Buna onların dilinde *çilipağ* denir.

YEDİ KİŞİ

Şaman inançlarına göre Tanrı *Ülgen* (Kuday) yeryüzünde ilkin yedi kişi yaratmış. Bunların kemikleri kamıştan, etleri topraktanmış.

İran'da İ.Ö. VI. yy. sonlarında Daius (Dârâ) altı arkadışı ile ayaklanarak Kral Magus'u devirip yönetimi ele geçirmiş. Bu yedi kişi de *Darius*, *Otan*, *Gobryas*, *Megabyzos*, *Aspathines*, *Hydarnes*, *Intaphrenes* adlarını taşır. Sonunda *Darius* kral olur. Herodotos tarihinde anlatılan bu olay gerçeklere uygun düşüyor.

YEDİ KAPI

Yeniçerilerde yedi kapı vardır. Adet kapısı , Et kapısı, Ağa bölüğü kapısı, Solaklar kapısı, Meydan kapısı, Çayır kapısı, Karaköy kapısı. Bu yedi kapının ayrı ayrı görevleri vardır.

İslâm inançlarına göre *kalkım* (kıyamet) günü medine ilinin yedi ayrı kapısı olacaktır.

İstanbul'da Topkapı Sarayı'nın yedi büyük kapısı vardır.

Şaman inançlarında *yağız yer* denen kara toprağın yedi kapısı vardır. Bu yedi kapı bir ilâhîde söylenir, adları açıklanmaz, yalnız yedi kapı olarak geçer.

YEDİ ZENBİL

İsa peygamberin takdisi ile çoğalan ekmek ile balık kırıntılarının bulunduğu yedi zenbil. Bir inanca göre bunlar İstanbul'da *Çemberlitaş* denen anıtın altında gömülüymüş.

YEDİ ÇOBAN

Musa peygamberin, Firavundan kaçarak, gittiği Medyan çölünde yardım ettiği söylenen yedi kız çoban.

YEDİ MİNARE

Kâbe'de mescid-i Harem denen camiin yedi minaresi vardır. Bu tapınak bütün müslümanlarca kutsal sayılır.

YEDİ İLKE

İsmet Zeki Eyuboğlu

Selefiye tarikatının yedi ana inancı vardır. Takdis, tasdik, sükut, imsak, kef, marifet ehlinin sözlerini kabul, itiraz-ı acz.

YEDİ EV

Bir kutsuzun yedi eve yıkımı dokunur.

YEDİYE GİTMEK

Yeni evlencen bir kızın, koca evinde yedi günlük durduktan sonra, anasını babasını görmek için baba evine dönmesi. Bu dönüş bir görüşme niteliğindedir. Yeni evliler, kız evinde bir gece kaldıktan sonra kendi evlerine dönerler.

YEDİSİNİ GÖRMEK

Yeni evli bir kızın, koca evinde, yedi gün kaldıktan sonra anasını, atasını görmek için baba evini görmeye gitmesi. Yedisini görmek, bir mutluluk dileği olduğu gibi, kargışlama da olabilir. Halk arasında bir kıza kızınca yedini görmeyesin diye söylenir. Bu tanrı seni gelinlik çağa getirmesin, ölüp gidesin anlamına gelir.

YEDİ HARİKA

İlkçağda kimi Anadolu'da, kimi komşu ülkelerde bulunan yedi büyük yapıt. Karya satrapı, Mavsolos'un mezarı, Efes'teki Artemis tapınağı, Rodos'daki bronz Apollon yontusu, Phidias'ın altın fildişi Zeus yontusu. İskenderiye feneri(*Ptolemaios'un yaptırdığı*) Gize piramidi İ.Ö.2000. Babil'in asma bahçeleri (İ.Ö.VI. yy da Babil kralı *Buh-tunnasır*'ın yaptırdığı).

YEDİ ARŞIN BEZ

Kefen anlamına gelir. İslâm inançlarına göre, ölünün sarıldığı kefen yedi arşından çıkarmış.

YEDİ KOLLU ŞAMDAN

İsmaili mezhebine göre, yedi sayısı uğurlu olduğu için, şamdana yedi kol takma gereği vardır. Yedi koluolan bu şamdan kutsal sayılır.

YEDİ OĞUL

Tevrat'a göre Yafes'in yedi oğlu vardır. Bunlardan her biri bir ulusun atası sayılır.

Türklerin Altay mitolojisine göre evrenin baştanrısı Bay Ülgen'in karısı *Hanım*'dan doğma yedi oğlu vardır. *Yaştı-ğan, Karşıt, Bahtagan, Kuşhan, Kanım, Yayık, Bayık* (?)...

YEDİ DOLAŞMA (TAVAF)

Eskiden , Yahudiler, *Kamuş Bayramı* dedikleri bayramda tapınaklarda toplanır mihrabın çevresinde yedi kez dönerlerdi.

İranlılarda, Hindlilerde, Romalılarda, Budistlerde böyle bir din töreni vardır. Kutsal saydıkları bir nesnenin çevresinde yedi kez dolaşarak tören düzenlerlerdi. Müslümanlarda Kâbe'nin çevresini yedi kez dolaşma geleneği vardır. Haccı giden bütün müslümanların bu töreni yapmaları gereklidir.

Hac sırasında, müslümanların, Safa ile Merve adı verilen yer arasında yedi kez gidip gelmeleri gerekir. Bu insanın gücü yettiğince yapması gereken bir koşmadır.

Şaman inançlarına göre *tufan*'ın olacağını önceden bildiren demir boynuzlu *Gök teke* dünyanın çevresini yedi kez dolaşmıştı. Sonra da yedi gün deprem olmuş, yedi gün dağlar ateş pükürmüş, yedi gün yağmur yağmış, yedi gün fırtına olmuş dolu düşmüş, yedi gün de kar yağmış.

Eski Anadolu -Grek mitolojisinde Styks denen bir ırmak ahretin çevresini yedi defa dolaşarak akarmış. Bu suya girenler yaralanmazlarmış.

İsmet Zeki Eyuboğlu

YEDİ İŞLEM

Kirlenmiş bir nesnenin yedi kez yıkanması gerekir. Namazda secde gövdenin yedi ögesi üstüne olur (*iki el, iki diz, iki ayak, bir alın*).

Peygamber hastalanınca üzerine yedi tulum su dö-külmüş.

Gövdenin yaralı ya da ağrıyan bir yeri yedi kez dağ-lanır.

YEDİ SELAM (HEFT SELAM)

Mevlevilerde yedi selâm vardır. Bu yedi selâm sıra ile Tanrıya, Nuh, İbrahim, Musa, Harun, İlyas gibi yalvaçlara, gün doğumuna verilir. Arapça olan bu selam şöyledir:

Selâmün aleyküm bimâ sabartum feni'me ukbeddar.

Selâmün kavlen min rabbir rahim.

Selâmün alâ Nuhin fil âlemin

Selâmün alâ İrbahim.

Selâmün alâ Mûsâ ve Hârûn

Selâmün alâ İlyasîn

Selâmün hiye hattâ matla'il fecr

(Bunlar Kur'an âyetleridir.)

YEDİ KULE

Kanuni Süleyman'ın veziri Makbul İbrahim Paşa Mısır ka-lesine yedi kule yaptırmıştır...

İstanbul'da Yedi Kule yöresinde yedi kulesi olan büyük bir sur vardır. Sonraları hapishane olarak kullanıldı.

YEDİŞERLEME

Denizde çok dalgalı, fırtınalı havaya denizcilerin verdikleri ad.

YEDİ ASYA KİLİSESİ

Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde çoğu Anadolu'da olmak üzere Aysa'da yaptırılan yedi kilise. Bunlar hıristiyanlığın en kutsal yapıları olarak bilinirdi.

YEDİNCİ GÜN

Yahudi inançlarına göre Tanrının evreni yarattığının yedinci günü, Yevmü's-sebt (Cumartesi günü) denen bu gün Yahudiler iş yapmaz, dinlenir. Çalışmayı bir suç sayarlar. Bugün Tanrının dinlendiğine inanırlar.

YEDİ TAŞ

Herodotos tarihinde anlatıldığına göre iki Arap bir konuda anlaşma yapmak istediği zaman üçüncü bir kimsenin yardımını ile başparmaklarının içini keskin bir taşla kanattırır, gıysilerinden birer parça koparır, akan kana bular. Sonra aralarında duran yedi taşın üzerine sürerek *Dionyzos* ile *Uranic* adına dua eder, andiçerler

Müslüman hacıları kurban bayramında Akabe'de şeytan taşlarken yedişer taş atarlar.

YEDİ BASAMAK

Doğu İran'da, tapınaklarda, kullanılan birtakım mihraplar yedi basamaklı birer kürsü biçimindedir.

YEDİNCİ AY

Arap takvimine göre yedinci ayın yirmiyedinci günü Mekke'de anneler için özel bir tören düzenlenir. Bu törende anneler çocuklarını *zemzem* dolu bir kaba batırır, yıkarlar. Anadolu'da bebekler yedi gün, kırk gün yıkanır.

İsmet Zeki Eyuboğlu

YEDİ ADA CUMHURİYETİ

Cezair-i seb'a da denir. 21 Mart 1800 yılında Rusya ile Osmanlılar arasında yapılan bir sözleşme gereğince yedi Yunan adasından kurulu bir cumhuriyet yönetimi benimsendi. Bu adalar: Korfu, Zenta, Cerigo, Aya Mavri, Kefalonya ile onların yakınındaki iki adadır.

YEDİ ADA

Osmanlı devletinde yedi Yunan adasına verilen genel ad.

YEDİ TOPLUM KATI

Firavunlar çağında Mısır toplumu yedi kesime ayrılıyordu. Rahipler, Askerler, Sığırtmaçlar, Domuz çobanları, Tacirler, çeviriciler (tercümanlar), Gemi kılavuzları.

YEDİ KURBAN

İ.Ö. 278 yıllarında Balkanlar üzerinden Anadolu'ya geçerek Ankara yörelerinde yerleşen Galatlar belli günlerde törenler düzenler yedi hayvanı kurban olarak keserlerdi. Bir inanç niteliği taşıyan bu olay bugün Anadolu'nun birçok yerinde uygulanır. Kurban bayramında yedi koç kurban kesen varlıklı kimseler vardır. Bir işin, bir dileğin yerine gelmesi için "yedi koç kurban" etme geleneği de bundan kalmadır.

YEDİ MELEK, YEDİ GÜN

Yezidîlerin kutsal kitabı Mushaf-ı Reş'te adı geçen yedi yezîdi imamı, ya da peygamberi. Bunların yaratıldığı günler ile adları şöyledir: *Melek Taus* (Pazar günü), *Derdail* (Pazartesi), *İsrafail* (salı), *Mikâil* (çarşamba), *Cevrail* (perşembe), *Şamnail* (cuma), *Turail* (cumartesi).

Bu yedi gün, evrenin sıra ile yaratılışını da gösterir.

YEDİ MÜHÜR

Neitzsche'nin *Also Spreach Zaratustra* (Böyle dedi Zerdüş) adlı yapıtının 3. Bölümü.

YEDİ DERECELİ KİTAP

Belagâtü's-seb'a. Karmatilerde birliğe girebilmek için genel kuralları gösteren yedi dereceli kitap.

YEDİ CİN

Hıristiyan inançlarına göre kendini İsa'ya adayan *Maria Magdalena*'nın içinde yedi cin çıkmış.

YEDİ KIZ

Şecere-i Terakime (Türkmenlerin Söykütüğü) adlı yapıtında Ebulgazi Bahadır Han, Oğuz iline yedi kızın beylik kıldığını söyler. Bunların adları Şöyledir: Boyu Uzun Burla, Barçın, Salur, Şabatı, Künin Körkli (ikinci de bu adla anılar), Kerce Buladı, Kugadlı...

YEDİ SORU-YEDİ EVET

Ortaçağda, özellikle İsfahan'da, nişanlanan bir kızın babası güvendiği kimselerden yedi kişi seçer oğlanın ailesine gönderirdi. Bunlar, oğlanın kızı sürekli olarak isteyip istemediğini oğlandan sorar öğrenirdi. Bu yedi soruya, delikanlı yedi kez "evet" der, olumlu karşılık verirse, yedi görevli bu soruları kıza da sorar, onun kesin düşüncesini öğrenirlerdi. Evlenme bu karşılıklı onaydan sonra gerçekleşirdi...

YEDİ KRAL

Eskiden büyük Avrupa devletlerine Osmanlıların verdiği ad Yedi kral idüb iltizâm-ı bac-ü harac
Niyâz-i sulh ile kapında eyliye feryad
(Sabit)

İsmet Zeki Eyuboğlu

YEDİ FIKIHÇİ

"Fukaha-i seb'a " diye anılan, yedi İslâm hukukçusu, Medine'de yetiştiler, yaşadıkları dönem VII , VIII.yy'lardır. En ünlüleri Urve bin Zübeyr adlısıydı.

YEDİ KEZ YIKAMAK

Zahiri mezhebine göre köpeğin su içtiği kabın temizlenmesi için toprakla yedi kez ovulması gerekir.

YEDİ TÜRLÜ ŞERBET

Bedevi tarikatında müritlere şeyhin verdiği bir şerbet. Bu şerbet yedi türlü nesneden yapılır. Sirke, süt, kuru üzüm (kuru incir), hurma, zeytinyağı, su, kara üzüm. Bunlar müridin dilediği coşkunkluk aşamasına bağlıydı. Çok coşkunkluk isteyen: Nefes, sirke, ya da süt karışımı, orta durumda coşkunkluk isteyen hurma, kara üzüm (ya da kuru incir, kuru üzüm), az coşkunkluk isteyen: zeytinyağı, su karışımı şerbet sunulurdu.

YEDİ TECESSÜD (GÖVDELEŞME), YEDİ OĞUL

Ali'yi tanrı tanıyanlara göre, Şeyhîsî'nin, Hatunâ Beşir adlı kadından yedi oğlu oldu. Bunlara HELFT-TAN denir. Tanrının Hâvendigâr, Ali, Baba, Hoşin, Şeria ,Tarika ve Marife adlı yedi görüşünü, her görüşün de insan biçiminde bir karşılığı (tecessüd) vardır.

YEDİ KEZ KUŞAK SARIP ÇÖZME

Fütüvvet kuruluşlarında, peştemal kuşanacak olan kimse, şeyhin katına çıkarılır, yapılan özel bir törenle şeyh, peştamalı talibin (tarikata girmek isteyen) beline yedi kez dolar-çözer, yedincisinde ise bağlardı. Bu törende bulunanlar kuşak bağlanırken "tekbir" getirirlerdi.

YEDİ VEZİR

Hind yazarı Beydeba'nın "Sinbadname" adlı yapıtında Hükümdarın yedi veziri vardır. Bütün işlerini onlarla yürütür. Günün birinde hükümdar oğlunu bir suçtan dolayı idam ettirmek ister. Yedi vezirden biri araya girer. Masallar anlatır, böylece hükümdarı yedi gün oyalar. Oğlanı kurtarır.

YEDİ YIL HİZMET

Yakub Peygamber amcasının kızı Rahel'le evlenebilmek için amcasına yedi yıl hizmet etmiş. Sonunda amcası ona büyük kızı Lea'yı vermiş. Yakub sevdiği Rehal'i alabilmek için yedi yıl daha hizmet etmiş, sonra Rehal'le evlenmiş.

YEDİ HİL'AT

Abbasi halifesi Kaim-bi-Emrillah, kendisini İranlıların elindeki Ane Hapishanesinden kurtaran Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey'e, Bağdat'a gelince (Tuğrul Bey Bağdat'a gelip halifenin sarayına gidince) üstüste yedi giysi (hil'at) giydirdi.

YEDİ KAPILI MAKAM

Kazdağı'nın tepesinde, kayalar arasında, Sarıkız'ın yedi kapılı bir makamı vardır. Kutsal sayılan bu makamın en aşağı yedi yılda bir ziyaret edilmesi gerekir.

YEDİ YUMURTA

Musul yörelerinde yaşayan Şaarli, Bacorâ adlı kürt boylarında İsmail'in kurban edilişi olayını anmak için düzenlenen törenlerde, herkes töreni yöneten şeyhe Yedi taze yumurta getirir. Yumurtalar İsmail'e kurban olarak sunulur. Bütün suçlarını, günülhlarını açıklayan, ortaya dökenler gelir bu yumurtaları yerler...

İsmet Zeki Eyuboğlu

YEDİ KÖLE

Selçuk sultanı *Tuğrul Bey* Abbasi halifesi Kaim-bı Emrillah'ı görmek için Bağdat'a onun sarayına gittiği zaman halife O'na yedi ülkeyi imleyen yedi köle verdi.

YEDİ MUSHAF

Halife Osman zamanında Kur'anın toplanmasında ana kaynak olarak alınan yedi nüsha. Bugünkü Kur'an bunlara göre düzenlemiş, öteki nüshalar Osman'ın buyruğu üzerine yakılmıştır.

YEDİ EL ÇALIŞMASI

V. Van Gogh'un üzerinde yedi el bulunan bir tablosunun adı. Van Gogh, bu eserinde ayrı ayrı durumda olan yedi eli bir arada gösterir. Bu tabloyu (1885-1886) yılları arasında yaptığı söylenir.

YEDİ ORGAN

Namaz kılarken alın (burun ile) iki el, iki diz, iki ayağın başparmakları olmak üzere gövdenin yedi ögesi yere değme gereğindedir.

YEDİ KAMIŞ

Ormanlar perisi Pan'ın sevgilisi Sirinks'i kovalarken kız suya dönüşür. Pan bir avuç kamış tutar. Bu kamışlar yedi tanedir. Bu yedi kamışı en uzunundan en kısasına doğru balmumu ile birbirine yapıştırır. Böylece yedi türlü ses çıkaran bir çalgı yapar.

YEDİ KARDEŞ

İbranilerde, Makkabaeos adlı kitabın dördüncüsünde domuz eti yemedikleri için annelerinin gözleri önünde eziyetle ödürölünen yedi kardeş. Sonra hepsi yakıldı.

YEDİ MELEK

İbranilerde Hanokh adlı kitapta gökten düşen yıldızların, suçlu ol-

kları için Yedi meleğin cezalandırılması sonucu aşağı atılan
elekler olduğu yazılırdı.

YEDİ GÜN YEDİ GECE

Gilgamiş destanında, insanlara, özellikle kırlarda çobanlara büyük sıkıntılar, acılar çektiren Enkidu'yu alt etmek için, ona güzel bir kadın yollandı. Enkidu bu kadınla yedi gün yedi gece sevişti. Sonra da kadının ardından *Uruk* iline indi.

YEDİ BÖLME

Tufan'da yapılan gemi yedi bölmeydi.

YEDİ GÜN BEKLEME

İr Sümer masalına göre Tufan 'da, yedi bölmeli gemi Nissir da-na varınca, orada suların çekilmesi için yedi gün bekledi. Yedin-günü gemiden uçurulan bir karga gagasında toprak kalıntıları-y-dönünce suların çekilmeye başladığı anlaşıp gemidekiler kara-ı çıktı.

HEFT SİN (YEDİ SİN HARFİ)

anluların kutsal günlerinden biri olan Nevruz(*Mart 22 yılbaşı*) olayısiyle *Nevruziye* adını verdikleri tatlıları vardır. Yedi türlü nesnenin karışımı ile yapılan bu tatlıda kullanılan yedi nesnenin edisi de S (sin) harfi ile başladığından ona heft sin (yedi sin) de-r. Bu nesneler şunlardır: Somak, sebze, senek, sünbül, sirke, sir, nced.

YEDİ EKMEK

abillilerin "Gılgamiş Destanı" nda geçen bir olay. Gılgamiş adlı ahramanın yedi gün uyumadığını, bir sınavdan geçtiğini, göster-ek için hergün yiyeceği bir ekmeği gizlice yanına koyarlar. Gıl-gamiş yorgunluğu yüzünden yedi gün süren derin bir uykuya da-r. Kendisine verilen yedi ekmeği yiyemez Uyandırılınca, yanına

İsmet Zeki Eyuboğlu

konan yedi ekmeği görmeden uyumadığını söyler. Sonra yedi ekmeği (yemesi gereken, uyuyunca yiyemediği ekmepleri) görünce uyuduğunu anır. Ölümlü olur, ölümsüzlüğü elinden alınır.

YEDİ KONSEY

325 yılında İznik'te toplanan yedi konsey. Bu konseyde kiliseler arasında anlaşmazlığa yol açan birtakım sorunlar görüşüldü. Özellikle Hristiyanlıktaki *Tanrı-baba -oğul* üçlüsü üzerinde duruldu...

YEDİ FİLİZ (FİLİZÂ-I SEB'A)

Eski kimyada: altın, gümüş, bakır, kalay, kurşun, demir, kalay, bakır alaşımı har-ı sini adlı yedi maden. Kimyacılıkta kullanılırdı.

YEDİ DİVAN

Fatih Kanunnamesi'nde geçen bir kasabanın adı.

YEDİ MADDİ GUFRAN

- İhtiyacı olanlara yiyecek, içecek vermek,
- Çıplaklara giyecek vermek,
- Hastalara bakmak,
- Tutsakları satın almak,
- Mahpusları görmeye gitmek,
- Yoksullarla yolcuları barındırmak,
- Ölülerini gömmek,

YEDİ MANEVİ GUFRAN

- Cahilleri okutmak,
- Günahkârları doğru yola getirmek,
- Kederlileri avutmak,
- İhtiyacı olana öğüt vermek,
- Düşmanları affetmek,

- Başkalarının hatalarına katlanmak,
- Ölümler ve yaşayanlar için dua etmek...

YEDİ ULUS

Herodotos'un "Historia" adlı ünlü yapıtında bildirdiğine göre, ilkçağda, Peloponez'de yedi ulus yaşamış. Bunlar da Arkadia. Kynuria, Akha, Dor, Aitolia, Dryop, Lemnia adı verilen yerlerdeki topluluklarmış

YEDİ SARI KIZ

Beltir ile Sagay Türk topluluklarında kanların davullarında yedi sarı kız resmi bulunur. Bunlar koruyucu nitelik taşıdığına inanılan varlıklardır.

YEDİ PINAR

Şamanlarda üfürükçüler, üfürük yaparken, yedi pınardan, yedi değirmenden su alırlar, sonra yedi parça demir kızdırarak suya atarlar.

YEDİ YÖNETİCİ

Eskiden Sakız adasının ileri gelenleri arasında yedi kişi seçilir, bu seçim Cenova cumhuriyetince onaylanır. Bu yedi kişi adayı bir süre yönetirdi.

YEDİ MEZMURLAR

Kutsal Kitab'ın bu adı alan bir bölümü.

BABİLLİLERDE YEDİ

Babillilerde Uruk ilinin yedi sürgülü kapısı vardır.

Adamlar yedi sürgülü kapısına vardılar

Uruk ilinin

Halk toplandı Uruk sokaklarına sevinçle doldu.

(Gılgamış Destanı)

YEDİ GÜN TÖRENİ

Bir söylentiye göre Seyid Battal'ın mezarı, başta dervişler olmak üzere, yılda bir toplanır yedi gün süren özel bir tören düzenler. XVI. yy. da, özellikle Kanunu Süleyman çağında bu tören düzenli bir nitelikte sürdürülmüş.

YEDİ BİLGE

Sümerlerde yeraltı tatlısu okyanusunun tanrısı Ea'nın yedi öğrencisi vardır. Bunlar arada bir yeryüzüne çıkıp insanlara bilgelik, bilim öğretirmiş. Bir söylentiye göre bunlar Sümer ülkesinin yedi kralymış.

Anadolu-Grek düşüncesinde de yedi bilge vardır. Kimi Anadolulu, kimi Yunanistanlı olan bu bilgelerden ahlâk, felsefe, bilim üstüne söylenmiş öğütler, özlü sözler kalmıştır. Bunlar:

Thales, Solon, Kleobulos, Bias, Pittakos, Periandros, Kilon adlarını taşır.

YEDİ TİN

Kötü cin ölümden sonra gövdeye dönmek ister, gövdeyi arınmış bulunca kendi gibi yedi cin daha almaya gidermiş.

(Matta İncili-12/45)

- Yedi aylık (yedi aylık bebek)
- Yedisinde neyse yetmişinde de odur (insan yaratılışı değişmez)
- Yediden yetmişe
- Yedi ced (yedi ata)
- Yedi sülâle
- Yedi göbek
- Yedi yaş dişi
- Yedi canlı (canı güç çıkar, kolay ölmeyenler için söylenir. Köpek yedi canlı imiş. Uzun süre hasta yatıp ölmeyen kötü insanlar için de söylenir.)
- Yedi başlı yılan (biri kötüyü, biri sularda yaşadığına inanılan bir devî anlatmak için söylenir).

YEDİ YILLIK VEREM

İnsanın çok acı çektiğini, çok üzüldüğünü bildirmek için söylenir. Daha çok aşk, gönül işleriyle ilgili konular içindir *yedi yıllık verem*..

Bu dediğim türküler
Ceremedir cereme
Kodun beni e yavrum
Yedi yıllık vereme

YEDİ YERDEN BAĞLI

Çok sıkı, çok sağlam anlamına gelir. Çokluk kadınlar için onların giydikleri don, şalvar gibi giysiler için söylenir.

Ey şalvar karalisun
Yedi yerden bağlısın
Dışardan çiçek açtun
İçerden ne hallisun (nasılsın)

İsmet Zeki Eyuboğlu

YEDİ GÖLLER

Bolu iline bağlı, yedi gölün bulunduğu yer. Göller ormanın başlangıç yerinden dağın doruğuna doğru sıralanır. Dereye en yakın yerdeki en büyüğü, doruğa en yakın olan yerdeki en küçüğüdür.

YEDİ DELİKLİ TOKMAK

Halk bilmeceleri arasında *insan başı'nı* anlatan *yedi delikli tokmak* da vardır. İki göz, iki kulak, iki burun deliği, bir ağız yedi eder. Bundan dolayı başa yedi delikli tokmak denir.

Yedi delikli tokmak
Bunu bilmeyen ahmak
Ya bunu bileceksin
Ya bu gece öleceksin

YEDİ DAĞIN ÇİÇEĞİ

Halk arasında güzeli anlatmak için yedi dağın çiçeği deyi mi vardır. Birçok halk türküsüne de geçmiştir.

Nereye gideyusun
Yedi dağın çiçeği
Olmadı göremedim
O yere gireceği

YEDİ YERDEN YARALI

Çok acı , üzüntülü olmayı bildiren bir deyim de yedi yerden yaralıdır. Halk türkülerinde geniş bir yer kaplamıştır.

Tabancamın kundağı
Turalıdır turalı
Kaybana (kimsesiz) yüreciğüm
Yedi yerden yaralı

YEDİ ASKI (MUALLAKATU'S-SEBA)

İslâm dininin doğuşundan önce Kâbe'nin duvarına şiirleri asılan yedi Arap ozanının yedi şiiri. Ozanlar şunlardır: İmreulsays, Tarafe, Züheyr, Lebid, Amr, Antere, Hâris. Bunlar genellikle V.VI. yy.larda yaşamış, bir ikisi de VII.yy. başlarında ölmüştür. Şiirleri (Yedi Askı) Arap şiirinin ilk ürünleri sayılır.

- Yedi gün
- Yedi gece
- Yedi köprü yapmak (*Bir kedi öldürenin işlediği suçu bağışlatması için yedi köprü yapması gerekmiş. Din bakımından).*
- Yedi Derya (*Ortaçağ coğrafya bilgisine göre yeryüzünde yedi büyük deniz olduğu söylenir. Bunlar Hazar denizi, Akdeniz, Karadeniz, Hind denizi ile öteki komşu denizlerdir.*)
- Yedi kat yerin dibi
- Yedi yerin gülü
- Yedi ayet (Seb'almesani. Kur'an'ın Fâtiha adlı sûresi yedi ayetten oluştuğu için bu adı almıştır).
- Yedi kıraat (Kıraat-ı seb'a. Kur'anın yedi makam üzere okunması).
- Yedisinde ya erde ya yerde ((kızlar için söylenir).
- Yedi cüce
- Yedili tabanca (*yedi mermi alan negant tabanca*)
- Yedili koz
- Yedi ceddime tövbe
- Yedi ceddine rahmet. (Yedi ced, İslâm inançlarına göre kişinin soyluluğunu gösterir. Yedi sayısının kutsallığı ile ilişkilidir.

İsmet Zeki Eyuboğlu

YEDİ NİTELİK

Bektaşilerde Peygamber Muhammed'in halife Ali'ye yedi ayrı nitelik verdiği, Ali'nin bu yedi niteliği özünde topladığına, varlığında yansıttığına inanılır.

YEDİ ERKÂN

Bektaşilikte yedi erkân vardır. Bunlar sıra ile pir, rehber, mürşid, iki müsaheb ile iki eşleri olarak bilinir. Bunlara ayrı bir kutsallık , ayrı bir özellik yüklenir.

YEDİ TAMU (CEHENNEM)

İslâm inançlarına göre yeraltında suçluların gideceği yedi cehennem vardır. Bu yedi cehennem (yedi tamu) eskiçağ dinlerinden kalmadır. Eski Anadolu dinlerinde, Hititlerde, Sümerlerde yeraltı yedi tamunun bulunduğu inancı vardır

YEDİ TEPE

İstanbul ile Roma illerinin yedi tepe üstünde kurulduğu bilinir. Bu yedi tepe yedi sayısının kutsallığı ile bağlantılı sayılır.

YEDİ UYURLAR

İlkçağ Anadolu inançları arasında *yedi uyurlar*'ın önemli bir yeri vardır. Bunlar sonradan İslâm inançları arasında karışmış, esha-ı kef (mağara arkadaşları) diye anılmaya başlamıştır. Yedi uyurların yattıkları mağara *efes yöresindedir*. Yedi uyurların şunlar olduğu söylenir: Yemliha, Mürselina, Mernuş, Tebernuş, Sazenuş. Kefeştatayuş bir de kıtmır adlı köpekleri varmış.

YEDİ EMİRLER

Horasan 'dan gelip, İstanbul'un alınmasındaki savaşa katılmış, yedisi de din yolunda şehid olmuştur Mezarları Fatih'te, Malta yöresinde bir sokak içindedir.

YEDİLER, ÜÇLER, KIRKLAR

Gerek, İslâm tasavvufunda, gerekse halk inançlarında üçler, yediler, kırklar kutsal sayılan birer topluluktur. Bunların ermişliğine, tanrı katında yüce birer yerleri olduğuna inanılır. Kaynak bakımından bu üç topluluk (üçler, yediler, kırklar) ilkçağ Anadolu inançlarının bir kalıntısıdır. Üç sayısının kutsallığı Hititlerde de vardı, yedi ilkçağda kutsallık bakımından en yaygın olan sayıdır. Kırklar, İslâm inançlarında da vardır. Muhammed'in Miraç'tan dönerken Ali ile karşılaşması, başlarının Ali'nin bulunduğu bir toplantıda kırk kişinin olması. *Biz kırk kişiyiz birbirimizi bilir* sözü bu dönemden kalmadır. Anadolu inançlarında *yedi* sayısı, onun yansıttığı anlayış üçle, kırkla yanyana gider.

Erenler bu yoldu bir sır dediler
Erenler dediğim kırklar, yediler
Gönülden gönüle yol var dediler
Öyle midir deli gönül öyledir.

Cafer Abdal

YEDİ İMAM

İsmailîye mezhebinde yedi imam vardır. Halife Ali'den başlayan bu yedi imam inancı sonradan gelmiştir. İsmailîye mezhebinin yedi ana ilkesi durumuna gelmişti.

İsmet Zeki Eyuboğlu

YEDİ DERVİŞ

Hurufî inançlarına göre; Fazlulah Hurufî, dinini, düşüncelerini yaymak için yedi kişiyi görevlendirmiş. Bunlara yedi imam, ya da yedi derviş denir.

YEDİ ULULAR

Bektaşî inançlarına göre ermiş sayılan yedi büyük ozan. Bunlar da Nesimi, Hatayî (Şah İsmail), Kul Himmet, Pir Sultan Abdal, Viranî, Yeminî, Fuzulî. Bu yedi ozan, Ale-vî-Bektaşîler arasında *ulu* olarak nitelenir, büyük saygı, sevgi götür.

YEDİ KUZU KURBANİ

Museviler Hamursuz denen bayramlarından yedi hafta sonra yapılan Gül Bayramı'nda günah adağı olarak yedi kuzu kurban ederler.

YEDİ AİLE

Buddha dini yayıcılarından Kral Ral Pa Çan her keşişin bakımı ile ayrı ayrı yedi aileyi görevlendirmiştir.

YEDİ PİSKOPOS

Papa V. Clemens 307'de Hıristiyanlığı Asya'da yaymak amacı ile yedi *minorita* görevlendirip Asya'ya göndermişti.

YEDİ RAHİP

Almalık ilinde *Franuscus* rahipler kurulu yedi kişiden oluşmuştur. Bunlar toplanır, dinlerine göre birtakım konuşmalar yapar, buyruklar çıkarırlardı.

YEDİ MAHALLEDEN KOVULMAK

Yabancı köpek yedi mahalleden kovulur. Anadolu halkı-

nın böyle bir inancı vardır. Ancak bu inanç zamanla kaynağından uzaklaşmış, kötü insanı niteleyen bir deyim olmuştur.

YEDİ TAŞI DELMEK

Yetim (öksüz) hakkı yedi taşı deler geçermiş. Öksüz bir kimsenin hakkını yemenin ne denli bir suç olduğunu anlatmak için söylenir.

YEDİ PEYGAMBER

İsmailî mezhebine göre yedi büyük peygamber vardır. Bunlar sıra ile: Âdem, Şit, Nuh, İbrahim, İsmail. Muhammed, Ali adlarını taşırlar. Halife Ali'yi peygamber tanımak İsmailî inançları gereğinceciir.

YEDİ TUĞ

Eski Türklerde at ya da öküz kuyruğundan yapılan yedi tuğlu bir bayrak vardı. Bu onlarca kutsal sayılırdı.

YEDİ AD, YEDİ ŞART

Ahîlikte kemer (şed) bağlamanın yedi kuralı, bu kurala göre yedi adı, yedi de çözmesi vardır. Nakl kapısını bağlaya seha ve lütî kapısını aç, Kahır ve zecr kapısını bağlaya mülayemet ve hilm kapısının aç, Hırs kapısını bağlaya kanaat ve rıza kapısını aç, Tokluk ve kizb kapısını bağlaya açlık ve riyazet kapısını aç, Halktan yana kapısını bağlaya Haktan yan kapısını aç, Herze ve Hezyan kapısını bağlaya sıdk kapısını aç, Ef'ali şeytan kapısını bağlaya Rahm kapısını aç..

YEDİ MUM

Mevlânâ'nın, "Mesnevî" adlı yapıtında anlattığı bir öykü. Deniz kıyısında birdenbire yedi mum görünür, bunun nedeni bilinmez. Halktan kimse bu mumları göremez. Sonra

yedi mum döner bir mum olur. Bir süre sonra yedi mum yedi ağaç olur. Ağaçlar da halkın gözüne görünmez. Bir süre sonra bu yedi ağaç da bir ağaç olur. Daha sonra yedi ağaç yedi adama dönüşür. Bu olayı yalnız adı geçen Dekükigörür. (*Mesnevi c. 3/ 1985-2060*).

YEDİ ÖĞÜT

Dürzilerde, yedi türlü öğüt vardır, yedisi de din gereği kutsal sayılır. Bütün Dürzilerin bunlara göre davranması gerekir.

- Tevhidü-] hakim (*hakimi, yöneticiyi Tanrı bilmek*) ,
- Sıdku'l lisan (*doğru söz, söze bağlılık*),
- Hıfzü'l ihvan (*din kardeşlerini koruma*),
- Terki ibadetü'l Âdem ve 'l bühtan (*Âdeme, yalana tapmayı bırakmak*),
- El rıza bi hükmü hâkim ve fiilihi (*Yöneticinin buyruğuna, eylemlerine boyun eğmek, bağlı kalmak*).
- Teberri min el-ebalis min et tagut (*şeytanlardan , azgınlıklardan uzak kalmak*).
- Teslimü'n nefis (*boyun eğme*)

Bu yedi öğüt Dürzi dinin temel inançlarıdır. Onlara aykırı davranmak, uymamak bir suçlar.

YEDİ YERDEN YAMALI

Bır giysinin eskiliğini, yıpranmışlığını göstermek için söylenen bir halk deyimidir.

Alacalı şalvarı
Yedi yerden yamalı
Güzel sevdası olan
İstemez dünya malı

YEDİ GÜN

Buddha dininde *Çıtamani* denen mutluluk incisini bulmak, insanları mutluluğa kavuşturmak için Buddha'nın

gizli bir ülkede yedi gün, yedi gece yol gitmesi, incinin bulunduğu ildeki devin sarayına girmesi olayını anlatan bir inançtır.

YEDİ KONAKLIK YOL

Buna farsça *hefthan* denir. İran masallarında Rüstem'in Mazenderan ilinde zindana atılan Keykavus'u kurtarmak için ordularla savaşa savaşa aldığı söylenen yedi konaklık yol. Sonunda padişahı zindandan kurtarmış.

YEDİ YIL KITLIK

Peygamber Yusuf'un yedi yıl kıtlık, yedi yıl bolluk olacağını bildirdiğine inanılan düşü. Yahudi dininde geçen bu olay İslâm dinince de benimsenmiştir. Bu düş yedi besli öküzün yedi cılız öküzü yiyeceği biçiminde yorumlanır.

YEDİ AD

Arapların Esmâ-i Seb'a dedikleri. Kadiri tarikatında şeyhin isteği üzerine Tanrı'nın yedi adı okunarak zikredilir. Bu yedi ad Kur'anda geçer.

YEDİ KADIN ALMAK

Karadeniz kıyılarında söylenen halk türkülerinde geçen bir olay. Gerçekten yedi kadın alan erkekler de vardır.

Tonyalıyım Tonyalı

Alırım yedi karı

Biri gider ahıra

Biri sağlar sığırları

Biri tutar ışığı

Biri sallar beşiği

Biri gider ormana

Biri gider suya

Biri oynar benimle

İsmet Zeki Eyuboğlu

YEDİ GEZEĞEN

Ahilerde musiki yedi gezegen perinin birer ilhamıdır. Periler: Pazar- Çarşamba, (*Ütarit Perisi*), Çarşamba-Cumartesi (*Zuhalperisi*), Salı-Cuma (*Merih perisi*), Cuma-Cumartesi (*Zühre perisi*), Pazartesi-Pazar (*Ay perisi*), Perşembe-Perşembe (*Müşteri perisi*), Gece-gün (*Güneş perisi*).

BİLMECELER

BİLMECELERİN KÖKENİ

Anadolu halkının özelliklerinden, başarılarından biri de bilmece konusunda görülür. Bilmeceler halktaki anlayış yetisinin *yaşamsal ışımaları*'dır. Onları kimin türettiği, kimin, ne zaman söylediği bilinmez. Toplum düşüncesinin böylesine ortak bir ürünüdür.

Anadolu'da aşağı yukarı bütün doğa varlıklarıyla, insan davranışlarıyla, araçlarla ilgili bilmeceler vardır. Bilmecelerde genellikle iki özellik göze çarpar. Biri, bilmecenin, bir şiir niteliği taşıması, şiiri kuran özlerin, onda yer tutmasıdır. Bilmecenin dokusunu ören şiir iplikleri ona ayrı bir tad, ayrı bir sevimlilik, bir yumuşaklık kazandırır. Böylece bir sanat yaratması olup çıkar bilmece. Öteki, bilmecenin bir tekerleme niteliğinde oluşu. Tekerleme niteliği taşıyan bilmecelerde sözlerin belli bir anlamı yoktur.

Bilmeceler yapı bakımından ikiye ayrılır. İlkin birbirine benzeyen, aralarında ses uyumu bulunan sözlerin (bunlar uydurma da olur) sıralanışı. Bu durumda bilmece bir müzik uyumu taşır. Sözler arasında uyumun sağladığı anlamsız bir bağlantı vardır. Bu ilk bölümde anlam yoktur. İkinci bölümü kuran öğelerde anlam vardır. Daha doğrusu bilmecenin anlamı ikinci bölüme sığdırılır. Birinci bölüm çokluk bir giriş niteliğindedir. İlk bölümde ses uyumuna, kolay söyleyişe; ikinci bölümde anlama önem verilir.

Halk dilinde ısırgan'ın anlatımı olarak söylenen bu bilmecenin birinci bölümü anlamsızdır. İkinci bölümü bilmecenin tanımını niteliğindedir. *Ağzı yoktur* sözleri insanı anlama yaklaştırmak, bilmecenin havasına sokmak içindir. Hattır huttur sözlerinde yalnız ses benzerliğinde doğan anlamsız bir uyum vardır. Bu bir söyleyiş kolaylığı olmaktan öteye geçemez.

İkinci bölüme giren bilmecelerde ise bütün sözlerin belli belirli bir anlamı vardır. Dizeler arasında ses uyumu, anlam bağlantısı ağır basar.

Bu dizelerin ikisi de anlamlıdır. Evet, bir kale kendi kapısından sığmaz. Kapı küçük, kale büyüktür. Oysa kabuğundan çıkan bir fındık gene kabuğuna sığar. Burada bir zekâ oyunu vardır.

Kurmadan işler
Durmadan işler

İnsan yüreğini (*kalbi*) anlatan bu bilmecenin de dizeleri anlamlıdır. İki dize arasında anlam bakımından da, uyum bakımından da bağlantı vardır. Bir dizeyi kaldırıncı ikinci dizenin anlamsız olduğu, boşlukta kaldığı görülür. İki dize de yüreği niteleyen, tanımlayan bir anlamla donatılmıştır. *Durmadan işler* ile ondan önce gelen *kurmadan işler* birbirini bütünleyen, tanımlayıcı bir kuruluşadır. Oysa inek sütünü anlatan,

Kan kırmızı
Süt beyaz

derken iki ayrı bilmece söylenir. Biri kanın kırmızı olduğunu, öteki ise sütün beyaz olduğunu anlatır. Burada bilmeceyi bütünleyen özler arasında bir anlam bağlantısı yoktur. İki de ayrı birer varlığı niteliyor. Yalnız yanyana gelişin doğurduğu bir ses uyumu vardır.

Koca deve
Girmez eve
Kes başını
Girsin eve

bu bilmece şemsiyenin karşılığıdır. Bütün sözler arasında bir anlam bağlantısı vardır. Kavramlar birbirini bütünleyici niteliktedir. Dizelerden birini kaldırıncı bir boşluğun doğduğu seziliyor. Bilmecenin özünde bir eksilme görülüyor.

Küçücük bir odacık
İçi dolu yongacık

ağız, dişler için söylenmiş. İki dize birbirini gerekli kılıyor. Biri kalkınca ötekini anlamak, tanımlamak olanağı da yok oluveriyor birden bire. Bunlar bilmecelerin yapısını kuran, bütünlüğü sağlayan özlerdir. Bilmece, bilmece niteliğini bunlarla kazanıyor.

Bilmeceler halkın bildiği yaşadığı kavramlarla kurulur. Bir toplum üyelerinin bilmediği varlıklarla ilgili bilmeceleri de yoktur. Halkın yaşamında neyin yeri varsa bilmece onunla ilgili kavramlarla örülür, kurulur. Bundan çıkan sonuç şudur: Bilmeceler yaşamdan, halk düşüncesini işleten, dolduran olaylardan doğar. Bu doğuş bir gereklilik, bir bas-

Hattur huttur
Arnavuttur
Ağzı yoktur
Adam kapar

kı değildir. Daha çok gönül uyarınca bir eğlence sonucudur. Halk, düşüncesini bil-

İsmet Zeki Eyuboğlu

mece yaratmaya iten olaylar arkasında gizli bir baskı gücü yoktur. Daha doğrusu bilmece söylenmese de olur, yaşam bakımından. Bunu bilmecenin özünde saklı eğlendirici, insana sevinç verici nitelikten anlıyoruz.

Anadolu bilmeceleri, yaratıcıları bilinmeyen düşünce ürünleridir. Bunların özünde belli bir halk görüşü saklıdır.

Yapan kullanmaz

Alan kullanır

Kulanan görmez

Kale kapısından sığmaz
Fındık kabuğuna sığar

Salacayı (*tabutu*) anlatan bu
bilmecenin
özünde, bir nes-

nenin ne işe yaradığı değil, halk düşüncesindeki izlenimi de dile geliyor.

Yere vurdum yumruğu
Allahımın buyruğu
Otuz okka kendisi
Otuz okka kuryuğu

bu bilmece ramazan ayını anlatıyor. Halkın düşünme gücü ramazan ayını bilmeceleştirirken onun *tanrı buyruğu* olduğunu da unutmuyor. Sözün kısası bilmece havası içinde bir din gerçeğini dile getiriyor. Bundan anlaşıldığına göre bilmecelerde, belli sınırlar içinde de kalsa, halk inançlarının, gelenek, görenek gibi halk bilgisi varlıklarının izleri, etkileri vardır. Bilmece kuru bir söz oyunu değildir yalnız. Bilmeceler doğuş ortamlarına göre de ayrı ayrı özellikler taşır. Bunu anlamak için bilmecede geçen kavramların

sözlerin kaynaklarına inme gereği vardır. İlde söylenen bir bilmece ile köyde söylenen bir bilmece arasında ilk göze çarpan dil ayrımıdır. Köyde bilinmeyen, söylenmeyen bir sözün bulunduğu bilmece ilde, ilde söylenmeyen, bilinmeyen bir sözü içeren bilmece köyde yaratılmış demektir. Gene bir bilmecenin içinde ilde bulunmayan bir varlığın adı geçiyor, köyle ilgili bir durumu yansıtıyorsa o bilmecenin kaynağı köydür.

Dizi dizi odalar

Birbirini kovalar

tren anlamını içeren bu bilmecenin kaynağı kenttir. köylü treni çok sonradan görüp öğrenmiştir.

Bağlarım yürür

Çözerim durur

ayağa giyilen çarık anlamına gelen bu bilmecenin kaynağı çarığın giyildiği yerdir, köydür.

Dağda doğdu

Dağda büyüdü

Köye indi

Arkası delik deşik oldu

harman tahtası'nı yansıtan bu bilmecenin de kaynağı köydür, kentli harman tahtasını pek bilmez. Bilmediği için de böyle bir bilmece türetemez.

İstanbulda birtane

İzmirde iki tane

Ankarada hiç yok

İngilizde pek çok

bu bilmece "İ" harfini içeriyor. Köyden çok kentte türetildiği belli. Bir köy bilmecesi niteliği taşıyor. Okumuş yazmış bir yöre havası var onda.

Lâmba düştü ısı dedi
Tava düştü tan dedi
Annem geldi bul dedi

İstanbul İli'nin adını söyleyen bu bilmece bir il ürünüdür. İçeriği söz, harf oyunlarında kurulu.

Köylerde söylenen bilmeceler daha çok somut, elle tutulur, gözle görülür varlıkları, köylünün yaşamına giren nesneleri konu ediniyor. İlde söylenen bilmecelerde daha çok soyut bir nitelik vardır.

Mavi atlas iğne batmaz
Makas kesmez, terzi biçmez

bu bilmece *gökyüzünü* dile getiriyor. İçinde geçen *atlas* sözünden ilde doğduğu anlaşılıyor. Köylünün dilinde *atlas* kavramı yortur.

Nısfı altın
Nısfı gümüş
Sedef ona zarf olmuş

yumurta anlamında kullanılan bu bilmece bir kentli işidir. Onda geçen kavramların bir teki bile köy dilinde yoktur.

Bilmeceler biraz da çağın özelliğini, niteliğini dile getirir. Bir çağda toplum yaşamına girmeyen, köy ya da kent toplumunun belli bir yanının yansıtmayan bilmece olmaz. Bütün bilmeceler onları ortaya koyan çağın kavramlarıyla örülür.

Dışı var içi yok
Dayak yer suçu yok

ayak topu'nu yansıtan bu bilmece Türkiye'de futbol oynanmaya başlandığı çağda doğmuştur, bu bakımdan yeni sayılır. Kaynağı kenttir.

Çat diye çaktı çakmak
Bunu bilmeyen ahmak.

bu da *elektrik*'i anlatan bir bilmecedir, yenidir, ilde söylenmiştir. Elektrik kavramının olmadığı bir çağda söylenmesi olanağı yoktur.

Bilmeceler söylenirken, daha önceden, birtakım bilgilerin edinilmesi gerekir. İnsan bilemediği bir nesne üstüne bilmece uyduramadığı gibi, onu düşüncesinde pek de yansıtamaz, uzun boylu belleğinde saklayamaz. Bu bakımdan, bilmeceler üstüne yapılacak bir araştırma, bir inceleme bir yandan Türk dilinin, bir yanda da kavramların gelişim çizgisi üzerinde bilgi toplamayı gerekli kılıyor.

Bugün şehirde söylenen bilmecelerde köylerde söylenenler, iki ortamın birbirine gittikçe yakınlaşması sonucu, karışıyor. Köyde kullanılan kavramlar kentte söylenen sözler yavaş yavaş sıklaşan ilişkiler yüzünden yayılıyor. Böylece kentle köy arasında dil uçurumu zamanla daralıyor, yavaş da olsa bir birliğe doğru gidiyor. Bu gelişimin bütün halk bilgisi varlıklarını etkileyeceği bir gerçektir.

BİLMECELER

A

Ağaca çıkar insan değil
Yazı yazar imam değil

—Söylüyor—

Aksaray ortasında
Sarı papaz oturur

—Yunus—

Allah yapar yapısını
Demir açar kapısını

—Karpuz, Salatalık—

Altı harman
Üstü orman

—İnsan—

Alçak uçar
Beyaz beyaz açar

—Değirmen—

Ağız açık alâmet
İçi kızıl kıyamet
Yaş koydum kuru çıktı
Salli ala Muhammed

—Fıllı—

Altı cehemmen
Üstü cehennem
Ortası cennet

—Ateş Böceği—

Aldır onun tepesi
Yeşildir hem cübbesi
Kara kara küpesi

—Karpuz—

Ağaca çıkar adam değil
Boynuzu var öküz değil
Yazı yazar kâtip değil

—Zıvalı—

Alçacık katır
Yüklenir bakır

—Saccayak—

Altı manda üstü keçi
Minareye çıkarken gördüm

—Ayakkabı—

İsmet Zeki Eyuboğlu

Aşağı iner güle güle
Yukarı çıkar ağlaya ağlaya

—su kovası—

Abdest alır namaz kılmaz
Cemaatten geri kalmaz

—Cennete—

Ayva gibi sarıdır
Elma gibi suludur

—Portakal—

Altı kaya üstü kaya
İçinde sarı maya

—Yumurt—

Altmış para
Yetmiş para
Sapı uzun
Kendi kara

—Vişne—

Altı tahta
Üstü tahta
İçinde bir
Sarı softa

—Badem—

Allah'tan küçük
Peygamberden büyük

—Kur'an—

Atladım hendek
İçi kundak

—Meez—

Allah'ın hikmeti
Kulun nimeti

—Fkme—

Altı kardeş birbirini kovalar

—Yıldız—

Alçacık boylu
Kadife donlu

—Patlıcan—

Ak sakallı dervişler
Bizim köye gelmişler
Biraz horon oynamışlar
Sonra dönüp gitmişler

—Yazınur (kar)—

Altı bakkal dükkânı
Üstü miri çeşmesi
Daha üstünde iki tane
Kapaklı ayna
Daha üstü çayır
Çimen, düz ova

—Ağır, bu un saçları—

Ateşe girer yanmaz
Suya düşer ıslanmaz

—Güneş—

Ali arkasında nalı

—nıf0s—

Ayağı demirden
Şalvarı odundan

—Bel—

Alçacık tepe
Çengelli küpe

—Kızılçık—

Altın saat
Suya batmaz

—Zeytin yağı—

Altı düz üstü kambur

—Fırın—

Alaca yılan
Ağaca sarılan
Vallahi yalan
Billahi yalan

—Kaytan—

Amcam gelir bize bize
Çanakları dize dize

—Ayağ—

Altı su
Üstü ateş

—Lâmba—

Altı süttür içirim
Üstü çayır biçirim

—Koyun—

Altı cehennem
Üstü cehennem
Ortası cennet

—Ateş ekmeği—

At indi, Arap bindi

—Sarayak Tencere—

Ayna gibi ışılar
Yılan gibi fişılar

—Tıvda—

B

Bilmece bildirmece
El üstünde kaydırmaca

—Sadıun—

Birinin baltası yok
Bıçkısı yok ev yapar

—Örtünmek—

Biz biz idik
Otuz iki kız idik
Biraraya dizildik

—Dışlar—

Bağlarım yürür
Çözerim dudur

—Çarık—

Bilmece çıktı kavağa
Bunu bilen olur ağa

—Gölge—

Ben giderim o gider
Para kadar iz eder

—Değnek—

Bir sahan şeker
Dünyayı eker

—Kar—

Bir küçücük mil taşı
Dolanır dağı taşı

—309—

Bayırlarda dik kulak

—1105—

**Bir tavada iki balık
Biri soğuk, biri sıcak**

—Ay the guns—

Benim bir öküzüm var
Arkadan sürülür

— $\partial u_{\tilde{g}}^{\delta} I$ —

Beş kardeş bir ev yapar

—18115 dn.10.5—

Beş bal, beş çiçek

—Parnaklar, innaklar—

Bir küçücük mil dudur
Dünya alemi güldürür

—P. 100—

**Bir kuşum var
Guduğundan yumurtlar**

—Iufek—

Bir kuyu
İçinde suyu
İçinde yulani
Ağzında mercanı

—γıſI—

Bir küçücük odacık
İçi dolu yongacık

—zığV—

Benim bir çarşafını var
Dünyayı kaplar denizi kaplamaz

—mY—

Bir küçücük fil taşı
İçinde beyler aş
Pişirirsen aş olur
Pişirmezsens kuş olur

—vı.mumX—

Bir taş attım çayıra
Şavkı vurdu bayıra

—auŋa—

Benimki bana yapışık
Seninki sana yapışık
Kitabınki ona yapışık

—pV—

Bir ıtıknamedir onun namesi
Oğlunun karnında yatır annesi

—ıyeıkköcegegi—

Burda vurdum kılıcı
Halebte oynar ucu

—şimşek—

Biz biz idik biz idik
Yüzbir tane kız idik
Gece oldu dizildik
Sabah oldu silindik

—zıplııı—

Ben kar gibi beyazdım
Sonra ot gibi yeşil
Sonunda kan kırmızı
Çocuklar beni sever

—kıllııı—

Bilmece bildirmece
Birbirini ilııştırmece

—Düğüne—

Bir fırınım var
Dört somun ekmek alır

—Çeyiz—

İsmet Zeki Eyuboğlu

Bir küçücük imısiri
Dünya onun esiri

—d.ik f—

Babası yamru yumru

—musv—

Anası yayvan kadın

—yv.ıdvk—

Oğlu sohbetlerde gezer

—d.ıvş—

Kızı Gülişan'a benzer

—ıvkk—

Bir küçücük nişadır
Herkesi giydirir kuşatır.

—ıvş—

Bir ağacın bin dalı var
Bir dalının bir başı var

—Ejdetıv—

Bir yiğidi bir patırtı kaçırır

—Leylek—

Bir canlı dört canlıya binmiş
Bu ne biçim iş

—əzduəǯ—

Benim bir duvarım var
Gece gündüz yıkılır

—xatəx—

Bir küçük mil idi
Küçük oda kilidi
Bir akşam bize geldi
Bil bakalım kim idi

—nəxıl—

Bize misafir geldi
Yeşil mantolu siyah düğmeli
Kırmızı entarili

—zndınx—

Bir küçücük evim var
Sayısız külfetim var

—nıqıt—

Bir sürü uşakçıklar
Belinde piştöfçuklar

—nıstıw—

İsmet Zeki Eyuboğlu

Bakarsan bağ gibi
Bakmazsan dağ gibi

—Tavla—

Boyu minare kadar
Tohumu kum kadar

—Kendir—

Bir minare, dibi kale

—Dünya—

Biri gider gelmez
Biri yer doymaz

—Dünya—

Bahçede uçacıklar
Başında kapacıklar

—Çivî—

Başımın üstünde
Bir kalbur saman

—Yıldız—

Benim bir şeyim var
Yılda oniki ay yer doymaz

—Değirmen—

Bir köprüden üç kişi geçer
Biri bakıp, basar geçer
Biri bakıp, basmaz geçer
Biri ne basar, ne bakar, ne geçer.

—karnındaki çocukları—

—Anne ile kucagındaki,

Bir direkli sayvan
Bunu bilmeyen hayvan

—Mantarı—

Bir kuyum var
İçinde iki türlü suyum var

—Armutun—

Bilmece bildirmece
Resim yapar gündüz gece
Duvarlara asılır
Hergün ona bakılır
Yapar resim bakınca
Siler çabuk kaçınca
Hatta gülsen sen ona
O da hep güler sana

—Aynı—

Birisi der ah başını
Birisi der ah belim

—Çiğirtili—

Başına vurdum

Belini yardım

—571, 1415—

Bir ufacık arpacık

Başında var tablacık

—۱۱۵—

Burda öğürür

Karşıda böğürür

—Life—

-C-

Canlı biner cansızı

Cansız da imansız

—indvΛ—

-C-

Çarşıdan alınmaz

Mendile koyulmaz.

Tadına doyulmaz

—nyk—

Çekerim ip gibi

Gelir küp gibi

—Kabad—

Bilmeceler

Çıtçıtılı hamam
Kubbesi tamam
Bir gelin aldım
Babası imam

—mns—

Çarşıdan aldım bir tane
Eve geldim bin tane

—mN—

Çarşıdan aldım kapkara
Eve geldim kıpkırmızı

—Kömtü—

Çayırlarda uzun uzun

—ıllıı—

Çınlamadan yürümez
Yürürken de görünmez

—ımsa—

Çat Diye çaktı Çakmak
Bunu bilmeyen ahmak

—Elektirik—

Çektim ipi
Geldi kulpu

—Kabak—

İsmet Zeki Eyuboğlu

Çat çat hamam
Kurnası tamam
Aldığını kızın
Babası imam

—mS—

Çın Çın tastadır
Kambur oğlu hastadır.
Ne yemek yer ne bir şey
Ne acaip ustadır

—mS—

Çipil çipil suya girdim
Çipiltisini duymadım
Boyunca manto giydim
Kırpıntısını görmedim

—Ölü kefen—

Çat çatan ağacı
Kırmızı gül ağacı
Kırmızı gülden
Kılaptan ağacı

—Gelecek—

-D-

Dam üstünde yarım çörek

—A—

Dört kardeş bir kuyuya taş atar

—İnek menesi—

Dağdan gelir öğürtme

Aldı beni böğürtme

Çözün beni ipimden

Vereyim size yükümden

—Yavuk—

Dağdan gelir üre üre

Ayıları süre süre

—Baş taradığı—

Demir tabanı singir sabanı

Girer evlere çıkarır yalanı

—Kantar—

Dağdan gelir dev gibi

Eyerli arslan gibi

Eğilir su içmeye

Bağırır oğlak gibi

—Dolap—

Dört köşedir beş değil
Başı sudan hoş değil

—§eker) Sabun(—

Denizi var suyu yok
Dağı var ormanı yok
Şehri var insanı yok

—Harta—

Dağdan gelir tak gibi
Kolları budak gibi
Eğilir su içmeye
Bağırır oğlak gibi

—Tokmak—

Dağlara kar yağdı
Köyleri duman бүрүdü
Değirmeni kurt yedi

—Bass, George, 17

Dışı var içi yok
Dayak yer suçu yok

—do I—

Dağda tak tak
Suda şıp şıp
Arşın ayaklı
Burma bıyıklı

—Baita, Baitik, Leylek, Kedi—

Bilmeceler

Dışı kazan karası

İçipeynir mayası

—Kestane—

Dağdan gelir gıdacık

Gömlek belde, kış açık

—Patlıcanın Keçi. Döğalak—

Dağda üleyman gördüm

Suda Süleykan gördüm

Köpük kusan taş gördüm

Tuzsuz pişen aş gördüm

—Ceylan. Balık. Sabun. Helva—

Dal üstünde kilitli sandık

—Ceviz—

Dağda altın çam

Eve gelir can büyütür

—Beşik—

Dedemin bıyıkları bir omuz

—Mısır püskülü—

Dağda doğdu

Dağda büyüdü

Köye indi

Arkası delik deşik oldu

—Harman tahması—

İsmet Zeki Eyuboğlu

Dağda doğdum
Dağda büyüdüm
Köye indim
Herkes'e yol oldum

—Köprü—

Dünyayı kaplar
Denizleri kaplamaz

—Köprü—

Dağda orman
Dibi harman

—Sag. Alın—

Dağa gider söke söke
Kuru üzüm döke döke

—Kecisi dişi—

Dizi dizi odalar
Birbirini kovalar

—Tene—

Diz kurdum önüne
Uydurdum deliğine

Sandık anahıtarı

Dağdan gelir narınan
Ayakları çıbarınan
Nedir bunun yavuzluğu
Sırçadandır temizliği

—L.V—

Dört ayaklı ç ifte kulaklı

—undbS—

Dağdan gelir
Taştan gelir
Eyerlenmiş aslan gelir

—SelKıqunıdvX ləS—

Dünyada her şey lâzım
Her şeye bir şey lâzım

—pV—

Dış gün yükü
İçi un yükü
Ta içi odun yükü

—İğne—

Düz bayır
Bitli çayır

—BaqSaq—

İsmet Zeki Eyuboğlu

Dağdan gelir tatarine
Ben onu tutarine
Kanını sıkırtine

—Bil—

Dağdan gelir
Taştan gelir
Göt açık enişten gelir

—Keçil—

Döner döner beyaz atar

—Değirmen—

Don içinde dik durur

—Mun—

Dik durur otlar

—Ol—

Damdan dama yürürsün
Samur kürkü sürürsün
Sen bir beyin oğlusun
Niçin yayan yürürsün

—Sıçan—

Değnek ucunda yemiş
Onu yiyen ölmemiş
Bir daha yemem demiş

—Dayak—

Danesi darı
Kendisi sarı
Karşıda bir yiğitçik
Belinde divitçik

—Mısırlı—

Dal doruğunda
İğneli fıçı

—Kestane—

Dere tepe
Çingıllı küpe

—Kızılçık—

Dağdan gelir
Taştan gelir
Beş bıyıklı enişten gelir

—Müşmülâ—

Dal doruğunda
Tüylü dede

—Şeftali—

Dal doruğunda
Karataş

—Zeytin—

Dağdan gelir tatarine
Ayakları katarine
Ben onu tutarina

—Avaşan—

İsmet Zeki Eyuboğlu

Dağdan gelir tatarına
Ben onu tutarına
Bacakları kısa kısa
Kendisi tombul İsa

—*unş.w T*—

Derin kuyu
Gümbür suyu

—*şefk T*—

Dereden karşıya gölgegiz geçer

—*şefes N*—

-E-

El melecik bol danecik

—*Değirmen*—

Bir çift öküz bir danacık
Ey harayı harayı
Yüksek yapar yuvayı
Çekmeceler çekemez
Dökmeciler dökemez

—*Örtümcek*—

Elemez melemez
Ocak başına gelemes
Gelse de geri çekilemez

—*şag Y*—

Ekleme ekleme
Kulakları dikleme

—Zincir—

Eli yok ayağı yok
Köprü kurar

—Buz—

Erik ağacını oyarlar
İçine tinton koyarlar
Ağlama tinton ağlama
Şimdi kulağını burarlar

—Kemeçe—

Edi idi budi idi
Dün akşam yatsıdan sonra
Size gelen kim idi

—Uykusu—

Etten Kantar
Altın tartar

—Kulak, Küpe—

El kadar mezar
Dünyayı gezer

—Ayaakkabı—

Eriye meriye
Askeri vurdum geriye
Ben bir kuş gördüm
Arka üstü yürüye

—Cenaze—

İsmet Zeki Eyuboğlu

Et atar met atar
Bir çekmede bin atar

—Ustası—

Elle tutulmaz
Gözle görülmez

—Mellek—

Ele sığmaz
Avuca sığar

—Fırtın kütüğ—

Eğri kaşık
Duvara yapışık

—Salyangoz—

Elden ele belden bele
Bunu bilmeyen kertenkele

—Pard—

Ey mermendi mermendi
Kız duvara tırmanda
Oğlan gelmeyince
Kız duvardan inmedi

—Anahar Kilit—

El kadar yonga
Dağdan domuz indirir

—Tarak, bit—

-F-

Fini fini fincan
İçi dolu mercan

—*Patlıcan*—

Fukara atar
Zengin cebine kor

—*Tutku*—

Fini fini fercen
İçi dolu mercen
Mercancılar yapamaz
İçi dolu kağıt
Kağıtçılar yapamaz

—*Nar*—

-G-

Gel Leylâm git Leylâm
Kıran üstünde dur Leylâm

—*Besik*—

Geniş alan
Denizde kalan

—*Ada*—

Gök gürleri şimşek çakar
Tavuk bükülmüş otlar

—*Denizci köruğu*—

İsmet Zeki Eyuboğlu

Gezer mahalleyi
Yalan söylemez

—Kamı—

Gıdı gıdı kapılarda
Dik durur bayırlarda

—Ot—

Gel bizim eve koyum kışına

—Minder—

Gökten bir elma düştü
Otuz iki parça oldu
İkisini yediler
Otuzunu yemediler

—Kamazan—

Güneş görünce erir
Görmeyince dal verir

—Buz—

Gider gider yerinde
Altın kemer belinde
Gece gündüz yol gider
Yine durur yerinde

—Değirmen—

-H-

Hey ne idim ne idim
 Samur kürklü bey idim
 Felek beni şaşırttı
 Kızgın göle düşürdü

—Kestane—

Hanım uyandı
 Cama dayandı
 Cam kırılınca
 Kana boyandı

—mN—

Hoca çıkar handan
 Sarığı kandan
 Her sabah ezan verir
 Bilmez kible ne yandan

—zO.10H—

Hanım içerde
 Başı dışarda

—!A!Ç—

Hoca çıkar ağaca
 Arkasında poğaça

—zO8uoçpS—

İsmet Zek Eyuboğlu

Hattur huttur

Arnavuttur

Ağzı yoktur

Adam kapar

—uṽḡ.uṽḡ—

Hezerem hezerem

Taş üstünde gezerem

El ne derse desin

Bildiğimi yazaram

—vṽṽW—

Her heriye heriye

Asker dizilmiş geriye

Kuşlardan bir kuş gördüm

Arka üstü yürüye

—!!Q—

Horul horul uyur

Mırıl mırıl konuşur

—Ked!—

Hatatay matatay

İnci belli kara tay

—vṽṽu.uṽṽ—

Hanım içerde saçı dışarda

Parasını el alır

Dumanını yel alır

—v.uṽḡıS—

HakTeâlâ beş yaratmış
Beşini de eş yaratmış
Üçünün üstüne gün gelmemiş
İkisinin üstünden gün gitmemiş
—Beş vakit namaz—

Hasretler kavuşturur
Dargınlar barıştırır
—Bayram—

-İ-

İnce ince kadayıf
Bizim hanım çok zayıf
Bir kusuru varsa
Bir gözü kayıp
—İzne—

İstanbul'da süt pişti
Kokusu buraya düştü
—Mektup—

İlidi milidi
Küçük odanın kilidi
Yenge yenge
Akşam gelen kim idi
—Misafiri—

İsmet Zeki Eyuboğlu

İstanbul'dan bir kutu geldi
Kutucular yapamadı
İçinde kağıt vardı
Kağıtçılar yapamadı
İçinde boncuk vardı
Boncukçular yapamadı

—mN—

İki ayaklı
Binbir yapraklı

—m.vL—

İşte çıktım boruya
Beni Allah koruya

—d.pK—

İstanbul'da bir tane
İzmirde iki tane
Ankarada hiç yok
İngilizcede pek çok

—f.mH l—

İstanbul'dan gelen hacı
Soğan sarımsak acı meyve verir
Çiçek açmaz
Nedir bunun ağacı

—m.vl—

Irmak kıyısında
Dedemin sakalları

—msol—

İsmet Zeki Eyuboğlu

İçi odun
Ortası un
Dışı gön

- ၁၃၆ -

İki ayaklı fil
Ortasında dil

- 120.12 J -

İstanbul'da süt pişti Kokusu buraya düştü

—Mektup—

İnsan görür
Allah görmez

— Rūya —

— K —

Koca deve
Girmez eve
Kes başını
Girsin eve

—§misiye—

Kara oğlan kapıyı bekler

- Kibrit -

Kan kırmızı süt beyaz
- *ms'utY* -

Kara olan kuyruğundan asılır
- *vanL* -

Karşıdan bir ay doğdu
Görenler hayran oldu
Annnesi 'beşikteyken
Kızının kızı doğdu
- *liG* -

Kat kat döşek
Bunu bilmeyen eşek
Ya bunu bileceksin
Ya bu gece öleceksin
- *dnuy* -

Kale kapısından sığmaz
Fındık kabuğuna sığar
- *Kale, fındık* -

Küçük ev askeri bol
Şapkası var
Ayakkabısı yok
- *Kibrit* -

Kurmadan işler
Durmadan işler
- *kalp* -

İsmet Zeki Eyuboğlu

Kambur durur Karnı yok
Dünya onun malı yok

—Köprü—

Kıyıların demirden
Kendi demirden
Ayrır hakkını
Verir kendinden

—Tevazi—

Karşıda oturur
Si....ni yere batırır

—Körük—

Kuyu kuyu
İçinde suyu
Suyun içinde yılan
Başında mercan

—Lamba—

Kıllı ağzını açtı
Çıplak içine kaçtı

—Ayakkabı—

Küçücük bir odacık
İçi dolu yongacık

—Çorap—

Kara tavuk
Karnı yarık
Balta saplı
Kıçı delik

—Dışlet—

Kendi gelir inişe
Kulakları yokuşa

—Zincir—

Kıvrımlı kaşık
Duvara yapışık

—Kulak—

Kara patır
Kalkar gevşer
Gene yatır

—Makas—

Kaleden atsam
Kırılmaz
Bir tükrüğe dayanmaz

—Sigara kağıdı—

Kalede kalbur asılı
İçinde kavurma basılı

—Kulak—

İsmet Zeki Eyüboğlu

Karanlık yerde kadı oturur
Taşaklarını suya batırır

– *nsımT* –

Kanı kurnaz
Burnu kurnaz
Aç durur da
Susuz durmaz

– *Güğüüm,ibrik* –

Kapılara saç koydum
Herkesleri aç koydum

– *Kamazan* –

Küçük bir kuyu
Zehirlidir suyu
İçinde bir yılan
Ağzında mercan

– *Gaz lambası* –

Kat kat açılır
Kokusundan kaçılır

– *Sarımsak* –

Kanadı var kuş değil
Boynuzu var koç değil

– *Sinek* –

Kapının altına yoğurt dökülmüş
Yıkarım yıkarım çıkmaz

- Güm ışıği -

Kendisi içerde ağzı dışarda

- Bıca -

Karşıdan baktım pek çok
Yanına vardım hiç yok

- sis -

Karşıdan gördüm dev gibi
Yanına vardım ev gibi

- Tren -

- L -

Lâmba düştü ısı dedi
Tava düştü tan dedi
Annem geldi bul dedi

- İstambul -

Lastik gibi uzanır
Bırakınca kıvranır

- Yal -

– M –

Mesel mesel mal mesel
Dil oynar damak keser

– *MaKaS* –

Mavi atlas iğne batmaz
Makas kesmez Terzi biçmez

– *Gökyüzü* –

Mel melecik
Yol daracık
Dördü büyük bir ufacık

– *El* –

Mesel mesel eklendi
İki fare etlendi
Kurbağa kanatlandı
Sefere niyetlendi

– *Gemi* –

Men men ağacı
Mendim kulaklı
Tavşan gözlü
Doğan ayaklı

– *Fulu kuşu* –

Bilmeceler

Masal masal maniki
Kuyruğu var oniki
Kuyruğunda beni var
Boynunda da çanı var

— *zo.10H* —

Masal masal malik eser
Oturmuş baklava keser
Bir tilki alıverdiydim
Çildir çildir yüzüme bakar

— *Kurbağa* —

Masal masal maskara
Ağzı burnu kapkara

— *Fur* —

Minare minare üstünde
Minarenin üstünde bir karare
Onun üstünde bir oluk
Oluğun içinde balık

— *Bacaklar,gövide,boyun,ağız,dil* —

Bini mini
Küçük sini

— *Mercimek* —

—N—

Nısfı altın
Nısfı gümüş
Sedef ona zarf olmuş

—nımmın—

Ne yerdedir
Ne göktedir
Kilitli sandık
İçindedir

—ıgızzıg—

Nefesi var cını yok
Derisi var kını yok

—Körük—

—O—

Ormanda doğdum
Ormadna büyüdüm
Geldiğin zaman
Karnım delik deşik

—Kalbur—

O yanı kaya
Bu yanı kaya
İçinde sarı maya

— *Yumurtla* —

O tarafı taş
Bu tarafı taş
İçin bin bir baş

— *Hammam* —

Orman oldum
Orman büyüdüm
Evde reis oldum

— *Kol (Bir elkin ölçsün)* —

O yanı mermer
Bu yanı mermer
İçinde kanlı Ömer

— *Yumurtla* —

Onsuz iş olmaz
Olmadık durulmaz

— *Su* —

Oy anam
Vay anam
Kâkülüm dalda kaldı

— *Hurma* —

Örterim uyur
Açarım uyanır

— şatA —

Öt'ten aştı
Gören şaştı
Dört başlı
Sekiz kıçlı

— Cenaze —

— S —

Su üstünde ıslanmaz
Yere düşer paslanmaz

— Gm ışığl —

Sabah sabah
Elini öper

— nıavH —

Sıra sıra söğütler
Birbirini öğütler

— Dış —

Sarıdır safran gibi
Okunur Kur'an gibi
Ya bunu bileceksin
Ya bu gece öleceksin

– Altın –

Sarıdır sarkar
Düşerim diye kalkar

– Ayva –

Süpürdüm odacığı
Otuttum hanımcığı

– Ekmek fırını –

Sallanır sarkar
Ateşten korkar

– Bakır –

Sallanır gider
Sulanır çıkar

– Kum –

Sıra sıra develer
Biririni geveler

– Kiremit –

Sarıdır ayva gibi
Suludur elma gibi

– Portakal –

İsmet Zeki Eyuboğlu

Sırtı kara kömür değil
İçi kara kömür değil

— d.m I —

Sabah oldu kalktım
Hemen boynuma taktım

— E m m i —

Sürdüm kabardı
Çektim geberdi

— C e z v e , k a l n e —

— Ş —

Şıp demeden
Dala konar

— Güneş —

Şakı şakı şakılar
Şakı benim elimde
Ulu kavak titirer
Kökü benim elimde

— D o k u m a t e z g a l n —

- T -

Tap şurdadır
Tap burdadır
Tap kapının arkasındadır

- Stipunde -

Takır tukur takraba
İçindeki akraba

-Beşik-

Tel tel kadayıf
Bizim hanım çok zayıf
Bir kusuru var ise
O da bir gözü kayıp

-lgne-

Tavuktan küçük
İnsandan yüksek

-Kasket-

Tıngır elek
Tıngır saç
Gece toktur
Gündüz aç

— $n\eta\delta n.10$ —

İsmet Zeki Eyuboğlu

Takır tukur takanı
İçindedir bakanı
İki tulum azığı
Altındadır kazığı

— Beşik —

Toprağı beyaz
Tohumu kara
Elle ekilir
Dille biçilir

— Defter, mürekkep, yazma, okuma —

Toprakta biter
Makine bükür
Her sabah kalkar
Yüzünü öper

— Havlu —

Taştan elciği var
Ağaçtan dilciği var

— Bulgur taşı —

Tavuk gibi kakıldar
İçindeki şakıldar

— Kalbur —

Tangır elek tangır saç
Un elerim karnım aç

— Kuş —

Taşandır demirdendir
Yediği hamurdandır
Dünyaları doyurur
Kendi doymaz nedendir

– ۱۲۳۴۵۶۷۸۹۱۰ –

Tohumsuz biter
Dünyaya yeter

– ۱۲۳۴ –

Ten ten tena
Dumanı fena
Bir temenna çak
Söyleyim sana

– ۱۲۳۴ –

– U –

Uzun kuyu
Gümbür suyu

– ۱۲۳۴۵۶۷۸۹۱۰ –

Uzun uzun dervişler
Akşam bize gelmişler
Bir horoncuk tepmişler
Bir yemecik yemişler
Kemencesiz gitmişler

– ۱۲۳۴۵۶۷۸۹۱۰ –

İsmet Zeki Eyuboğlu

Uzundur sırık gibi
Ekşidir koruk gibi
Her eve girer çıkar
Yolumuş tavuk gibi

– Dilemci –

Uzun uzun abalar
Ak sakallı babalar
Gelir gider duramaz
Gece gündüz çabalar

– Dalgacı –

Uzun uzun uzular

Boynuzundan kuzular

– Fasıllı –

Uzun uzun uz yatar
Yavruları düz yatar

– Çan dıvane –

Uzaktan baktım birçok
Yanına vardım hiç yok

– Givircin –

- Ü -

Üçtü mermer
Altı mermer
İçinde hanım terler

– Dıvane –

Ünledim setten
Sesi gelir betten

– ɛo.ɔH –

– V –

Vıkka da vıkka
Yıkka da yıkka
Ortası hokka
Şokka da şokka

– .mumH –

– Y –

Yere girer paslanmaz
Suya girer ıslanmaz

– əɟlɔG –

Yer altında yağlı kayış

– umɪɫ –

Yer altında kazan kaynar

– vɔumɔK –

Yer altında sakallı baba

– uɔɟɔS –

İsmet Zeki Eyuboğlu

Yedi delikli tokmak
Bunu bilmeyen ahmak
Ya bunu bileceksin
Ya bu gece öleceksin

— 5a8 —

Yarım kaşık
Duvara yapışık

— 4a11X —

Yapan kullanmaz
Alan kullanır
Kullanan görmez

— 11a11L —

Yürür iz etmez
Hızlı gider toz etmez

— 5a11G —

Yer altında
Tahtalı köy

— 11a11L —

Yer altında kiltli sandık

— 11a11L —

Yer altında küflü dede

— 11a11L —

Yere vurdum yumruğu
Allah'ımın buyruğu
Otuz okka kendisi
Otuz okka kuyruğu

– *uɔɔɔɔɔɔɔɔɔɔ* –

Yer altında sarı kız
Fide fideler

– *Köstebek* –

Yer altında yağlı kendir

– *Yılın* –

Yer altında gezer
Yedi gelinden güzel

– *Sabdan demiri* –

Yazı yazar kâtip değil
Duvara çıkar kedi değil
Boynuzu var inek değil
Yük taşır öküz değil

– *Saldırgan* –

Yürür yürür iz etmez
Hızlı gider toz etmez

– *Gemi* –

İsmet Zeki Eyuboğlu

Yukardan aşağı iki gelin gelir
Beş halayık karşı gelir
Aldım ele, Vurdum yere
Allah belâsını vere

– *Beş parmak, sünnik* –

Yol üstünde kaba bohça

– *Hayvan pisliği, gübre* –

Yer altında kızıl tencere

– *Pancar* –

Günümüz araştırma, inceleme ve denemecilerinden İsmet Zeki Eyuboğlu, 1925'te Maçka-Trabzon'da doğdu. İstanbul'da Vefa Lisesi'ni (1948), İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nü (1953) bitirdi, Klasik Filoloji ve Tarih bölümlerinde okudu. Bir süre felsefe ve edebiyat öğretmenliği yaptı...

Anadolu Uygarlıkları, Halk Bilgisi Varlıkları ve Türk Dili konularında yoğunlaştı. Almanca, Latince, Farsça gibi dillerden yaptığı çeviriler ve çok çeşitli dergilerde yayınlanan inceleme araştırma yazılarından başka, günümüze dek ellinin üzerinde eserinin bir çok baskısı yapıldı.

Yapıtlarında, Türkiye'nin aydınlanmasına büyük önem veren İsmet Zeki Eyuboğlu; *"Ülkemizde, geçmişe dönük bütün gelenekler geçerlidir. Bu durağan bir ortamı yaratmaya elverişli gelenekler-alışkanlıklar yasal güçlerle de korunmaktadır... Din verilerine dayanan bilgi, bir buyruk niteliği taşıdığından, araştırmaya-incelemeğe elverişliliği yoktur. Bilgiyi bir değişmez buyruk niteliğine dönüştürerek, toplumu aydınlatmaya kalkışmak yozlaştırmaktır...Kişiyi değer, yapan topluma getirdiği aydınlıktır..."* cümleleriyle aydınlanmacı bilimsel bir geleneğin oluşması-na katkılar vermeye devam etmektedir.

Anadolu İnançları, günümüz Türkiye'sinde insanlarımızın tüm davranışlarını derinden etkilemeye devam eden bugün boş inanç haline gelmiş inançları da kapsayan, Ay, yılan, yıldız, albastı, uğur, sünnet, döğme, yediler ve bil-meceler konularında temel bir inceleme yapıtıdır. Önünden karakedi geçmesini uğursuzluk sayarak yaşamını köreltenlerin de okuması dileğiyle...

ISBN 975-8269-14-3

İnceleme-
Araştırma:12

TOPLUMSAL
DÖNÜŞÜM